KLASSIEKE SCHRIJVERS

PLUTARCHUS.

JULIUS CAESAR.

UIT HET GRIEKSCH

DOOR

Dr. B. H. STERINGA KUYPER.

f 0.50

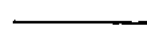
S. L. van Looy - AMSTERDAM

PLUTARCHUS.

L E V E N S.

(ALEXANDER en CAESAR).

PLUTARCHUS.

L E V E N S.

(ALEXANDER en CAESAR).

UIT HET GRIEKSCH

DOOR

Dr. B. H. STERINGA KUYPER.

DEEL II.

AMSTERDAM. — S. L. VAN LOOY.

VOORBERICHT.

Het tweede deel der „Levens van Plutarchus" verschijnt betrekkelijk laat. Toch lag het reeds lang voor den druk gereed, maar bijzondere omstandigheden, onafhankelijk van den wil van bewerker of uitgever, hebben het ter perse gaan geruimen tijd vertraagd.

Wat de vertaling betreft kan ik in hoofdzaak volstaan met te verwijzen naar mijne „inleiding" voorafgaande aan Deel I van „Plutarchus, Levens," alsook naar mijn art. „Plutarchus" in de „Vragen van den Dag" 10e Jaargang, Afl. 10. Overigens spreke voor Caesars persoon, zoowel op zich zelf als in vergelijking met Alexander hetgeen in de hier volgende bladzijden geboden wordt. Slechts dit wil ik er aan toevoegen. Heb ik Dl. I pag. 8 Alexander op zulk een voetstuk geplaatst, dat zelfs Caesar zoo hoog niet stijgen kan, zoo neemt dit niet weg, dat ik toch in een bepaald opzicht aan den Romein eene zekere meerderheid boven den Macedoniër niet kan ontzeggen. Deze dunkt mij voornamelijk gelegen te zijn in de koele staatsmanswijsheid en rustige bedaardheid, die bij al zijne voortvarendheid Caesar nooit verlaat; hoe hartstochtelijk en zinnelijk van aard ook, toch wordt hij nimmer de slaaf van zijne passies, integendeel: moge

—

hij ook al het „*carpe diem*" in praktijk brengen, toch zijn voor hem de genietingen altijd voorbijgaande zaken en weet hij met zelfbewuste kracht zich steeds te beheerschen. Ook heeft hij boven Alexander voor, dat hij tot volle rijpheid van jaren gekomen is en, als zooveel later levende, over meer wetenschap en kennis beschikt, maar dit zijn dingen, die, hoewel van beteekenis en dus vermelding verdienende, buiten den persoon als zoodanig liggen.

Reiken wij dus ten slotte gaarne aan Alexander boven ieder ander den eerepalm, toch erkennen wij tevens dat Caesar voor alle tijden is en blijft der groote Tiberstad grootste zoon en dat tot in het verre nageslacht zal gelden het woord van Mommsen: „als ein Wirkender und Schaffender lebt er noch nach Jahrtausenden im Gedächtniss der Nationen, der erste und doch auch der einzige Imperator Caesar." [1])

De door mij gebezigde texten zijn: voor Plutarchus die van C. Sintenis, Teubner en voor Appianus die van L. Mendelssohn, Teubner.

B. H. S. K.

Schiedam, Jan. 1898.

---

[1]) Mommsen R. G. III, 6e aufl., p 569.

GAJUS CAESAR.

1. Bij den aanvang van Sulla's dictatuur was Caesar gehuwd met Cornelia, de dochter van Cinna, den voormaligen alleenheerscher[1]). Sulla liet geen middel onbeproefd om deze echtverbintenis te verbreken. Toen echter noch beloften noch bedreigingen iets baatten, confiskeerde hij Cornelia's bruidschat. De oorzaak der vijandige verhouding tusschen Caesar en Sulla was gelegen in Caesars verwantschap met Marius. Julia toch, de zuster van Caesars vader, was gehuwd geweest met den ouderen Marius; de uit dit huwelijk geboren jongere Marius was dus volle neef van Caesar. In weerwil echter van deze vijandschap was Sulla aanvankelijk door de menigte proscripties en andere bezigheden zóózeer in beslag genomen, dat hij Caesar geheel over het hoofd

[1]) Deze abrupte aanhef, die den lezer midden in de gebeurtenissen inleidt, gelijkt meer op het begin van een epos dan van eene biographie. Van daar vermoeden sommigen, dat eenige capita aan den aanvang verloren zouden zijn gegaan. Echter is de mogelijkheid niet uitgesloten, dat Plutarchus in Caesars leven vóór het jaar 82 niets heeft aangetroffen, dat bijzonder vermeldenswaard was.

zag. Deze, in plaats van blijde te zijn, dat men hem vergat, waagde het om zelfs openlijk voor eene volksvergadering op te treden en naar een priesterambt te dingen, en dat terwijl hij nog niet eens ten volle den jongelingsleeftijd achter den rug had [1]).

Dit optreden lokte een krachtig verzet uit van den kant van Sulla, die dan ook wist te bewerken, dat hij niet gekozen werd. Zelfs maakte Sulla het thans tot een punt van ernstige overweging, of het niet wenschelijk ware Caesar uit den weg te ruimen. Toen hem nu door eenigen de opmerking gemaakt werd, dat hij toch geen reden had om een nog zoo jeugdigen knaap te doen ombrengen, zeide hij, dat zij dan wel geen verstand moesten hebben, wanneer zij niet inzagen, dat in dezen knaap vele Mariussen staken. Dit woord kwam weldra Caesar ter oore en deed hem besluiten een poos in het land der Sabijnen rond te zwerven ten einde zich zoodoende voor Sulla schuil te houden. In den eersten tijd gelukte hem dit ook, maar, toen daarna op een zekeren nacht eene ongesteldheid hem noopte zich naar eene andere woning te laten brengen, viel hij soldaten van Sulla in handen, terwijl deze zich juist onledig hielden die streek te doorsnuffelen en personen, die zich daar verborgen hielden, gevangen te nemen. Hij slaagde er evenwel in hun kapitein Cornelius te bewegen hem voor een som van twee talenten [2]) vrij te laten, waarna hij zich in allerijl naar de kust begaf en wegvoer naar

---

[1]) Geboren in het jaar 100 was Caesar nu in zijne negentiende levensjaar.

[2]) Dit (= ongeveer *f* 5000) was juist de prijs, dien Sulla voor het hoofd van een geproscribeerden gaf.

Bithynië tot koning Nicomedes. Bij hem [1]) vertoefde hij nu een korten tijd. Daarop scheepte hij zich weder in, maar werd in den omtrek van het eiland Pharmacusa [2]) door zeeroovers gevangen genomen, die toen ter tijd reeds met groote vloten de zee beheerschten en met een ontelbaar aantal vaartuigen de wateren als het ware bedekten.

2. Toen zij twintig talenten losgeld van hem eischten, begon hij hen hartelijk uit te lachen alsof zij niet wisten, wien zij gevangen hadden, en beloofde uit eigen beweging hun er vijftig te zullen betalen. Daarna zond hij van zijne begeleiders den een naar deze, den ander naar gene stad om het geld bijeen te krijgen. Zelf bleef hij intusschen met één vriend en twee bedienden onder deze bloeddorstige Ciliciërs achter. Hij behandelde hen echter met de grootste verachting. Zoo liet hij 't hun weten, wanneer hij zich te rusten wilde leggen en gelastte hun zich onderwijl stil te houden. Acht en dertig dagen lang verkeerde hij onder hen, eerder als een door zijn lijfwacht omgeven vorst dan als een door roovers bewaakte gevangene. Zonder de minste vrees nam hij aan hunne spelen en lichaamsoefeningen deel. Ook maakte hij gedichten en stelde redevoeringen op, naar welker voorlezing hij hen noodzaakte te luisteren, en wanneer zij er niet over in bewondering geraakten, schold hij hen in hun gezicht voor onbeschaafden en barbaren uit, en ging dikwijls zoover, dat hij al lachend

---

[1]) Over Caesars verblijf bij en verhouding tot dezen koning zie men Suetonius in het leven van Divus Julius cap. 2 en cap. 49.

[2]) Een klein eiland nabij Milete.

dreigde hen te zullen laten ophangen. De roovers beschouwden zijne vrijmoedige uitingen als onschuldige jokkernij en schepten er veel vermaak in. Maar toen het losgeld uit Milete gekomen en hij na betaling vrijgelaten was, bemande hij terstond eenige vaartuigen en stak daarmeê tegen de roovers in zee. Hij overviel hen, terwijl zij nog bij het eiland voor anker lagen en kreeg de meesten in zijn macht.

Hun geld beschouwde hij als een hem rechtmatig toekomenden buit; hen zelven bracht hij naar Pergamum, waar hij hen in de gevangenis liet werpen. Vervolgens begaf hij zich tot den toenmaligen landvoogd van Azië, den praetor Junius, daar deze krachtens genoemde qualiteit de aangewezen man was om de gevangenen te straffen. Junius wierp begeerige blikken op het geld, dat een aanmerkelijk bedrag beliep, en zeide, dat hij te gelegener tijd de zaak der gevangenen zou onderzoeken. Caesar liet hierop den praetor voor hetgeen hij was, ijlde naar Pergamum, gaf last de roovers voor hem te brengen en deed hen allen aan het kruis slaan. Zoo ondergingen zij dus inderdaad het lot, waarmede hij hen van te voren op het eiland schijnbaar in scherts zoo dikwijls had bedreigd.

3. Inmiddels begon te Rome Sulla's gesternte allengs te tanen en namen Caesars vrienden daaruit aanleiding hem tot terugkeer uit te noodigen. Allereerst echter voer hij naar Rhodus, om de redenaarsschool van Apollonius, den zoon van Molo, te bezoeken. Deze Apollonius, onder wiens gehoor ook Cicero geweest is, was op het gebied der welsprekendheid een talent van den eersten rang; bovendien stond hij bekend als een man van een rechtschapen karakter. Caesar nu bezat een buitengewonen aanleg voor de politieke welsprekendheid, en wist zijne

natuurlijke gaven met zooveel ijver en talent te ontwikkelen, dat hij onder de Romeinsche redenaars onbetwist de tweede plaats innam. Zelfs was zijn aanleg van dien aard, dat hij gemakkelijk de eerste plaats had kunnen veroveren, ware het niet dat hij er de voorkeur aan had gegeven de eerste te wezen op staatkundig en militair terrein. En om zich tot dit hooge standpunt op te werken werd zijn tijd reeds zóózeer in beslag genomen, dat hij afzag van elke poging om ook op oratorisch gebied allen te overschaduwen. Bereikte hij dus niet die volkomenheid in het spreken, die elke mededinging achter zich laat, zoo was dit alleen een gevolg van zijne vele veldtochten en van de menigte beslommeringen van staatkundigen aard, welke de politieke rol, die hij speelde, bij voortduring met zich bracht. Maar hieraan had hij dan ook ten slotte zijne alleenheerschappij te danken. Toen hij later zijn verweerschrift [1]) tegen Cicero aangaande Cato in het licht gaf, verzocht hij daarin den lezer het eenvoudige woord van een soldaat toch vooral niet te vergelijken met den afgeronden stijl van een talentvol redenaar, die al zijn tijd aan de beoefening der welsprekendheid kon wijden.

4. Toen hij te Rome teruggekeerd was, klaagde hij Dolabella [2]) aan wegens afpersingen in zijne provincie, waarbij vele Grieksche staten als getuigen aan zijne zijde stonden. Toch werd Dolabella vrijgesproken. [3]) Kort

---

[1]) Aan dit geschrift gaf Caesar den titel »Anticato." Vgl. beneden hoofdst. 54.

[2]) Cn. Cornelius Dolabella, landvoogd van Macedonië.

[3]) Hier gold het een Sullaan, beklaagd van een misdrijf, waarop Sulla zelf straf had gesteld. Maar de rechters waren toen, mede krachtens eene lex Cornelia van Sulla, uitsluitend leden van

hierna hadden de Grieken een proces te voeren tegen P. Antonius [1]) wegens omkooperij. Om nu hunne bereidwilligheid in het geding tegen Dolabella te vergelden nam Caesar de taak op zich hun zaak te bepleiten voor M. Lucullus den praetor van Macedonië [2]). En inderdaad wist hij door zijne welsprekendheid te bewerken, dat Antonius, voorgevende in Griekenland [3]) tegen Grieken geene onpartijdige rechtspraak te kunnen erlangen, zich op de volkstribunen beriep. De schitterende redenaars

---

den ordo senatorius. Dus ligt het vermoeden voor de hand, dat in deze zaak senatoren niet den senator, partijgenooten niet den partijgenoot hebben willen veroordeelen.

1) Met dezen Antonius bedoelt Plutarchus ongetwijfeld C. Antonius, den lateren consul van 63, den bekenden collega van Cicero, en oom van den grooten triumvir. Hij had tijdens den Mithradatischen oorlog met een bende ruiters van Sulla in Griekenland geplunderd. Nu wist hij zich aan eene veroordeeling te onttrekken, maar zes jaren later, d.i. in 70, werd hij toch op grond dezer vrijbuiterij door de censoren uit den senaat gestooten. Hij heette in ieder geval niet *Publius* Antonius, daar deze voornaam onder de Antonii in het geheel niet voorkomt, en het proces was niet wegens omkooperij.

2) Deze Lucullus is M. Licinius Lucullus, jongere broeder van den beroemden L. Lucullus. Na zijne adoptie door M. Terentius Varro heette hij M. Terentius Varro Lucullus. Hij was nu echter praetor peregrinus te Rome; onder zijne jurisdictie ressorteerde alzoo natuurlijk een geding als dit, dat gevoerd werd tusschen eenen burger (civis, in casu C. Antonius) en vreemdelingen (peregrini, in casu de Grieken). Plut. vergist zich dus hier in de feiten maar ook in de jaren. Immers dit proces werd gevoerd 76 en eerst op het eind van 73 werd M. Lucullus landvoogd van Macedonië.

3) Ook dit is eene vergissing. Het proces werd blijkens vorige noot niet in Griekenland maar te Rome gevoerd.

talenten nu, die Caesar bij pleitgedingen ten toon spreidde, deden hem intusschen veler gunst te Rome verwerven; maar in niet mindere mate viel hem de toegenegenheid des volks ten deel wegens de bijzondere innemendheid, waarover hij bij begroetingen en in den dagelijkschen omgang wist te beschikken: hij verstond bij uitstek de kunst de plooibare en dienstvaardige man te zijn en dat met een talent, dat zijn leeftijd ver te boven ging. Inzonderheid droegen zijn weelderige tafel en over het geheel zijne schitterende levenswijze er veel toe bij om zijne reeds zoo invloedrijke positie in den staat allengs te doen wassen. Aanvankelijk schonken zijne benijders in de meening, dat, zoodra zijn vermogen zou zijn opgeteerd, daarmede ook zijn invloed verdwijnen zou, aan Caesars meer en meer zich uitbreidend gezag weinig aandacht. Toen echter dit gezag zoo was toegenomen, dat het niet meer te keeren was, en het openlijk afging op de omverwerping der republiek, zag men te laat in, dat men geene zaak, ook al is zij in haar begin klein, ooit voor onbeduidend moet houden. Immers het is juist deze geringschatting, die, met de stalen volharding van den ondernemer tegenover zich, aan haar voortschrijden geen beletsel in den weg legt.

De man, wien het eerst Caesars staatkunde met haar lachend uiterlijk niet minder verdacht en vreesverwekkend voorkwam dan eene kalme zee met hare lachend-kabbelende oppervlakte, was Cicero. Hij doorgrondde ten volle dat karakter, dat onder het mom van minzaamheid en welwillendheid eene onverzettelijke kracht en een machtigen wil verborg. Van Cicero is dan ook het woord: „Op den bodem van alle staatkundige ondernemingen en van alle ontwerpen van dezen man ligt mijns inziens steeds de gedachte van een

alleenheerscher." Dezelfde redenaar placht hier echter aan toe te voegen: „Wanneer ik daarentegen zie met welk eene overdreven élégance hij zijn haar verzorgt en hoe hij zich slechts met één vinger krabt, dan kan ik mij aan den anderen kant weêr niet voorstellen, dat deze man zich zulk een rampzalig plan als de omverwerping van den Romeinschen staat in het hoofd zou hebben gezet." Maar dit behoort eerst tot eene latere periode.

5. Van de toegenegenheid des volks ontving Caesar het eerste blijk, toen hij met G. Popilius naar het krijgstribunaat dong en het eerst als zoodanig benoemd werd. Hierop volgde een tweede, dat nog veel meer in het oog viel. Aanleiding hiertoe gaf het overlijden van Julia, de gemalin van Marius. Als haar neef toch hield Caesar te harer eere eene schitterende lijkrede[1]) op het forum en waagde het bij de uitvaart borstbeelden van Marius te voorschijn te brengen. Dit was sedert de heerschappij van Sulla, die de Marianen voor vijanden des vaderlands verklaard had, de eerste maal, dat deze beelden weder werden aanschouwd. Toen nu enkelen hierover tegen Caesar een geschreeuw aanhieven, overstemde het volk dit door onder luide kreten en handgeklap Caesars daad

[1]) In deze rede zeide hij o. a. het volgende: »Van moederszijde stamt het geslacht mijner tante Julia van koningen af, van vaderszijde is het aan de onsterfelijke goden verwant. Want Ancus Marcius is de stamvader van het geslacht der Marcii Reges, welken naam haar moeder droeg, en van Venus stammen de Julii af, tot welk geslacht onze familie behoort. Dus heeft haar geslacht deel zoowel aan de onschendbaarheid der koningen, dat is van hen, die het meest onder de menschen vermogen, als aan de vereering der goden, onder wier oppermacht de koningen zelf staan." Men zie Suetonius in het leven van Divus Julius cap. 6.

toe te juichen. Er ging onder het volk slechts één stem van bewondering op over zijn moed, daar hij niet schroomde den roem van Marius, die zoovele jaren begraven was geweest, te doen herleven door hem als 't ware uit de onderwereld weder de stad binnen te voeren.

Overigens was het uitspreken van lijkredenen ter eere van vrouwen van leeftijd een oud gebruik bij de Romeinen [1]; bij het overlijden van jonge vrouwen bestond deze gewoonte niet. Caesar echter was weder de eerste, die hiermede geene rekening hield.

Toen hem namelijk zijne eigene vrouw door den dood werd ontrukt, sprak hij evenzeer haar ter eere eene rede uit. Ook hierdoor verwierf hij zich de gunst der menigte, die bovendien bij het aanschouwen zijner groote droefheid zóó geroerd werd, dat zij in hem den humanen en gevoelvollen man leerde liefhebben. Na de begrafenis zijner echtgenoote ging Caesar als quaestor naar Hispanië, en wel in het gevolg van den praetor Vetus [2], een man, dien hij zijn leven lang de hoogste achting toedroeg, waarvan als bewijs kan strekken, dat hij later, toen hij op zijn beurt praetor was, diens zoon tot zijn quaestor maakte. Na afloop zijner quaestuur trad hij voor de derde [3] maal in het huwelijk en wel

[1] Dit gebruik dagteekent van het jaar 390, toen aan de matronen dit eerbewijs werd toegekend, uit dank hiervoor, dat zij het goud hadden bijeengebracht dat de Galliërs als losprijs voor de bevrijding van Rome eischten. (vgl. Liv. 5, 50, 7: matronis gratiae actae, honosque additus ut earum sicut virorum post mortem sollemnis laudatio esset).

[2] Antistius Vetus.

[3] Plut. telt hier blijkbaar Cossutia mede, zonder echter mel-

met Pompeja[1]), terwijl hij van Cornelia eene dochter had, die later de vrouw werd van Pompejus Magnus.

In dezen tijd was Caesar zoo verbazend verkwistend met geld, dat hij nog vóór de aanvaarding van eenig ambt al diep in de schuld stak; men wil zelfs, dat deze reeds toen de ontzaglijke som van 1300 talenten[2]) beloopen moet hebben. Het verdient echter opmerking, dat Caesar, hoezeer hij schijnbaar voor groote uitgaven slechts een voorbijgaanden en kortstondigen roem inruilde, in waarheid „het hoogste" kocht voor een geringen prijs. Immers terwijl hij van zijn eigen vermogen reusachtige sommen besteedde, toen hij belast was met het toezicht op de verbetering der Via Appia[3]), en als aedilis[4]) driehonderd twintig paren gladiatoren op zijn kosten voor het volk liet vechten, voorts over het geheel ter opluistering van theatervoorstellingen, feestelijke optochten en gastmalen eene vrijgevigheid en royaliteit aan den dag legde, waardoor hij alles in de schaduw stelde, wat op dit gebied vroeger door anderen was geleverd, zoo strekte dit alles ten slotte om het volk zóó

---

ding van haar te maken. Inderdaad is evenwel Caesar slechts met Cossutia verloofd geweest en wel nog vóór zijn 17e jaar. Reeds in 83 verbrak hij deze verloving om Cornelia te huwen.

1) Merkwaardigerwijze was deze Pompeja eene kleindochter van Sulla. Hare ouders toch waren Q. Pompejus Rufus en Cornelia, Sulla's dochter. Het huwelijk had plaats in het jaar 67.

2) = *f* 3,217,500.

3) Deze weg, wegens zijne voortreffelijkheid regina viarum (koning(in) der wegen) bijgenaamd, liep oorspronkelijk van Rome naar Capua (aanleg van den censor Appius Claudius 312), maar is later doorgetrokken tot Brindisium.

4) In het jaar 65.

voor hem te stemmen, dat ieder telkens om strijd naar nieuwe eerambten en nieuwe onderscheidingen zocht, om hem daardoor zijne dankbaarheid te toonen.

6. Toen ter tijd waren er twee staatkundige partijen te Rome, die der Sullanen en die der Marianen. De eerste had alle macht in handen, de tweede was machteloos en verkeerde in een toestand van ontbinding. Nu was het Caesars doel laatstgenoemde partij uit haar staat van diepe vernedering op te heffen en krachtig te maken. Daarom liet hij, juist toen zijne eerzuchtige bemoeiingen haar toppunt van vrijgevigheid bij de waarneming der aediliteit bereikten, in stilte eenige beelden van Marius en tropaeëndragende Nike's [1]) vervaardigen en deze op een nacht naar het Capitool brengen, alwaar hij vervolgens allen eene in het oog vallende plaats gaf. Den volgenden morgen trokken deze beelden, die alle schitterden van goud en ongemeen artistiek waren bewerkt, terwijl er inscripties op waren aangebracht, die de Cimbrische zegepralen vermeldden, reeds terstond de aandacht van velen. De verbazing dezer menschen over de vermetelheid van den man, die de beelden had doen opstellen en over wiens naam niemand in twijfel verkeerde, kende geene palen. Het gerucht hiervan verbreidde zich snel door de stad en lokte alle menschen naar het Capitool om de beelden in oogenschouw te nemen. Er waren er echter onder hen, die luide verkondigden dat het nu duidelijk bleek hoe Caesars staatkunde de alleenheerschappij ten doel had, daar hij eerbetooningen, die reeds lang door wetten en senaatsbesluiten begraven waren, weder in het leven riep: „dit is niets anders", zeiden zij, „dan een proef, die hij neemt op het vooraf door

---

[1]) Beelden van de godin Victo ia.

hem bewerkte volk; hij wil zien of hij het door zijne milde schenkingen tam genoeg heeft gemaakt, om hem te veroorloven zulk een spel te spelen en allerlei nieuwigheden te verzinnen." De Marianen daarentegen vertoonden zich, terwijl zij elkander wederkeerig moed inspraken, plotseling in een verbazingwekkend groot aantal op het Capitool, dat zij van jubelende bijvalsbetuigingen deden weergalmen; velen hunner ontwelden bij den aanblik van Marius' beeltenis vreugdetranen en Caesar werd door hunne lofspraken hemelhoog verheven: hij alleen was groot en een man boven alle anderen waardig een verwant van Marius te zijn.

Bovenvermelde gebeurtenissen gaven aanleiding, dat de senaat bijeengeroepen werd. In deze vergadering verhief zich een in dien tijd te Rome bij uitstek gezien man, Lutatius Catulus, van zijn zetel met een rede, die een openlijke aanklacht tegen Caesar behelsde. Hierbij uitte hij de gedenkwaardige woorden: „Caesar belaagt den staat niet langer met loopgraven, maar beukt hem reeds openlijk met stormrammen." Tegen deze beschuldiging wist Caesar zich echter met zóóveel talent te verdedigen, dat de senaat geheel voor hem gewonnen werd [1]. Dit had ten gevolge, dat zijne bewonderaars nog vermeteler werden en hem aanspoorden om toch nooit in fieren moed voor wien ook onder te doen: „dan zou hij, door de gunst des volks gedragen, over al zijne tegenstanders zegevieren en eenmaal de eerste zijn."

7. Inmiddels was door den dood van Metellus [2] het opper-pontificaat vacant geworden. Onder de velen, die naar dit ambt dongen, behoorden Isauricus [3] en Catulus,

[1] De ware reden zal wel geweest zijn: vrees voor het volk.
[2] Q. Metellus Pius cos. 80.
[3] Q. Servilius Isauricus cos. 79.

beiden mannen van aanzien en van veel invloed in den senaat. Hiervoor deinsde echter Caesar zoo weinig terug, dat hij zich naar de volksvergadering begaf en als mededinger tegen hen optrad. Daar de volksgunst zich vrij wel gelijkelijk scheen te zullen verdeelen, koesterde Catulus naarmate de positie, die hij innam, hooger was, ook meer vrees voor een onzekeren afloop. Daarom liet hij Caesar eene groote som gelds aanbieden, ten einde hem te overreden van zijne eerzuchtige plannen af te zien. Caesars antwoord luidde, dat hij den strijd zou uitvechten, al moest hij nog grootere schulden maken. Op den dag der verkiezing begeleidde hem zijne moeder onder tranen tot aan de deur. Hij omhelsde haar en zeide: „moeder, heden zult gij uwen zoon òf als pontifex maximus òf als balling terugzien" [1]). De stemming had plaats: na een heeten strijd droeg Caesar de zege weg, hetgeen den senaat en de optimaten met groote bezorgdheid vervulde, daar zij vreesden, dat hij thans het volk tot elken stap, hoe vermetel ook, zou kunnen verleiden. Daarom deden Piso [2]) en Catulus met hunne aanhangers Cicero vele verwijten, toen deze bij de ontdekking der samenzwering van Catilina Caesar spaarde, hoezeer hij in deze aangelegenheid vat genoeg op zich gegeven had.

Catilina wilde namelijk niet alleen den staatsvorm veranderen, maar al het bestaande onderste boven werpen; hij beoogde dus eene algeheele vernietiging van het gezag. Wel is waar had hij zelf, toen er nog slechts getuigenissen van minder gewicht tegen hem waren inge-

---

[1]) Het opper-pontificaat was een invloedrijk ambt; hoe hoog Caesar het stelde ziet men aan zijne munten, waarop het meestal genoemd of aangeduid is.

[2]) C. Calpurnius Piso cos. 67.

bracht en men zijne eigenlijke plannen nog niet had ontdekt, een goed heenkomen gezocht in de vlucht; daarentegen had hij Lentulus en Cethegus in de stad achtergelaten om als zijne opvolgers de door hem gesmeede samenzwering tot uitvoering te brengen. In hoeverre nu deze door Caesar heimelijk zijn aangemoedigd en gesteund wil ik in het midden laten. Toen echter in den senaat hun schuld volledig en overtuigend bewezen was en de consul Cicero aangaande de bestraffing elk naar zijn gevoelen vroeg en allen, die Caesar vóórgingen, voor hunne terdoodbrenging hadden gestemd, rees Caesár, toen de beurt aan hem kwam, van zijn zetel op en sprak eene van te voren wèl overwogen rede uit. Hierin gaf hij met den meesten nadruk als zijne meening te kennen, dat eene terechtstelling zonder vorm van proces [1]) van zulke naar rang en geboorte aanzienlijke mannen alleen bij de uiterste noodzakelijkheid kon worden toegelaten; in elk ander geval was zij ongeoorloofd als indruischende zoowel tegen de voorvaderlijke zeden als tegen het recht. Hij gaf dus den raad hen gevangen

[1]) De senaat als college had geene rechtspraak. Wel konden krachtens verschillende wetten zijne leden, als behoorende tot den ordo senatorius, als rechters optreden in de quaestiones perpetuae (vaste rechtbanken). De behandeling dezer zaak voor den senaat druischte inderdaad tegen alle wetten, tegen de Valerische wet van 509, tegen de Valerisch-Horatische wet van 449, tegen de Sempronische wet van Ti.Gracchus van 133, tegen de Sempronische wet van C. Gracchus van 123 e. a in. Zelfs had zij niet eens voor eene quaestio perpetua, maar als perduellio uitsluitend voor de comitia centuriata mogen dienen. Het eenige excuus voor het gemis van elken vorm van proces is misschien dit, dat de Catilinarii geacht werden ipsa re hun caput verspeeld te hebben.

te zetten, en wel in die steden van Italië, die Cicero zelf zou uitkiezen; werden zij daar dan zoo lang zorgvuldig bewaakt tot Catilina geheel zou zijn overweldigd, dan stond het later immers den senaat volkomen vrij in alle rust en kalmte over elk afzonderlijk een oordeel te vellen.

8. Deze met meesterlijk talent voorgedragen redevoering ter ondersteuning van een voorstel, waarvan de humane strekking een ieder in het oog sprong, maakte zulk een overweldigenden indruk, dat niet alleen zij, die na hem opstonden, zich aan zijne zijde schaarden, maar ook velen, die vóór hem het woord gevoerd hadden, hunne toen uitgesproken meening terugnamen om die van Caesar te omhelzen. Geheel anders echter werd weder de stand van zaken, toen Cato en Catulus aan het woord kwamen. Deze beide sprekers toch traden als heftige tegenstanders tegen Caesar in het krijt: zelfs ontzag Cato zich niet om, terwijl hij in de krachtigste bewoordingen zich tegen Caesars voorslag verzette, steunende op diens eigen rede verdenking van medeplichtigheid op hem te werpen. Dit optreden had ten gevolge dat de mannen ter dood werden verwezen. Toen hierop nu Caesar den senaat verliet, liepen vele jonge lieden, die in dien tijd een soort lijfwacht van Cicero vormden, te hoop met het blanke zwaard op Caesar gericht. Om hem tegen dezen aanval te beschermen zou Curio zijne toga over hem heen geworpen hebben en hem zoo in veiligheid hebben gebracht. Ook zou Cicero zelf, hetzij uit vrees voor het volk, hetzij omdat hij den moord als een vergrijp tegen de wetten beschouwde en voor niet gerechtvaardigd hield, de jongelingen, wier blikken vragend op hem gericht waren, door een wenk van hun voornemen afgehouden hebben. Als dit werkelijk zoo

heeft plaats gehad, is het mij onbegrijpelijk, waarom Cicero in zijn geschrift „over zijn consulaat" deze gebeurtenis in het geheel niet aanroert. Later evenwel maakte men hem er een verwijt van, dat hij toen het gunstige oogenblik, waarop hem zulk eene uitstekende gelegenheid werd aangeboden om tegen Caesar op te treden, had laten glippen en hem uit vrees voor het volk, dat Caesar eene ontzaglijke aanhankelijkheid betoonde, had gespaard. En inderdaad, hoe onbegrensd Caesars populariteit was, bleek reeds in de eerstvolgende dagen. Er werd namelijk eene vergadering van den senaat gehouden, werwaarts zich Caesar begeven had ten einde zich van de op hem geworpen verdenking vrij te pleiten. Men ontving hem met een geweldig rumoer en rekte de zitting vervolgens zoo lang, dat de gewone duur eener senaatsvergadering ver werd overschreden. Nu kwam het volk onder luid geschreeuw opdagen, omringde in dichte drommen het senaatsgebouw en eischte op bevelenden toon Caesars vrijlating. Dit voorval maakte in hooge mate Cato's bezorgdheid voor een oproer der proletariërs gaande. Deze menschen toch, die als het ware de lont vormden, waardoor de geheele volksmenigte in lichtelaaie kon worden gezet, stelden al hun hoop op Caesar. Daarom overreedde Cato den senaat om een bepaald rantsoen koren maandelijks onder hen te verdeelen. Wel is waar werden dientengevolge de jaarlijksche uitgaven met een bedrag van zeven millioen vijf honderd duizend sestertiën vermeerderd, maar het groote gevaar, dat oogenblikkelijk dreigde, was door dezen politieken maatregel glansrijk afgewend. Dit gebeurde juist toen Caesar op het punt stond praetor te worden en zijne macht door dit aanzienlijk ambt des te geduchter zou geworden zijn. In

plaats daarvan was echter thans zijn invloed grootendeels gebroken en zijn aanhang verstrooid.

9. Uit de bekleeding der praetuur ontsproot dan ook in geen enkel opzicht eenige oproerige beweging; wel echter trof Caesar in zijn eigen huis een zeer onaangenaam voorval. P. Clodius namelijk, van afkomst patriciër, rijk en een schitterend redenaar, maar tevens zóó vermetel en onbeschaamd, dat hij voor geen van hen, die wegens hunne liederlijkheid berucht waren, onderdeed, was verliefd op Pompeja, Caesars gemalin, en zijne liefde werd door haar beantwoord. Maar hare vertrekken werden zeer nauwlettend bewaakt en Caesars moeder Aurelia, eene matrone van onbesproken zeden, wist gelegenheid te vinden zich bij voortduring in de nabijheid der jonge vrouw op te houden, zoodat samenkomsten der gelieven met groote moeiten en gevaren gepaard gingen. De Romeinen nu hebben eene godin, die zij Bona Dea [1]) noemen en die men kan vergelijken met de Grieksche Gunaikeia [2]). Volgens de bewering der Phrygiërs is zij eene in hun land inheemsche godheid en wel de moeder van hun koning Midas; de Romeinen daarentegen houden haar voor eene dryade, die gehuwd was met Faunus; bij de Grieken eindelijk is zij eene der moeders van Dionysus, en wel diegene, die als de „onnoembare" wordt aangeduid. Daarom worden door de vrouwen, die het feest vieren, hutten

---

[1]) = Goede Godin; hare mystische vereering schijnt een soort Demetercultus geweest te zijn. Haar voornaamste feest werd 's nachts alleen door vrouwen gevierd. Er stond te Rome een tempel van haar aan de helling van den Aventinus. Haar eigenlijke naam was volgens Cicero den mannen onbekend.

[2]) = de Vrouwelijke.

gebouwd, met wijnranken bedekt, en een heilige draak ligt in overeenstemming met de mythe aan de voeten van het standbeeld der godin. Eenen man is de toegang verboden; zelfs mag zich tijdens de viering der heilige feesten geen man ergens in het huis ophouden. De vrouwen bevinden zich in een afgezonderd gedeelte [1]) en verrichten, naar men zegt, bij haren offerdienst vele ceremonies, welke op die der Orphische mysteriën gelijken. Wanneer nu het tijdstip [1]) van het feest is aangebroken, moet de man, en dit is steeds een consul [1]) of een praetor [1]), met alle andere mannelijke bewoners zijn huis [1]) verlaten; de vrouw neemt dan het huis van hem over en siert het op met gepasten tooi. De voornaamste mysteriën hebben des nachts plaats en dit nachtfeest gaat gepaard met allerlei scherts en wordt door veel muziek begeleid.

10. Daar het nu juist Pompeja's beurt was om dit feest te vieren, besloot Clodius, die nog baardeloos was en dus meende van dien kant voor ontdekking gevrijwaard te zijn, zich in het gewaad en den overigen dos eener citherspeelster te steken. Zoo vermomd geleek hij volkomen op eene jonge vrouw en begaf zich naar het feest. Hij vond de deur open en werd door eene slavin van Pompeja, die in het geheim was, veilig in

---

[1]) Er waren twee data: 1 Mei en begin December. Op den 1 Mei kwamen de vrouwen bijeen op een alleen aan haar bekende plaats *opertum* geheeten. Op den tweeden datum vereenigden zij zich in het huis van een hoogen magistraat, hetgeen hier het geval was. Derhalve is het hier bedoelde tijdstip aanvang December. Het in den text genoemde afgezonderde gedeelte van het huis werd evenzeer met den naam *opertum* (= geheime of verborgen plaats) aangeduid.

huis gelaten. Doordat deze nu vooruitliep om hare meesteres van zijne komst te verwittigen moest Clodius een oogenblik wachten, maar daar hij niet durfde blijven waar men hem gelaten had, sloop hij door het groote huis rond steeds zorgend, dat hij op een goeden afstand bleef van de lampen. Het toeval wilde echter, dat hij eene kamenier van Aurelia ontmoette, die in de meening, dat zij met een lid harer sexe te doen had, hem staande hield en tot een spel met haar uitnoodigde. Toen hij dit verzoek van de hand wees, trok zij hem naar het midden der zaal met de vraag: „wie zijt gij dan en waar komt gij van daan?" Clodius antwoordde, dat hij wachtte op Pompeja's abra [1]), die juist dezen zelfden naam, Abra droeg, maar zijne stem verried hem: onder luid geschreeuw ijlde de kamenier terstond naar het volle licht, waar het gezelschap zich bevond a roepende: „ik heb een man betrapt." De vrouwen werden door hevige ontsteltenis bevangen en vluchtten uiteen; Aurelia brak onmiddellijk allen verderen voortgang der mysteriën af, bedekte de heiligdommen en liet de deuren sluiten; daarop ging zij zelve met flambouwen het geheele huis door om Clodius te zoeken. Men vond hem verborgen in de kamer der slavin, door wie hij binnen was gebracht; de vrouwen herkenden hem en joegen hem buiten de deur. Dadelijk gingen nu ook deze daarop huiswaarts en vertelden in denzelfden nacht haren mannen het voorval.

Den volgenden morgen ging het gerucht van eene gruwelijke heiligschennis, die Clodius gepleegd zou heb-

---

[1]) Gewone benaming van vertrouwde slavinnen en kamermeisjes. Bovenbedoelde schijnt bovendien zoo geheeten te hebben, of wellicht steeds met dien naam aangeduid te zijn.

ben, als een loopend vuur door de stad. Men verzekerde dat hij niet alleen zich aan beschimping van bepaalde personen had schuldig gemaakt, maar zich ook vergrepen had aan den staat en de goden. Terwijl nu een der volkstribunen Clodius wegens heiligschennis aanklaagde, traden bovendien de invloedrijkste leden van den senaat gezamenlijk met een aantal beschuldigingen tegen hem op. Zij verklaarden namelijk te kunnen getuigen, dat hij zich, behalve aan vele andere liederlijke handelingen, ook schuldig had gemaakt aan bloedschennige echtbreuk met zijne eigene zuster, die met Lucullus [1]) gehuwd was geweest. Maar thans verzette zich het volk tegen de bemoeiingen dezer mannen; het nam Clodius in bescherming en steunde hem krachtig tegenover de rechters, die voor het gepeupel sidderden en beefden. Caesar zelf liet zich terstond van Pompeja scheiden, maar verklaarde in weerwil hiervan, toen hij als getuige voor het gerecht werd geroepen, dat hem van hetgeen Clodius ten laste werd gelegd niets bekend was. Natuurlijk vond men dit een zeer zonderling antwoord en de aanklager voelde zich dan ook genoopt hem de vraag te stellen: „maar waarom hebt gij u dan van uwe vrouw laten scheiden?” „Omdat ik,” antwoordde hij, „verlang, dat op *mijne vrouw* zelfs niet de minste

---

1) Dit is de beroemde L. Licinius Lucullus (vgl. p. 6 noot 2) cos. 74, procos. tegen Mithradates 73—66. Zijne eerste vrouw was de bovenbedoelde Clodia, jongere zuster der beruchte Clodia Quadrantaria, en van den in den text genoemden P. Clodius Pulcher, met wien zij geboeleerd zou hebben; hiervan althans heeft Lucullus haar in 61 aangeklaagd, na zich reeds in 66 na zijne terugkomst uit Azië van haar te hebben laten scheiden, daar zij hem niet trouw gebleven was.

verdenking mag vallen." Volgens sommigen meende Caesar werkelijk wat hij zeide; anderen daarentegen beweren, dat hij zoo sprak om het volk te behagen, dat zonder eenig voorbehoud den beklaagde wilde redden. Het slot der zaak was, dat Clodius inderdaad werd vrijgesproken, en wel tengevolge van het feit, dat de meeste rechters hun stem over verscheidene zaken door elkaar [1]) uitbrachten. Zij deden dit met bedoeling, want veroordeelden zij hem, dan stelden zij zich bloot aan gevaren van de zijde van het volk en spraken zij hem vrij, dan liepen zij de kans, dat hun goede naam in de oogen der optimaten bezwalkt was.

11. Onmiddellijk na afloop der praetuur ontving Caesar Hispanië [2]) als provincie. Maar zijn afreis derwaarts werd hem als 't ware door zijn schuldeischers versperd; zij maakten een geweldig kabaal en waren voor geen enkele

---

[1]) Het gebruik (van tijd tot tijd toegepast) om over meerdere zaken tegelijk te stemmen heette *ferre sententias per saturam*, eene uitdrukking ontleend aan het bekende *lanx satura* = een schotel met allerlei spijzen of vruchten beladen. Hiervan komt ook het woord *satire* (satura, satyra, satira), een echt Romeinsch genre van poëzie, waarin verschillende zaken dooreen werden gehekeld. Zoo is er ook soms sprake van eene *satura lex*, wanneer het volk over meer dan één onderwerp tegelijk naar zijn gevoelen werd gevraagd. In het onderhavige geval maakten de rechters dus van deze wet gebruik door hun oordeel over de zaak, die aan de orde was, met dat over meerdere andere te vermengen, tengevolge waarvan de beklaagde als 't ware gedekt was. Amyot (zie mijne vertaling van Plut. Alex. p. 82 noot 1) vertaalt: »parceque la plupart des juges rendirent leur jugement *d'une manière confuse*," waaruit blijkt dat hem de zin der woorden niet duidelijk was.

[2]) Zijne provincie was niet »geheel Spanje,« maar alleen »Hispania Ulterior« = Lusitania en Baetica (tegenwoordig Portugal en Andalusië).

schikking te vinden. Nu kwam echter Caesar op het denkbeeld zijn toevlucht te zoeken bij Crassus, den rijksten man te Rome, die op zijn beurt Caesars invloed en geestkracht noodig had om zich in zijn politiek tegenover Pompejus te handhaven. Crassus verklaarde zich bereid de lastigste en onverbiddelijkste schuldeischers voor zijne rekening te nemen en bleef bij hen borg voor de som van 830 talenten [1]); zoo kon dus Caesar naar zijne provincie vertrekken. Bij zijn overtocht over de Alpen voerde hem zijn weg langs een kleine stad; het zielental der uit onbeschaafde bergbewoners bestaande bevolking was uiterst gering en het plaatsje zag er armzalig uit. Naar men verhaalt werd toen door zijn gevolg onder gelach en uit scherts de vraag opgeworpen: „zou men nu hier ook eerzuchtig dingen naar ambten en met elkander wedijveren om de eerste plaats te bekleeden, en zou hier ook jaloerschheid de voornaamsten tegen elkaar in het harnas jagen?" In antwoord hierop zou toen echter Caesar in vollen ernst tot hen gezegd hebben: „maar ik verzeker u dan toch, dat ik liever onder deze menschen de eerste zou willen zijn, dan te Rome de tweede." [2])

Iets dergelijks zou bij eene volgende gelegenheid in Hispanië hebben plaats gegrepen. Terwijl hij namelijk

---

[1]) = ongeveer *f* 2,160,000.

[2]) Vgl. mijne verhandeling getiteld *Plutarchus* in de »Vragen van den Dag« 10e Jaarg. Afl. 10 pag. 633, 3e regel v. o.

W. Drumann, Gesch. Roms in seinem Uebergange von der republ. zur monarch. Verfassung, Koenigsberg 1837, III Theil p. 187 houdt dit verhaal voor een fabel en zegt: »der Urheber dieses Märchens hat in seiner Seele gelesen, aber falsch; solche Geständnisse vernahm man nicht von ihm.«

op een rustig oogenblik zich bezig hield met het lezen van een geschrift over Alexander, zou hij te midden van zijne lectuur langen tijd in diep gepeins verzonken zijn geweest en daarna zelfs tranen hebben gestort; en toen zijne vrienden verbaasd naar de oorzaak vroegen, zou hij gezegd hebben: „vindt gij dan ook niet, dat ik reden tot droefheid heb, wanneer ik mij zelf vergelijk bij Alexander, die op mijn leeftijd [1]) reeds over zoovele volken heerschte, terwijl er thans door mij nog geen enkele daad van beteekenis is verricht?"

12. Nauwelijks had hij den voet op Iberisch grondgebied gezet, of hij ontwikkelde eene groote mate van bedrijvigheid, met dit gevolg, dat hij in weinige dagen bij de reeds van vroeger aanwezige twintig cohorten tien nieuwe op de been bracht. Hiermede ondernam hij een krijgstocht tegen de Galaeciërs [2]) en Lusitaniërs [3]). Hij overwon beide volken, drong zelfs tot den Atlantischen Oceaan door en bracht onderwijl eene menigte stammen, die tot nog toe niet aan de Romeinen gehoorzaamden, onder zijn gezag. Na op militair terrein deze gunstige resultaten te hebben erlangd, bezorgde hij met niet min-

---

[1]) Caesar is hier nog niet eens nauwkeurig, want precies genomen is het nog erger. Immers tijdens zijne praetuur in Hispanië (61—60) was Caesar 39 à 40 jaar oud, een leeftijd dien Alexander (33 jaar oud gestorven) nooit heeft bereikt.

[2]) Dit volk woonde in den N. W. uithoek van Spanje en was van Keltisch ras; hun naam leeft nog voort in het hedendaagsche Galicië.

[3]) Lusitanië ten Z. van Galaecia, grensrivier Durius (Duero), = ongeveer het tegenwoordige Portugal (zie p. 21, noot 2). Deze laatste naam is af te leiden van Portus Cale (heden: Porto of Oporto).

der goed gevolg de aangelegenheden van den vrede. Het gelukte hem de onderling oneenige steden weder met elkander te verzoenen en inzonderheid een middel te vinden, dat eens voor al een eind maakte aan de haspelarijen tusschen schuldenaars en schuldeischers. Hij vaardigde namelijk eene verordening uit, die bepaalde, dat de schuldeischer jaarlijks $\frac{2}{3}$ zou ontvangen van de inkomsten van den schuldenaar, dat deze laatste als eigenaar het overige $\frac{1}{3}$ zou genieten en dat dit zoo zou voortgaan, totdat de geheele schuld gedelgd was. Deze maatregelen vonden zulk een algemeenen bijval, dat zijn naam allerwegen een goeden klank had, toen hij de provincie verliet.

Intusschen hadden zijne veldtochten de noodige voordeelen afgeworpen: hij zelf was een rijk man geworden en had zijne soldaten overvloedig met buit begiftigd. Door hen werd hij nu met den titel *imperator* begroet.

13. Juist tegen den tijd der consulaire kiescomitiën [1]) kwam Caesar te Rome terug. Nu bestond het voorschrift, dat zij, die een triumf [2]) verlangden te houden, zoolang hun aanvraag hangende was, buiten [3]) de stad moesten

---

[1]) *Comitia consularia* (in het Grieksch *archairesiai hupatikai*) = volksvergadering ter verkiezing van consuls.

[2]) Een triumphus was een schitterende optocht, door den opperbevelhebber aan het hoofd van zijn leger met al de emblemata (geketende krijgsgevangenen, buit enz.) der overwinning door de stad gehouden.

[3]) »Buiten de stad« wil zeggen »buiten het pomoerium (= heilige omtrek der oude stad)«; binnen dien kring mocht zich niets militairs vertoonen, daarom begon het imperium (in den zin van militair oppergezag) van een magistraat eerst buiten het pomoerium.

blijven; daarentegen moesten zij, die naar het consulaat dongen, persoonlijk de daartoe noodige stappen in de stad zelve doen. Tengevolge dezer thans als 't ware tegen elkander indruischende wettelijke bepalingen geraakte Caesar in groote verlegenheid. Daarom richtte hij tot den senaat het verzoek, hem te vergunnen zonder persoonlijk tegenwoordig te zijn door zijne vrienden aanzoek te doen om het consulaat. Tegen dit verlangen verzette zich Cato [1], eerst door zich met kracht vast te houden aan de wet; toen hij vervolgens zag, dat Caesar reeds velen voor zich gewonnen had, beproefde hij de zaak op de lange baan te schuiven en verbruikte zelfs een geheelen dag met het uitspreken eener lange redevoering [2]. Nu besloot Caesar den triumf op te geven en alleen naar het consulaat te dingen.

Terstond kwam hij nu binnen de stad en wist door heimelijke machinatiën een staatsgreep voor te bereiden, waardoor alle menschen, behalve Cato, om den tuin werden geleid. Dit was de verzoening van Pompejus met Crassus, de machtigste mannen in den staat. Terwijl het hem namelijk gelukte hunne geschillen bij te leggen en hen weder in vriendschap tot elkander te brengen, wist hij juist daardoor hun beider macht in zijn persoon te ver-

---

[1]) Cato (reeds boven hoofdst. 8 pag. 15 vlg. genoemd) is M. Porcius Cato, bijgenaamd Uticensis (zie beneden, hoofdst. 54 begin), tegenstander der monarchie, die ten slotte den ondergang der republiek niet heeft willen overleven (t. a. p.) Hij wordt ook wel genoemd Cato Minor d. i. de jongere, in tegenstelling met zijn beroemden overgrootvader Cato Maior of Censorius.

[2]) Elken senator was het recht gewaarborgd, eenmaal het woord voerende buiten de orde van den dag te gaan (relationem egredi) en zelfs daartoe een dag te verbruiken (diem dicendo consumere.)

eenigen. Op deze wijze bracht hij door een daad, die, wanneer men op den naam alleen afging, louter een menschlievend karakter droeg, onbemerkt eene volledige staatsomwenteling tot stand. Zoo blijkt het dus, dat van nabij bezien de meesten een geheel verkeerd denkbeeld hebben over de eigenlijke oorzaak der burgeroorlogen. Ten onrechte toch meenen zij, dat de vijandschap tusschen Caesar en Pompejus den burgerkrijg in het leven riep: integendeel zijn ontstaan is veeleer toe te schrijven aan hun vriendschap. Deze immers verbond hen eerst ten nauwste, zoodat zij vereenigd optrokken tot vernietiging der aristocratie; eerst later openbaarde zich tweedracht en zoo stonden zij ten slotte vijandig tegenover elkaar.

Nu voorspelde Cato wel is waar meermalen wat de toekomst baren zou, maar hiermede kwam hij toenmaals niet verder, dan dat men hem voor een grompot en een bemoeial hield; en, toen nu het vervolg van tijd de juistheid zijner inzichten aan het licht bracht, noemde men dien verstandigen raadgever een ongeluksprofeet.

14. Zoo werd dus Caesar, als 't ware links en rechts door de vriendschap van Crassus en Pompejus gedekt, naar het consulaat gevoerd; de afkondiging zijner verkiezing met Calpurnius Bibulus als ambtgenoot had op schitterende wijze plaats. Maar nauwelijks had hij zijn hooge magistratuur aanvaard of hij diende wetsvoorstellen in, die eerder eenen bij uitstek vermetelen volkstribuun dan eenen consul pasten. Hij stelde namelijk om den grooten hoop te behagen eene akkerwet voor, die verdeelingen van landerijen en inbezitneming daarvan door colonisten voorschreef. Toen hij hiertegen heftig verzet bij de optimaten in den senaat ontmoette, nam hij, die reeds lang naar een voorwendsel zocht, hieruit aanleiding om met

luider stemme de verklaring af te leggen, hoe hij tegen zijn wil genoopt werd, zich in de armen van het volk te werpen: „wanneer ik,” riep hij uit, „voortaan door dienstbetoon het volk voor mij tracht te winnen, dan doe ik dat alleen door den nood gedrongen, en werp hierbij alle schuld daarvan op den meedoogenloozen trots van den senaat.” Met deze woorden verliet hij in allerijl de senaatszitting en begaf hij zich naar de volksvergadering. Hier deed hij Crassus aan zijn eene en Pompejus aan zijn andere zijde plaats nemen en vroeg hen of zij zijne wetten goedkeurden. Toen zij deze vraag bevestigend beantwoordden, deed hij een beroep op hunne bereidvaardigheid om hem bij te staan tegen eene partij, die dreigde zich tegen hem te verzetten met het zwaard in de hand. Beiden beloofden het en Pompejus voegde er nog aan toe, dat hij tegen hunne zwaarden zou uitrukken gewapend met zijn zwaard en gedekt door zijn schild.

Door deze uitlatingen griefde hij de aristocraten in hooge mate; zij hadden een taal vernomen, die eensdeels aan zijn eigen waardigheid tekort deed, anderdeels niet in overeemstemming was met de deferentie, door hem aan den senaat verschuldigd: het scheen wel of dolle waanzin en jeugdige overmoed hem deze woorden hadden ingegeven. Het volk daarentegen juichte.

Inmiddels zat Caesar niet stil, maar wist met sluw overleg den machtigen Pompejus nog hechter aan zijn persoon te verbinden. Hij schonk hem namelijk de hand zijner dochter Julia, [1]) hoezeer deze reeds met Servilius Caepio [1]) verloofd was. Dezen laatsten zegde hij als vergoeding hiervoor Pompejus' dochter toe, alhoewel ook zij

---

[1]) Vgl. over het een en ander Sueton. Div. Jul. 21. — Drumann, (zie p. 22, noot 2, alin. 2) II Theil p. 81, no. 15.

niet meer vrij was; zij was namelijk verloofd met Faustus, den zoon van Sulla. Kort hierna trad Caesar zelf met Calpurnia, [1]) eene dochter van Piso, [2]) in den echt; aan Piso waarborgde hij het consulaat voor het volgend jaar.

Tegen dit alles verhief echter Cato met nadruk zijn stem. „Het is niet langer te dulden," zoo sprak hij, „dat het hoogste gezag door huwelijken samen te koppelen wordt verkwanseld en dat men elkander, met vrouwen als tusschenpersonen, provincies, legers en ambten bezorgt." Caesars collega Bibulus [3]) beproefde nog van zijn kant de totstandkoming der wetten te verhinderen, maar al zijne pogingen leden schipbreuk; zelfs liep hij dikwijls gevaar met Cato op het forum vermoord te worden. Dit noopte hem zich den geheelen nog overigen tijd van zijn consulaat onafgebroken in zijn huis op te sluiten. [4])

---

[1]) Zie noot op p. 27.

[2]) L. Calpurnius Piso Caesoninus, Drumann II p. 59.

[3]) Bibulus behoorde ook tot de gens Calpurnia (zie boven p. 26); echter is niet meer na te gaan waar de verwantschap der Calpurnii Bibuli met de Calpurnii Pisones begint; hetzelfde geldt voor de Calpurnii Bestiae. Zelfs de vader van dezen Bibulus cos. 59 is onbekend.

[4]) Suetonius, die dit ook verhaalt, zegt onomwonden Div. Julius 20: »unus ex eo tempore omnia in republica et ad arbitrium administravit« d. i. »van dien tijd af aan bestuurde één man geheel naar zijn willekeur alle dingen in den staat.« Hij voegt er aan toe, dat men daarom schertsend placht te spreken, niet van het consulaat van Caesar en Bibulus, maar van dat van Caesar en Julius. Ook was, zegt hij, dit versje weldra in aller mond:

»Non Bibulo quidquam nuper, sed Caesare factum est:
Nam Bibulo fieri consule nil memini.«

d. i.

»Bibulus bracht niets tot stand onlangs, het is alles van Caesar:
Want mij bekend is geen daad uit Bibulus' consulaat.«

Ondertusschen liet Pompejus terstond na zijn huwelijk het forum met gewapenden bezetten, de democratische wetten bekrachtigen, en aan Caesar geheel Gallië voor vijf jaren als provincie toewijzen. Dit gebied omvatte zoowel het cis-Alpinische als het trans-Alpinische Keltenland; bovendien werd er Illyrië aan toegevoegd, terwijl vier legioenen onder zijn commando werden gesteld.

Toen Cato het waagde tegen deze besluiten in oppositie te komen, liet Caesar hem in de gevangenis zetten, in de meening dat hij een beroep zou doen op de volkstribunen. Maar Cato schreed zonder een woord te spreken daarheen, en niet alleen de optimaten waren vergramd, maar ook het volk begeleidde hem zwijgend en met neergeslagen blik uit eerbied voor zijn deugd. Toen Caesar dit bemerkte, verzocht hij in het geheim één der volkstribunen Cato weder in vrijheid te stellen.

Van de senatoren kwamen in den regel slechts weinige leden met Caesar ter vergadering, de overigen bleven uit verontwaardiging weg. Eens zeide Considius, een der oudste senatoren, dat zij uit vrees voor de gewapende troepen niet in den senaat verschenen. Hierop antwoordde Caesar met de vraag: „zoo! en waarom blijft gij dan zelf uit vrees daarvoor ook niet tehuis?" „Omdat," zeide Considius, „de ouderdom mij onbevreesd maakt, want het beetje leven, dat mij nog rest, heeft weinig voorzorg noodig." Maar de schandelijkste aller toenmalige politieke handgrepen schijnt wel deze te zijn, dat onder Caesars consulaat dezelfde Clodius tot volkstribuun verkozen werd, die zich zoozeer aan zijn huwelijk en de geheime nachtelijke feesten vergrepen had. Hij werd echter gekozen met de bedoeling om Cicero's staatkundigen ondergang te bewerken en Caesar vertrok niet eerder naar zijn leger, vóór hij met behulp van Clodius inderdaad

Cicero ten val had gebracht en uit Italië had doen verbannen.

15. Dit zijn in hoofdzaak de belangrijkste feiten, die aan de gebeurtenissen in Gallië voorafgaan. Het tijdperk van Caesars leven, dat thans een aanvang neemt, is dat der oorlogen, die hij na al het boven vermelde voerde. Terwijl hij in deze door een reeks van veldtochten het land der Kelten geheel onderwierp, begon hij als 't ware een geheel nieuw leven: hij sloeg andere nieuwe banen in, zooals uit al zijn doen en laten, zijn gansche optreden duidelijk blijkt. De periode der Gallische oorlogen doet hem ons kennen als een krijgsman en legeraanvoerder, die bij geen der grootsten en meest bewonderden op het gebied der veldheerskunst achterstaat. Integendeel, hetzij men hem vergelijkt met de Fabii, de Scipio's of de Metelli, hetzij met tijdgenooten of met hen, die kort vóór hem leefden, zooals Sulla en Marius, de beide Luculli of zelfs Pompejus, wiens roem, wegens zijne veelzijdige militaire voortreffelijkheid hemelhoog verheven, toen op zijn toppunt stond, Caesars daden gaan die van deze allen te boven. Den een overtreft hij wat aangaat de groote bezwaren van het terrein, waarop hij krijg voerde, den ander in de uitgestrektheid van het gebied, dat hij veroverde, een derden door de groote getalssterkte en macht der vijanden, die hij overwon, een vierden door de wispelturige en trouwelooze karakters, die hij onder zijn beschavenden invloed wist te brengen, een vijfden door zijne welwillendheid en zachtmoedigheid jegens zijne gevangenen, weer een ander eindelijk in mildheid en gunstbetoon jegens zijne soldaten. Allen te zamen echter overtreft hij in dit opzicht, dat hij de meeste gevechten geleverd en het grootste aantal vijanden verslagen heeft. Want, hoewel hij nog geen volle tien jaren in Gallië

oorlog heeft gevoerd, heeft hij binnen dat tijdsbestek meer dan 800 steden stormenderhand veroverd, 300 volksstammen onderworpen, en in achtereenvolgende gevechten in het geheel slag geleverd tegen drie millioen menschen, waarvan hij één millioen in den strijd deed sneuvelen en even zooveel gevangen nam.

16. De toegenegenheid en aanhankelijkheid, die zijne soldaten hem toedroegen, waren buitengemeen. Mannen, die overigens in geen enkel opzicht verschilden van andere soldaten op andere veldtochten, stortten zich als onoverwinnelijke en onweerstaanbare krijgshelden in elk gevaar, waar het Caesars roem gold. Zulk een man was bijvoorbeeld Acilius. Dezen werd, toen hij in den zeeslag bij Massilia een vijandelijk schip had aangeklampt, met een zwaard de rechterhand afgehouwen; desniettegenstaande liet hij toch zijn schild uit de andere hand niet los, maar wist daarmee zelfs de vijanden niet slechts in het gezicht te slaan maar hen allen te verdrijven, waarna hij zich van het vaartuig meester maakte [1]). Een dergelijk wapenfeit verrichtte Cassius Scaeva in den slag bij Dyrrhachium [2]). Deze man, wien door een pijl een oog was uitgeschoten, wiens schouder

---

[1]) Dit voorval verplaatst ons in het jaar 49, dus na afloop der Gallische oorlogen. Caesar was toen op zijne expeditie naar Spanje om Afranius, Petrejus en Varro te bestrijden. In Marseille zetelden de Pompejanen onder L. Domitius. De Caesarianen belegerden de stad onder C. Trebonius van de landzijde en D. Brutus van den zeekant. C. Acilius was een soldaat van het 10e legioen. Vgl. Valerius Maximus III, 2, 22. — Sueton. Div. Jul. 68. — Drumann III p. 466 vlg.

[2]) Dyrrhachium, oudtijds Epidamnus, Illyrische stad (in Illyris Graeca), heden Durazzo (Ital.) Durresi (Alban.)

en dij elk door een werpspies waren doorboord, en die op zijn schild honderd dertig speerworpen had opgevangen, riep aldus toegetakeld de vijanden toe, dat hij zich wilde overgeven. Toen er nu twee op hem toesprongen, hieuw hij den een met zijn zwaard den schouder af en bracht hij den ander zulk een geduchten stoot toe in het gezicht, dat hij op de vlucht sloeg. Hij zelf werd daarop door zijne vrienden omringd en uit alle gevaar gered [1]).

In Britannië waren de centurio's der voorste cohorten in een moerassige en onder water staande streek geraakt, waar zij door de vijanden werden overvallen. Terwijl Caesar al zijn aandacht aan het gevecht wijdde, wierp zich op eens vlak voor zijn oogen een gewoon soldaat midden onder de vijanden, tegen wie hij daarop met weergalooze dapperheid streed. Na een gansche reeks schitterende wapenfeiten verricht te hebben, gelukte het hem inderdaad de officieren uit de handen der barbaren te redden. Terwijl deze nu op de vlucht sloegen, stortte hij, na eerst de anderen te hebben laten voorgaan, zich zelf als den laatsten in het moerassige water, waardoor hij zich met de grootste inspanning een weg baande. Ternauwernood bereikte hij deels zwemmend, deels wadend, echter met achterlating van zijn schild, den anderen oever. Caesar kwam vol bewondering en onder luide bijvalskreten hem met zijne omgeving te gemoet loopen, de soldaat zelf echter was zeer terneergeslagen en viel Caesar onder een stroom van tranen te

[1]) Caesar, die zelf van deze bijzonderheid Bell. Civ. 3.53 gewaagt, telde honderd twintig gaten in Scaeva's schild. Hij schonk hem 200,000 sestertiën en verhoogde hem in rang. Vgl. ook Suet. Jul. 68. — Drumann III p. 495, noot 24 en p. 566 vlg.

voet, hem om vergeving smeekende, dat hij zijn schild verloren had.

In Afrika had Scipio [1]) zich meester gemaakt van een schip, behoorende tot Caesars vloot. Op dit vaartuig bevond zich Granius Petronius, toen quaestor designatus [2]). Terwijl Scipio nu al de overigen voor krijgsgevangenen verklaarde, schonk hij aan Petronius lijfsbehoud. Maar deze zeide, dat Caesars soldaten niet gewoon waren lijfsbehoud aan te nemen, wel het zelven aan anderen te schenken. Na deze woorden stak hij zich zelf het zwaard in de borst [3]).

17. Zulk eene vastberadenheid van karakter, zulk een eerzucht kweekte en onderhield Caesar zelf. Vooreerst toch was hij verre van karig in het uitdeelen van geschenken en eerbewijzen: integendeel hij wilde juist aan zijne soldaten toonen, dat hij op zijne veldtochten geene schatten verzamelde om aan eigen genotzucht te voldoen, of om zelf een weelderig leven te leiden, maar om als 't ware een voorraad prijzen bij zich in veilige bewaring te hebben, waarop allen, die dappere daden volbrachten, zonder onderscheid recht hadden, terwijl zijn persoonlijk aandeel aan het verworven goed alleen hierin bestond, dat hij daarvan aan zijne soldaten belooningen voor hunne verdiensten toekende. Was Caesars invloed

---

[1]) Q. Caecilius Metellus Pius Scipio, zie beneden p. 57 noot 1 en hoofdst. 30, 39, 42, 44, 52, 53. — Drumann II p. 16 en 44.

[2]) = aangewezen quaestor. De uitdrukking *designatus* wordt gebruikt van die magistraten, wier verkiezing plaats gevonden had vóór het einde van het loopende ambtsjaar. Bij dictatoren en censoren, die terstond na hunne verkiezing hun ambt aanvaardden, komt zij dus niet voor.

[3]) Een dergelijk verhaal, hoewel met gewijzigde omstandigheden, geeft de schrijver van den Bellum Africanum 44 vlg.

op het leger hierdoor reeds buitengemeen, niet minder wist hij in de tweede plaats zijne soldaten te bezielen door zich zelf aan elk gevaar vrijwillig bloot te stellen en bij geene enkele zware inspanning te versagen. Nu verwonderde men zich wel is waar niet zoozeer over zijne verachting van gevaren, omdat men zijne eerzucht kende; maar wel vervulde het een ieder met verbazing te zien, hoe hij volkomen bestand bleek te zijn tegen ondernemingen, waartoe inspanningen vereischt werden, die zijne physieke krachten ver te boven schenen te gaan. Want hij was uiterst slank van lichaamsbouw, had een blanke en teere huid, werd veel door hoofdpijn gekweld en leed bovendien nog aan de vallende ziekte. Van deze kwaal moeten zich de eerste aanvallen tijdens zijn verblijf te Cordova [1]) vertoond hebben. Caesar was er echter de man niet naar om deze zwakte van zijn gestel tot dekmantel te bezigen voor een verwijfd bestaan integendeel juist in het krijgsmansleven zocht hij voor deze zwakte een geneesmiddel. Door geforceerde marschen, door eene eenvoudige levenswijze, door onafgebroken te kampeeren in de open lucht, en door het verrichten van inspannenden arbeid wist hij zijn lichaam zoo te harden en met zulk goed gevolg tegen zijn kwaal te kampen, dat deze weinig of geen vat meer op hem had. Meestal sliep hij in zijn wagen of in zijn draagstoel ten einde zoo zelfs zijn rusttijd tot bezigheid te benuttigen.

Overdag reed hij de sterkten, de steden en de verschansingen rond, en had daarbij steeds een dier slaven naast zich zitten, aan wie hij, wanneer hij op reis was,

---

[1]) Corduba of Cordova, oude Spaansche stad, hoofdplaats der Rom. provincie Baetica, zetel van den praetor.

het een en ander placht te dicteeren; achter hem stond een soldaat met een zwaard in de vuist. Hij reisde zoo snel, dat hij reeds de eerste maal van Rome uit in acht dagen den Rhodanus [1]) bereikte. Het paardrijden kostte hem reeds van zijn jeugd af niet de geringste moeite; hij was dan gewoon zijne handen achterom te buigen en op den rug gekruist te houden, en zoo het paard uit alle macht te laten draven. Op dezen veldtocht oefende hij er zich bovendien in om te paard gezeten zijne brieven te dicteeren en daarmee tegelijk twee of volgens Oppius [2]) nog meer schrijvers bezig te houden. Ook zou, naar men zegt, Caesar te Rome de eerste geweest zijn, die op de gedachte kwam zich over dringende zaken schriftelijk met zijne vrienden te onderhouden, wanneer de gelegenheid tot het mondeling bespreken dier zaken ontbrak, hetzij wegens de groote menigte zijner bezigheden of tengevolge van de uitgebreidheid der stad.

Welke geringe eischen hij als vriend van eene eenvoudige levenswijze aan de toebereiding van spijzen stelde, blijkt uit het volgende voorval. Toen hij eens te Mediolanum [3]) vertoefde, richtte zijn gastheer Valerius Leo voor hem een maaltijd aan, waarbij hij hem asper-

---

[1]) = Rhône.

[2]) C. Oppius een vertrouwd vriend van Caesar, wiens belangen hij tijdens de Gallische oorlogen te Rome behartigde. In den burgeroorlog trad hij op als middelaar tusschen Caesar en vele optimaten o. a. Cicero; zijn invloed bij Caesar was groot al deed hij nog onder voor dien van L. Cornelius Balbus. Na Caesars dood sloot hij zich bij Octavianus aan. Hij gaat ten onrechte door voor den schrijver van den bellum Alexandrinum, Africanum en Hispaniense; vgl. Suet. Jul. 56.

[3]) = Milaan.

ges voorzette, die hij in plaats van met olijfolie met parfumolie begoot. Caesar deed alsof hij hiervan niets bemerkte en bediende zich van het gerecht. Zijne vrienden echter hielden hun tegenzin niet voor zich, hetgeen Caesar noopte hun op bestraffenden toon toe te voegen: „gij hadt het dan toch, dunkt mij, hierbij kunnen laten om wat u niet smaakte te laten passeeren; wie aan zulk een lompheid als Leo beging nog een woord van misprijzing verspilt is zelf een lomperd."

Een andermaal gebeurde het, dat hij op reis door een storm werd overvallen, en een onderkomen zocht in de hut van een arm man. Toen hij daarin niets meer vond dan één vertrek, ternauwernood groot genoeg om één persoon te huisvesten, zeide hij tot zijne vrienden: „waar men over eereplaatsen te beschikken heeft, moet men deze inruimen aan de machtigen; staan ons echter slechts de hoogst noodzakelijke ten dienste, dan dienen wij deze af te staan aan de zwakken." Hierop gelastte hij Oppius [1]) zich binnenshuis te rusten te leggen; hij zelf daarentegen bracht met de anderen onder het afdak der huisdeur den nacht door.

18. De eerste oorlog dan nu, dien hij onder de Keltische volksstammen te voeren had, was die tegen de Helvetiërs en Tiguriners. Deze hadden hunne eigen steden ten getale van twaalf benevens hunne vier honderd dorpen in de asch gelegd en trokken nu in snelle marschen door dat gedeelte van Gallië, dat aan de Romeinen onderworpen was. Hun tocht geleek op dien, welken de Cimbren en Teutonen weleer ondernomen hadden, zoowel daar zij in onverschrokkenheid voor dezen in geenen

[1]) Zie over dit vooral Suet. Jul. 72, die meedeelt dat Oppius door eene plotselinge ongesteldheid was overvallen.

deele schenen onder te doen, alsook omdat zij in aantal niet minder sterk waren. In het geheel bedroeg dit namelijk driehonderd duizend, waaronder honderd negentig duizend strijdbare mannen. Van deze volken werd den Tiguriners, tegen wie Caesar niet in persoon optrok, door Labienus, dien hij tegen hen had afgezonden, bij de rivier den Arar [1]) eene verpletterende nederlaag toegebracht. Terwijl Caesar nu zelf zijn hoofdleger naar eene bevriende stad [2]) voerde, werd hij onderweg door de Helvetiërs onverhoeds aangegrepen. Echter vond hij nog juist gelegenheid een sterk punt te bereiken, waar hij zijne troepen bijeentrok en in slagorde schaarde. Men bracht hem zijn paard, maar hij zeide: „daarvan zal ik na de overwinning behaald te hebben gebruik maken voor verdere vervolging; laten wij nu eerst op de vijanden losgaan." Na deze woorden stormde hij te voet tegen het leger der Helvetiërs in. Na geruimen tijd gestreden te hebben bracht hij hunne slaglinie tot wijken; kostte hem dit reeds veel inspanning, zoo wachtte hem echter de zwaarste arbeid bij de bestorming van het kamp, waar zij van hunne wagens een soort burcht hadden gebouwd. Daar boden niet alleen de strijdbare mannen tegenweer, maar ook hunne kinderen en vrouwen verdedigden zich tot in den dood; zij lieten zich allen nederhouwen en zoo nam de slag ternauwernood eerst tegen middernacht een einde.

Deze glansrijke zege zette hij door eene nog veel schoonere handeling de kroon op. De barbaren toch, die uit den strijd het leven er hadden afgebracht en ten ge-

---

[1]) Arar, ook genaamd Sauconna, vandaar Saône.

[2]) Bibracte later Augustodunum, vandaar Autun, in het land der Aeduërs; vgl. Caes. Bell. Gall. I, 23. (*Klassieke Schrijvers* No. 19, *Julius Caesar*, vert. v. Dr. J. J. DOESBURG, pag. 23).

tale van meer dan honderd duizend in verschillende richtingen ontvloden waren, liet hij weder bij elkaar brengen. Hij dwong hen naar het land, dat zij verlaten hadden, terug te keeren, de steden, die zij hadden verwoest, weêr op te bouwen en zich zoo weder gezamenlijk in hunne vroegere woonplaatsen neer te zetten. Bij deze handeling werd Caesar geleid door de vrees, dat de Germanen anders wellicht naar het openliggende land zouden overkomen en zich daarvan meester maken.

19. De tweede oorlog, dien hij voerde, was tegen de Germanen gericht. Eigenlijk was het een krijg ter bescherming der Kelten, want, hoezeer hij kort te voren te Rome Ariovistus, den koning der Germanen, tot bondgenoot had verklaard, was dit volk voor de aan Caesar onderworpen Galliërs een onverdragelijke nabuur, die niet van plan scheen zich tevreden te stellen met het rustig bezit van het eenmaal verworvene, maar die de eerste de beste gelegenheid zou aangrijpen om zijn gebied verder uit te breiden en geheel Gallië te veroveren.

Ondertusschen was het Caesar gebleken, dat zijne onderbevelhebbers voor dezen oorlog bijster in den angst zaten en wel inzonderheid de voorname jonge Romeinen, die eigenlijk alleen met hem waren meegetrokken in de hoop dat de veldtocht met Caesar hun allerlei genietingen en rijkdom zou aanbrengen. Hij belegde daarom een krijgsraad en gaf hun, die zich zoo laf en verwijfd gedroegen, den raad maar liever heen te gaan en zich niet tegen hun zin aan gevaren bloot te stellen. „Ik voor mij," zoo ging hij voort, „zal niet aarzelen om desnoods alleen met het tiende legioen tegen de barbaren op te trekken; de vijanden toch, met welke ik te strijden zal hebben, zullen wel niet dapperder zijn dan de Cimbren,

en wat mij persoonlijk aangaat meen ik geen geringer veldheer dan Marius te zijn." Hierop zond het tiende legioen afgevaardigden aan Caesar om hem voor zijn goeden dunk hun aller erkentelijkheid te betuigen: de andere legioenen scholden op hunne aanvoerders als de eenige schuldigen in deze; ten slotte waren allen vol ijver en bereidwilligheid, zoodat zij met hem een marsch van vele dagen maakten, die eerst een einde nam toen zij op 200 stadiën [1]) van de vijanden hun kamp opsloegen [2]). In niet geringe mate werd Ariovistus bij deze nadering van Caesar in zijne hooge meening omtrent zich zelf geschokt. Want dat de Romeinen de Germanen zouden aanvallen ging zijne verwachting geheel te boven; integendeel had hij gemeend, dat zij reeds bij het enkele aanrukken der Germanen geen stand zouden houden. Vol verbazing over Caesars stoutmoedigheid ontwaarde hij nu bovendien, dat zijn leger over het gebeurde in hevige ontsteltenis verkeerde. Nog meer werden zijne mannen terneergeslagen door de voorspellingen hunner heilige vrouwen [3]), wier waarnemingen gericht waren op de dwarrelingen, die zich in de rivieren voordeden. Deze toch profeteerden nu uit de maalstroomen en het geruisch der wateren, dat het niet geoorloofd was slag te leveren vóór het invallen der nieuwe maan.

Toen dit Caesar ter oore kwam en hij bespeurde, dat de Germanen inderdaad zoo goed als bewegingloos waren, achtte hij het geradener hen, ontmoedigd als zij thans waren, aan te grijpen, dan rustig te blijven zitten en het oogenblik af te wachten, dat hun geschikt zou

---

[1]) = ruim 7 uren gaans.

[2]) Vgl. over deze geheele episode Caes. Bell. Gall. I, 39–41 (*Klass. Schr.* No. 19, pp. 35 vlgg.).

[3]) De Alrunen.

voorkomen. Zoo liet hij dus hunne verschansingen en de heuvels, waarop zij kampeerden, bestormen, en hierdoor geprikkeld en in heftige woede ontstoken daalden zij in wilde razernij van hunne hoogten om den beslissenden slag te wagen. Zij leden echter een volkomen nederlaag en sloegen op de vlucht, waarop Caesar hen 400 stadiën ver tot aan den Rijn vervolgde. Deze vlakte was geheel met lijken en wapenbuit bedekt. Aan Ariovistus gelukte het nog bij tijds om met een klein gevolg den Rijn over te steken. Het getal der gesneuvelden moet 80,000 beloopen hebben.

20. Na deze oorlogen dus tot een goed einde gebracht te hebben, legde Caesar zijn strijdmacht in het land der Sequanen [1]) in de winterkwartieren. Hij zelf wenschte een oog in het zeil te houden bij hetgeen intusschen te Rome gebeurde en begaf zich daartoe zuidwaarts naar het om den Padus gelegen Gallië. Dit land vormde een deel van de hem toegewezen provincie en had tot grens de rivier, die den naam Rubico [2]) draagt. Deze stroom toch scheidt het Keltische gebied, dat aan den voet der Alpen ligt, van het overige Italië.

Tijdens zijn vertoef aldaar wist hij op handige wijze den demagoog te spelen. Er kwamen namelijk velen uit Rome tot hem, welke ieder voor zich afzonderlijke wenschen koesterden. Hij bevredigde ieder op zijn beurt, en wel zoo, dat hij allen weder van zich liet gaan, hetzij reeds in het bezit van eenig geschenk van hem, hetzij vol hoop op hetgeen zij van hem zouden

---

[1]) Machtig Gallisch volk. Hun land lag tusschen Rhône, Saône en Jura; hun hoofdstad was Vesontio (Besançon) aan den Dubis (Doubs).

[2]) Zie beneden hoofdst. 32.

erlangen. Maar ook gedurende den geheelen overigen tijd van zijn veldtocht ageerde hij zoo, dat hij beurtelings, nu eens door de wapenen der burgers de vijanden onderwierp, dan weer door den rijken buit der vijanden de burgers aan zich ketende en geheel onder zijn invloed bracht, en hij deed dit met zooveel talent, dat Pompejus er niets van bemerkte.

Inmiddels was het gerucht tot hem doorgedrongen dat de Belgen, de machtigste Keltische stam, die het derde deel van geheel Gallië bewoonde, waren afgevallen en een leger van vele duizenden goedgewapende mannen bijeen hadden gebracht. Terstond wendde hij zich nu tegen deze vijanden en bereikte hen in zoo snelle dagmarschen, dat hij hen nog geheel onvoorziens overviel, terwijl zij bezig waren het land zijner Gallische bondgenooten te verwoesten. Hun talrijkste en in eene dichte massa samengedrongen legermacht dreef hij na eene erbarmelijke verdediging op de vlucht en vernietigde hij zoo totaal, dat eene menigte lijken, als 't ware op elkaar gestapeld, meren en diepe rivieren vulden, tengevolge waarvan deze voor de Romeinen zelfs begaanbaar waren. Van de afgevallenen gaven thans alle volken, die aan de boorden van den Oceaan woonden, zich zonder verderen tegenweer aan Caesar over. Hierna wachtte hem echter nog een veldtocht tegen de Nerviërs [1]), den ontembaarsten en krijgshaftigsten volksstam dezer gansche streek. Zij woonden in dichtbegroeide bosschen, en hadden hunne huisgezinnen en bezittingen op een verborgen plek diep in het woud zoo ver mogelijk van de vijanden in veiligheid gebracht. Terwijl nu Caesar zich juist onledig hield

---

[1]) Belgische stam in Henegouwen en Namen, zich oostelijk uitstrekkende tot de Ardennen. Hoofdstad Bagacum (Bavay).

met het opwerpen van verschansingen voor zijn legerplaats en op dat oogenblik geen aanval verwachtte, kwamen zij plotseling ten getale van wel 60,000 op hem aanstormen, wierpen zijne ruiterij overhoop en omsingelden het 12e en 7e legioen, waarvan zij al de aanvoerders nedersabelden. Wanneer Caesar toen niet een schild gegrepen en zich dwars door de voorste gelederen heen midden onder de barbaren geworpen had, en wanneer niet het 10e legioen op het zien van het gevaar, waarin Caesar verkeerde, van zijne hoogten was neergedaald en de slaglinie der vijanden gebroken had, dan zou wellicht geen der Romeinen er het leven hebben afgebracht. Tengevolge echter van Caesars vermetelen moed streden zij nu den zoogenaamden boven hun macht gaanden strijd, waarin het hun in weerwil daarvan toch niet gelukte de Nerviërs tot wijken te brengen. Deze moesten onder dappere tegenweer bijna allen worden neergehouwen, want van de 60,000 man wisten zich slechts 500 te redden, terwijl van de 400 leden van hun volksraad alleen drie er het leven niet bij inschoten. [1])

21. Op de tijding hiervan nam de senaat het besluit den goden een dankfeest van vijftien dagen te wijden onder bepaling, dat gelijktijdig alle werkzaamheden zouden rusten. Tot nog toe had men geene overwinning door zulk een langdurig feest gevierd. Maar het gevaar scheen dan ook buitengewoon groot geweest te zijn daar zoo vele volken tegelijk in opstand waren geraakt, en de toegenegenheid, die de groote massa Caesar toedroeg, maakte de zege des te schitterender omdat *hij* de over-

---

[1]) Vgl. hiermede de aangrijpende schildering bij Caes B. G. II, 23—28 (*Klass. Schr.* No. 19, pp. 63 vlgg.). Opmerking verdient dat Caesar het aantal leden van den raad op 600 stelt.

winnaar was. Hij zelf regelde intusschen de Gallische aangelegenheden en betrok daarna weder de winterkwartieren in het Padaansche land om van daaruit de hoofdstad te bewerken. Van *zijn* beurs bedienden zich thans allen, die naar ambten dongen; met *zijn* geld kochten zij het volk om en wanneer zij dan gekozen waren, deden zij alles wat *zijn* macht vermeerderen kon. En hierbij bleef het niet: mannen uit de hoogste en voornaamste Romeinsche kringen vereenigden zich in grooten getale bij hem te Luca. Daar kwamen o.a. Pompejus en Crassus en Appius [1]), de praetor van Sardinië, en Nepos [2]), de proconsul van Hispanië; in het geheel zag men hier 120 lictoren en meer dan 200 senatoren bijeen. Men ging niet eerder uit elkander voordat na gehouden beraadslaging het volgende was vastgesteld: Pompejus en Crassus zouden het consulaat [3]) verkrijgen, terwijl Caesars proconsulaat met een tweede vijftal jaren zou worden verlengd; bovendien zou hem de beschikking gegeven worden over een zekere som geld. Laatstgenoemde bepaling scheen elk, die met zijn verstand te werk ging, uiterst zonderling toe. Want juist zij, die zulke groote sommen van Caesar ontvingen, overreedden of liever dwongen den senaat, hoezeer dezen dit besluit menigen zucht deed slaken, hem, alsof hij daaraan gebrek had, aanmerkelijke bijdragen te verstrekken. Er was bijtijds voor gezorgd dat Cato hierbij niet tegenwoordig

---

[1]) = App. Claudius Pulcher cos. 54, oudste broeder van P. Clodius Pulcher (zie boven hoofdst. 9 vlg. met de noot p. 20). Over de schrijfwijze Claudius of Clodius zie Drumann II p. 200.

[2]) = Q. Caecilius Metellus Nepos cos. 57, achterkleinzoon van den beroemden Metellus Macedonicus.

[3]) Namelijk voor het volgend jaar (55).

was; men had hem naar Cyprus weten te verwijderen. [1]) Wel verzette zich Favonius [2]), een ijverig nabootser van Cato, tegen den maatregel, maar zonder gevolg. Ook baatte het hem niet, dat hij hierna de zaal uitstormde en luide tegen de volksmenigte protesteerde. Niemand lette op hem; deels ontzag men zich voor Pompejus en Crassus, meerendeels echter wilde men het Caesar naar den zin maken; van hem toch verwachtten dezen de vervulling van al hunne wenschen en daarom hielden ook zij zich stil.

22. Nauwelijks was Caesar hierop weder naar zijn

---

[1]) Dit hangt samen met Cicero's verbanning, zie boven hoofdst. 14 pp. 29 vlg. Eigenlijk was Cato's verwijdering ook eene verbanning maar men had er eene zachteren vorm aan weten te geven, door hem met een bepaald mandaat naar Cyprus te zenden. Beider verbanning vloeide voort uit hun optreden in het geding der Catilinariërs, vgl. boven hoofdst. 7, p. 14 noot. En Cicero èn Cato hadden toen al hun invloed aangewend om een doodvonnis zonder vorm van proces over de samenzweerders te doen uitspreken. Dit was gebeurd in 63. Vijf jaren later liet nu P. Clodius in de comitiën de volgende wet aannemen: ut qui civem Romanum indemnatum interemisset ei aqua et igni interdiceretur = dat hem, die een Rom. burger zonder vorm van proces zou hebben laten ter dood brengen, water en vuur zou worden ontzegd d.i. dat hij verbannen zou worden. Cicero's verbanning was toen onmiddellijk gevolgd, nu had die van Cato plaats.

[2]) M. Favonius vrijmoedig tegenstander der Caesariaansche politiek, dus nu ook vijand van Pompejus. Bij Caesars aanval op den staat in 49 sloot hij zich bij Pomp. aan, en verliet hem niet in zijn ongeluk. Na diens dood kwam hij te Rome terug en werd door Caesar begenadigd. Hij verbond zich echter met Cassius en Brutus en werd dus door het 2e triumviraat geproscribeerd. Bij Philippi viel hij in handen van Octavianus, die hem ter dood deed brengen.

leger in Gallië teruggekeerd of hem wachtte in dit land op nieuw een geduchte oorlog. Twee groote Germaansche volken, bekend onder de namen Usipeten en Tencteren, waren juist den Rijn overgestoken met het doel landerijen in deze streken te veroveren. [1]) Aangaande de wijze waarop de strijd tusschen hem en deze volksstammen werd gevoerd verhaalt Caesar zelf in zijne commentarii [2]) het volgende : de barbaren hadden een gezantschap aan hem gezonden, maar tegelijk in vollen wapenstilstand de zijnen aangegrepen, terwijl deze op marsch waren; dit waren 5000 man ruiterij, die ten gevolge van het onverhoedsche van den aanval door 800 ruiters der hunnen op de vlucht werden gedreven. Daarop stuurden zij weder andere gezanten aan hem om hem ten tweeden male om den tuin te leiden; deze hield hij echter gevangen, waarna hij zijn leger tegen de barbaren liet oprukken, daar hij het nu als onnoozelheid beschouwde om tegenover zulke trouwelooze en meineedige menschen zijn woord te houden.

Eene eigenaardige mededeeling treft men aan in het werk van Tanusius [3]). Deze schrijver weet namelijk te verhalen, dat toen op het bericht der schitterende overwinning, die het slot van bovenvermelde gebeurtenissen

[1]) Caes. B. G. IV, 1—4 (*Klass. Schr.* No. 19, pp. 91—94).

[2]) Caes. B. G. IV, 11—15 (*Klass. Schr.* No. 19, p. 96 en Nrs. 20—21, pp. 97—100)

[3]) Tanusius Geminus uit Opper Italië, een der bronnen van Suetonius voor zijne biographie van Caesar, schreef een werk over de samenzwering van Catilina, waarin o. a. van Caesars medeplichtigheid aan het eerste complot sprake was. Vermoedelijk is hij dezelfde die door Catullus 36 wordt bespot. Catullus noemt hem wel is waar Volusius (annales Volusi, cacata charta), maar het is om verschillende redenen zeer waarschijnlijk, dat hierachter de ware naam Tanusius verborgen is.

vormde, de senaat bij decreet een groot dankfeest met offers aan de goden gelastte, Cato bij het uitbrengen van zijn stem verklaarde, dat Caesar aan de barbaren moest worden uitgeleverd. „Zóó toch alleen," zeide hij, „kan in naam van onzen staat boete worden gedaan voor het verbreken van den wapenstilstand, wanneer wij den vloek wentelen op het hoofd van hem, die de eenige schuldige is."

Onder degenen, die over den Rijn in Gallië gevallen waren, richtten de Romeinen eene geduchte slachting aan: 400,000 werden nedergehouwen; eenige weinigen, die zich weder over de rivier wisten te redden, vonden bij de Sugambren, een Germaanschen stam, eene welwillende ontvangst. Uit dit feit nam Caesar aanleiding om zich tegen de Sugambren te wenden; echter speelde hierbij ook zijn roemzucht een rol: hij werd namelijk door de begeerte gedreven de eerste man der geheele wereld te zijn, die met een leger den Rijn overtrok. Daarom besloot hij de rivier te overbruggen en koos daartoe dat overgangspunt van den hier overigens toch reeds zeer breeden stroom, waar eene geweldige watermassa met wilden en heftigen golfslag langs de oevers bruiste, en boomstammen en groote stukken hout met zich stroomafwaarts voerde. Om nu de slagen en scheuren, waarmede dientengevolge de pijlers der brug bedreigd werden, op te vangen liet hij bij wijze van waterkeeringen reusachtige balken van den eenen oever naar den anderen in de bedding van den stroom heien, waardoor hij de tegen de brug aanklotsende golven wist te beteugelen. In tien dagen was de brug voltooid en hiermede toonde Caesar der wereld een schouwspel, dat alle geloofwaardigheid te boven ging. [1]

[1]) Caes. B. G. IV, 17 (*Klass. Schr.* Nrs. 20—21, pp. 101 vlg.).

23. Thans voerde hij zijne troepen over de brug. Hij vond echter niemand, die het waagde tegen hem op te treden; zelfs de Sueben, anders steeds bovenal de aanvoerders [1]) der Germanen, hadden zich met pak en zak in diepe en dichtbegroeide valleien teruggetrokken. [2]) Dus bepaalde hij er zich toe het gebied der vijanden te vuur en te zwaard te verwoesten en die volksstammen, welke de partij der Romeinen omhelsd hadden, in hunne goede gezindheid te versterken. Hierop keerde hij na achttien dagen in Germanië te hebben doorgebracht weder naar Gallië terug [2]). Zijn volgende krijgstocht was tegen de Britanniërs gericht en is alleszins vermeldenswaard wegens de weergalooze stoutmoedigheid, hierbij door hem aan den dag gelegd. Caesar toch was de eerste, die het waagde met een vloot den westelijken oceaan te bevaren en een leger aanvoerende de Atlantische zee te doorklieven. Zijn doel was de verovering van een eiland, welks uitgestrektheid [3]) door zulke verbazend groote afmetingen werd bepaald, dat er tusschen eene menigte schrijvers een heftige strijd is ontbrand over de vraag, of het inderdaad wel bestond; velen meenden, dat al wat dienaangaande was verhaald louter verdichtsel was, ja dat zelfs zijn naam was verzonnen. Door zijn tocht derwaarts breidde Caesar de heerschappij der Romeinen buiten de grenzen der bewoonde wereld uit. Tweemaal stak hij van het tegenovergelegen Gallië naar het eiland

---

[1]) Vgl. Caes. B. G. IV, 1 en 7 (*Klass. Schr.* No. 19, pp. 91 en 95).

[2]) Caes. B. G. IV, 19 (*Klass. Schr.* Nrs. 20—21, pp. 102 vlg.).

[3]) Caesar zelf schat den omvang van Britannië op 2000 Rom. mijlen (= ongeveer 586 uren gaans) zie B.G. V, 13 (*Klass. Schr.* Nrs. 20—21, p. 124).

over en leverde vele gevechten; echter waren de nadeelen, die hij in deze den vijanden toebracht, grooter dan de voordeelen, die zijne eigene troepen behaalden: want van deze nooddruftige en armzalige menschen was niets te halen wat de moeite waard was. [1]) Zoo werden dus Caesars verwachtingen niet beantwoord en maakte hij derhalve aan den oorlog een einde. Hij nam van den koning [2]) gijzelaars in ontvangst, legde hem eene schatting op en voer weder van het eiland naar Gallië terug. Hier vond hij brieven, die men juist van plan was geweest naar hem over te zenden. Zij waren van zijne vrienden te Rome en behelsden de tijding van den dood zijner dochter, de echtgenoote van Pompejus; zij was overleden aan de gevolgen eener bevalling. Was Pompejus' droefheid hierover groot, niet minder trok zich Caesar dit verlies aan. Van hunne wederzijdsche vrienden echter maakte zich een groote onrust meester daar nu de verwantschap verbroken was, die in den overigens reeds zoo kranken staat nog vrede en eendracht had weten te bewaren. Want ook het kind stierf spoedig, nadat het de moeder slechts weinige dagen overleefd had. Julia's lijk werd door het volk in weerwil van het verzet der volkstribunen op een baar gelegd, naar het Marsveld gedragen en begraven. Daar rust zij in haar graf.

---

[1]) Deze mededeeling wijkt nog al af van Caesars eigene beschrijving van land en volk, B.G. V, 12, waaruit o. a. blijkt dat er toen reeds *gouden munt* in Britannië geslagen werd, vgl. Mommsen, röm. Münzwesen p. 683, Caes. B. G. Krit. text-uitg. v. A. Holder t. a. p. en Caes. B. G. ed. Kraner-Dittenberger t. a. p. (In strijd hiermede luidt de vertaling van Dr. Doesburg, *Klass. Schr.* Nrs. 20—21, p. 124: »voor geld gebruiken zij *koperen* of ijzeren staafjes."

[2]) Cassivellaunus, Caes. B. G. V, 11.

24. Inmiddels was Caesars troepenmacht van lieverlede zoozeer aangegroeid, dat hij, toen hij zelf volgens gewoonte weder naar Italië vertrok, zich verplicht zag zijne soldaten over verschillende wintergarnizoenen [1]) te verdeelen. Maar nauwelijks had hij Gallië den rug toegekeerd of plotseling brak weder een opstand uit, ditmaal onder alle Gallische volksstammen. Groote legerscharen zwierven rond, plunderden de winterkwartieren en bestormden de verschansingen der Romeinen. Eenige van de talrijkste en sterkste benden der afgevallenen deden onder Ambiorix een aanval op de legerplaats van Cotta [2]) en Titurius [2]) en vernietigden deze geheel; ook de beide aanvoerders kwamen om. Het legioen, dat onder bevel van Cicero [3]) stond, werd door 60,000 man omsingeld en formeel belegerd; en het scheelde weinig of zij hadden ook dit Romeinsche kamp in storm genomen, daar alle soldaten gewond waren en hunne krachten niet toereikend schenen om met goed gevolg tegenweer te blijven bieden, hoe dapper zij ook streden. Caesar bevond zich thans ver van het oorlogstooneel, maar nauwelijks had hij van een en ander bericht ontvangen of hij kwam in allerijl terug en bracht, zoo spoedig dit ging, zeven duizend man op de been, waarmee hij in snelle marschen tot ontzet van Cicero voorwaarts rukte. Toen de belegeraars zijne nadering bespeurden, trokken zij hem dadelijk tegemoet. Zij schatten zijne kleine troepenmacht zoo

---

[1]) Er heerschte door langdurige droogte groot gebrek aan levensmiddelen, Caes. B. G. V, 24 (*Klass. Schr.* Nrs. 20—21, p. 130 vlg.).

[2]) L. Aurunculejus Cotta en Q. Titurius Sabinus, Caes. B. G V, 26—37 (*Klass. Schr.* Nrs. 20—21, pp. 132—140).

[3]) Q. Tullius Cicero, broeder van den grooten redenaar M. Cicero, lag met 1 legioen in het land der Nerviërs, C.es. B. G. V, 38. (*Kl. Schr.* II. p. 140).

gering, dat zij vast overtuigd waren hem terstond overhoop te zullen werpen. Maar Caesar trok, hen listig ontwijkende, stelselmatig terug, totdat hij een terrein had gevonden, dat zich bij uitstek leende voor eene verdediging van eene minderheid tegen overmacht. Hier omgaf hij zijne legerplaats door sterke verschansingen en verbood zijnen manschappen zich met de vijanden in eenig gevecht in te laten; integendeel gelastte hij hun den wal zoo hoog mogelijk op te trekken en de poorten goed gesloten te houden. Natuurlijk was dit een krijgslist, die ten doel had den Galliërs den indruk te geven, dat de Romeinen in doodelijken angst verkeerden. Het duurde nu ook niet lang of de vijanden bestormden vol minachting Caesars kamp. Zij waren echter zoo overmoedig, dat zij geheel ongeregeld aanrukten. Maar nu deed Caesar plotseling een uitval en wel met dezen schitterenden uitslag, dat de geheele bende met achterlating van een groot aantal gesneuvelden in wilde vlucht uiteenstoof.

25. Hierdoor werd nu wel is waar den velen pogingen tot afval, door de Galliers in die streken ondernomen, de kop ingedrukt; ook werkte hiertoe mede, dat Caesar persoonlijk zich overal heen begaf en bij voortduring scherp toezag of soms hier of daar geene omwentelingszuchtige beweging op touw werd gezet; voorts werden hem, om de door de geleden verliezen gedunde rijen zijner troepen weder aan te vullen, drie legioenen uit Italië gezonden, waartoe Pompejus hem er twee van zijn eigen leger leende, terwijl het derde gevormd was uit eene nieuwe lichting van soldaten uit het Padaansche Gallië [1]). Maar ver van het tooneel der jongste gebeur-

---

[1]) Caes. B. G. VI, 1. (*Kl. Schr.* II. p. 156).

tenissen vertoonden zich de eerste sporen van een reeds lang in het geheim onder de krijgshaftigste stammen voorbereid oproer, waaruit een zoo omvangrijke en gevaarlijke oorlog zou ontstaan als er nog geen in dit land gevoerd was. De machtigste mannen hadden onder elkaar de rollen verdeeld, van heinde en verre stroomden talrijke scharen goedgewapende krijgers samen, groote geldsommen werden bijeengebracht. Ontleende reeds aan het een en ander het oproer veel vastheid en kracht, zoo kwam hier nog bij, dat het land zoo goed als ontoegankelijk was en door een reeks sterke vestingen werd beschermd. Voorts was het toen midden in den winter: de rivieren waren met ijs bedekt, de bosschen onder sneeuw bedolven; geheele velden waren door woeste bergstroomen onder water gezet, hier waren paden onherkenbaar wegens een dikke laag sneeuw, ginds was geen weg of steg te vinden door de vele moerassen en de buiten hunne oevers getreden rivieren. Alles maakte bij elkaar genomen den indruk dat Caesars pogingen om dezen opstand te onderdrukken een onbegonnen werk waren.

Aan de spits der vele afvallige volksstammen stonden de Arverners [1]) en de Carnuten [2]). De opperleiding van den oorlog was bij keuze in handen gesteld van Vercingetorix, hoezeer zijn vader, verdacht van tyrannieke neigingen, door de Galliërs was gedood. [3])

---

[1]) Machtig Keltisch volk, dat beweerde van de Trojanen af te stammen, dus in afkomst niet voor de Romeinen onder te doen (Lucanus, Phars. I. 427). Hun land heet nu Auvergne. Voornaamste stad (waarsch. hoofdplaats) Gergovia, 6 kilometer ten Z. van het hedendaagsche Clermont.

[2]) Het tegenwoordige Chartres en Orléans (dit laatste hoofdstad, oudtijds Cenabum, daarna Aurelianensis urbs v. w. de naam).

[3]) Caes. B. G. VII, 4, 1 (*Klass. Schr.* I.I p. 191).

26. Deze begon met zijn strijdmacht in verscheidene onderafdeelingen te splitsen, welke hij onder het bevel van afzonderlijke aanvoerders stelde; voorts wist hij het geheele omliggende land tot aan de streken bij den Arar [1]) voor zich te winnen. Hierop vormde hij het grootsche plan, geheel Gallië als één man te doen opstaan en zoo Caesar met een oorlog op het lijf te vallen op een oogenblik, waarop men ook reeds in Rome tegen hem begon samen te spannen. Dit is zeker: had Vercingetorix zijne onderneming iets later ten uitvoer gebracht, toen Caesar in den burgeroorlog verwikkeld was, dan zouden geene minder verschrikkelijke rampen Italië getroffen hebben, dan indertijd toen de Cimbren Rome bedreigden. Thans echter nam alles een ander verloop: nauwelijks had Caesar den afval vernomen of hij toonde bij uitstek de man te zijn, die in den oorlog van alle omstandigheden handig wist partij te trekken en bovenal gelukkig was in het kiezen van het juiste tijdstip voor zijne operaties. Terstond bij het eerste bericht brak hij op en maakte zijne troepen in de richting van den opstand mobiel.

Reeds door de wegen die hij insloeg en door de onstuimige snelheid van zijn marsch, en dat ondanks den zoo strengen winter, leverde hij den barbaren het bewijs, dat daar een onweerstaanbaar en onoverwinnelijk leger tegen hen in aantocht was. Want waar het ongelooflijk scheen, dat een bode of een koerier van hem, zelfs wanneer hij over veel tijd beschikte, vooruit had kunnen komen, daar zag men Caesar met zijn geheele leger verschijnen, terwijl hij bovendien nog den tijd vond het vijandelijke land te plunderen, vestingen te vernielen, steden te verwoesten, en degenen, die weder tot hem

[1]) Zie boven hoofdst. 18 p. 37 noot 1.

toetraden, als bondgenooten op te nemen. En zoo ging het voort, totdat hij het land der Aeduers bereikt had. Dit volk, dat zich anders broeders der Romeinen noemde en in het oog vallend door hen was geëerd, nam nu plotseling eene vijandelijke houding tegenover Caesar aan en maakte gemeene zaak met de opstandelingen. Daar zich door dezen afval van zulk een bevrienden stam eene groote moedeloosheid van zijn leger meester maakte, verliet Caesar snel dit land en marcheerde door het gebied der Lingonen met het doel zich naar de Sequanen te begeven. Dit waren bondgenooten van het Romeinsche volk en hun land strekte als 't ware tot voormuur van Italië tegen het overige Gallië. Maar hier overvielen hem op eens de vijanden en omsingelden hem met vele duizenden. Hij besloot echter een beslissenden slag te wagen en wierp zich met zijn gansche macht zoo onstuimig in de vijandelijke drommen, dat hij na een hardnekkigen en bloedigen kamp een volkomen zege op de barbaren behaalde en hen op de vlucht dreef. Evenwel schijnt hij in den aanvang van den strijd zelf groote gevaren geloopen te hebben: de Arverners althans toonen nog op den huidigen dag in een tempel een aldaar opgehangen kort zwaard, dat volgens hunne bewering een op Caesar behaalde wapenbuit zou zijn. Caesar zag eenigen tijd later zelf dit zwaard en glimlachte er bij; zijne vrienden wilden het wegnemen, maar hij verbood hun dit, daar hij het toen als een heilig voorwerp beschouwde.

27. Zij, die uit den slag ontkomen waren, redden zich met hun koning meerendeels in de stad Alesia[1]). On-

---

[1]) Alise of Alise St. Reine N. W. van Côte d'Or en 't Plateau v. Langres.

middellijk sloeg nu Caesar hiervoor het beleg. De stad scheen onneembaar door de hoogte der muren en de sterke bezetting. Ten overvloede bedreigde nu plotseling Caesar aan de buitenzijde een onbeschrijfelijk groot gevaar. Eene armee toch, waartoe de meeste Gallische stammen hunne beste troepen als contingenten geleverd hadden, kwam tot aan de tanden gewapend ten getale van 300,000 tot ontzet van Alesia opdagen. Daar nu het aantal weerbare mannen in de stad niet minder dan 170,000 bedroeg, scheen Caesar, midden tusschen twee reusachtige vijandelijke legers in, de rol van den ingeslotene en belegerde te moeten spelen. Om nu zoowel aan de stad als aan de ontzettingstroepen het hoofd te kunnen bieden en eene vereeniging van beide legermachten te voorkomen zag hij zich genoopt aan elke van beide zijden een muur op te trekken, want wanneer eene vereeniging gelukte, dan was het ontwijfelbaar met hem en de zijnen gedaan.

Het waagstuk, dat Caesar nu, omringd van tallooze gevaren vóór Alesia ondernam, blijft om vele redenen een wapenfeit van onsterfelijken roem; met recht mag men zeggen, dat geen ander gevecht ter wereld zulke daden biedt van moed en van kracht als in dezen kamp door de Romeinen aan den dag zijn gelegd. Wat vooral verbazing wekt is de omstandigheid, dat de menschen in de stad van den grooten veldslag, dien Caesar tegen de vele duizenden daarbuiten leverde en waarin hij overwinnaar bleef, in het geheel niets bemerkten; nog merkwaardiger kan men het noemen, dat dit alles zelfs aan die Romeinen ontging, die op den muur, welke naar de stad was gekeerd, de wacht hielden. Want nog was geen gerucht van de overwinning tot hen doorgedrongen, toen zij plotseling een vreeselijk gehuil en geweeklaag

vernamen, dat door mannen en vrouwen uit Alesia werd aangeheven. Nu eerst werd het hun duidelijk: de Alesiërs hadden namelijk gezien, hoe aan den tegenovergestelden kant vele met zilver en goud versierde schilden, vele met bloed bevlekte pantsers, alsmede Gallische tenten en drinkbekers door de Romeinen in hun legerplaats gedragen werden. Zoo ongeloofelijk snel was dat reusachtige leger, waarvan de meesten in den slag gevallen waren, als weggevaagd, dat het den schijn had, alsof een droom- of schaduwbeeld zich in het niet had opgelost. Hierna beproefde de bezetting van Alesia nog een verdediging tot het uiterste, waarbij zij zich zelf en Caesar handen vol werks bezorgde, maar eindelijk gaf ook deze zich over. Vercingetorix, de opperbevelhebber van den geheelen oorlog, hulde zich in zijn schitterendsten wapendos, tuigde zijn paard zoo prachtig mogelijk op en rende zoo de poort uit. Daarna reed hij in een kring om Caesar heen, die op zijn tribunal was gezeten; vervolgens sprong hij van zijn paard, wierp zijn wapenrusting weg en zette zich rustig neder aan de voeten van Caesar. Toen gaf deze last hem weg te voeren en in verzekerde bewaring te nemen om later tot opluistering te strekken van zijn triumf. [1])

28. Inmiddels was bij Caesar het plan om Pompejus ten val te brengen allengs tot een vast besluit gerijpt; trouwens wederkeerig was aan Pompejus eene zelfde gedachte omtrent Caesar niet vreemd. Sedert namelijk Crassus in het land der Parthen was omgekomen [2]) en

---

[1]) Na den triumf werd hij terdoodgebracht.

[2]) Crassus was na afloop van zijn consulaat naar zijne provincie Syrië gegaan om de Parthen te beoorlogen. Hij sneuvelde daar in 53 bij Carrhae.

hun beider doen en laten dus niet meer door hem in het oog gehouden werd, bleef den een, ten einde de machtigste te worden, niets anders over dan den ondergang van hem te bewerken, die inderdaad de machtigste was; terwijl omgekeerd de ander, ten einde dit lot te ontgaan, zich genoopt achtte hem, dien hij vreesde, te voren uit den weg te ruimen. Tot nog toe had Pompejus met eene zekere geringschatting Caesars optreden gadegeslagen, daar hij het als geen zware taak beschouwde hem, dien hij zelf op zijn hoog voetstuk had geplaatst, daarvan weder omlaag te halen; nu echter was hij sinds kort van deze meening teruggekomen en ontwaarde hij in Caesar inderdaad een te vreezen tegenstander. Wat Caesar betreft, deze had zijn plan reeds van den aanvang af gemaakt en evenals een athleet, die zich voorbereidt tot den kamp, zich ver verwijderd gehouden van het terrein, waarop zijne mededingers zich bewogen: hij had zich in de Gallische oorlogen geoefend, zijne soldaten gehard en door zijne schitterende wapenfeiten een roem behaald, die ruimschoots opwoog tegen den glans der overwinningen van Pompejus. Hij nam nu in zijn belang elk voorwendsel te baat, hetzij hem dit aan de hand gedaan werd door Pompejus zelf, hetzij door de omstandigheden, of wel door de bedorven politieke toestanden te Rome. Daar zetten zij, die naar hooge ambten dongen, geldtafels op de openbare straat en kochten schaamteloos het volk om. Begiftigd met rijke geschenken begaven zich dan de burgers naar de kiescomitiën, waar zij echter ten behoeve van hun beweldadiger weldra niet meer met stembiljetten, maar met bogen en zwaarden en slingers vochten. Niet zelden was bij het uiteengaan der vergadering de tribune met bloed en lijken bezoedeld, en zoo dreef het schip van staat daar zonder stuurman voort,

prijsgegeven aan eene algeheele anarchie. Daarom meenden de verstandigen, dat men het nog voor een geluk moest houden, wanneer uit al dezen waanzin en uit die dwarrelende stormen voor hen niets ergers dan eene monarchie geboren werd. Ja, reeds waagden velen het openlijk uit te spreken, dat de staat niet te genezen was, dan alleen door een monarchischen regeeringsvorm; men moest zich echter deze remedie laten reiken door dien arts, die als 't zachtzinnigst in het toedienen van een geneesmiddel bekend stond: zij die zoo spraken, doelden hiermede op Pompejus. Deze trachtte nu wel is waar door allerlei fraaie bewoordingen aan zijne uitlatingen een glimp te geven, alsof hij een dergelijke opdracht van de hand zou wijzen, maar inderdaad waren al zijne handelingen zeer bepaald op dit doelwit gericht, dat men hem tot dictator benoemen zou. Cato en diens partijgenooten doorzagen zijn plan en, om nu te voorkomen dat hij langs gewelddadigen weg de dictatuur verkreeg, overreedden zij den senaat hem het consulaat zonder ambtgenoot [1]) op te dragen; op deze wijze zou eensdeels Pompejus tevreden worden gesteld, daar hij toch de monarchie erlangde, en anderdeels de wettelijke vorm meer in acht genomen worden. [2]) Ook besloot men den

---

[1]) Dit is het consulaat van het jaar 52; vgl. Fasti Consulares: 52 a. C. = 702 U. C. Cn. Pompeius Cn. f. Sex. n. Magnus III solus consulatum gessit, ex Kal. Sextil. Q. Caecilius Q. f. Q. n. Metellus Pius Scipio d.i. 52 v. C. = 702 sedert de stichting der stad (Rome), Cn. Pomp. de zoon van Cneus, de kleinzoon van Sextus, bijgenaamd de Groote bekleedt voor de 3e maal en wel alleen het consulaat, sinds den 1en Augustus treedt als zijn ambtgenoot op Q. Caecilius enz. Hieruit blijkt dat Pomp. 7 maanden achtereen consul zonder ambtgenoot geweest is.

[2]) Dat dit eene fictie was, volgt hieruit dat het eigenlijke karakter van het consulaat juist eene tweeheid was. Het was in 509 voor-

duur van zijn beheer over zijne twee provinciën Hispanië en geheel Afrika nog met eenigen tijd te verlengen. Hij liet deze gewesten echter besturen door legaten, die hij in zijn plaats derwaarts zond en onderhield er legers, voor wier onderhoud hij uit de staatskas jaarlijks duizend talenten [1]) trok.

29. Deze decreten noopten Caesar ook op zijn beurt naar het consulaat te dingen. Hij zond daartoe eenige vertrouwden naar Rome, door wie hij eveneens verlenging van het bestuur over *zijne* landvoogdijen liet aanvragen.

Bewaarde Pompejus hiertegenover aanvankelijk het stilzwijgen, des te nadrukkelijker verzetten zich Marcellus [2]) en Lentulus [2]) tegen Caesars eischen. Hierbij lieten zij het niet, maar persoonlijk reeds vijanden van Caesar stapelden zij op hetgeen de omstandigheden van zelf met zich brachten allerlei onnoodige hatelijkheden, alleen om hem te krenken en te beschimpen. Zoo ontnamen zij den bewoners van Novum Comum [3]), eene kort te voren door Caesar in Gallië [4]) gevestigde nederzetting, het burgerrecht. En toen een lid van den raad dier stad tijdens het consulaat van Marcellus [5]) te Rome kwam, liet deze den man met roeden geeselen, terwijl hij hem de volgende woorden toevoegde: „deze slagen laat ik u

---

namelijk daarom ingesteld om aan de alleenheerschappij een eind te maken. De instelling eener dictatuur als magistratus extraordinarius zou inderdaad meer overeenkomstig de wet geweest zijn.

1) = f 2,600,000.

2) M. Claudius Marcellus. — L. Cornelius Lentulus Crus.

3) Novum Comum (Grieksch Neokoomon) of alleen Comum = het bekende Como aan den lacus Larius (lago di Como).

4) = Noord-Italië (Gallia transpadana).

5) Jaar 51 : coss. Ser. Sulpicius Rufus. M. Claudius Marcellus.

geven als merkteeken, dat gij geen Romeinsch burger zijt; ga nu heen en toon ze aan Caesar."

Na afloop echter van Marcellus' consulschap liet Caesar allen, die in de politiek verwikkeld waren, rijkelijk putten uit de schatten, die hij in Gallië verzameld had: zoo verschafte hij den volkstribuun Curio [1]) de middelen om zijne schulden, die eene kolossale som bedroegen, af te betalen en gaf hij den consul Paullus [2]) de vrije beschikking over een bedrag van 1500 talenten. Hiervan liet deze die prachtige basilica, dat beroemde kunstwerk, in plaats van de basilica Fulvia, ter versiering van het forum bouwen [3]).

Nu gaf Pompejus bevreesd als hij werd voor dit vereenigd optreden zijne werkelooze houding op. Weldra was het voor een ieder duidelijk wat hij beoogde. Hij trachtte namelijk zoowel persoonlijk als door zijne vrienden het daarheen te sturen, dat er een opvolger [4]) van

---

[1]) C. Scribonius Curio een zwelger en lichtmis, maar zeer begaafd; eerst heftig vijand van Caesar, omhelsde hij echter, toen deze zijn schulden afbetaald had, allengs en zonder zich veel bloot te geven diens partij. Vgl. Plut. Pomp 58. Daarna tot aan zijn dood (in Afrika tegen Juba) trouw aanhanger van Caesar.

[2]) Jaar 50: coss. L. Aemilius Paullus en C. Claudius Marcellus (germain neef van M. Marcellus cos. 51, zie p. 58, noot 5).

[3]) De basilica Fulvia was 179 onder het consulaat van Q. Fulvius Flaccus aan de noordzijde van het forum gebouwd, en zal 129 jaren later in staat van verval verkeerende door Aemilius Paullus prachtig gerestaureerd zijn. Zij heette sinds de herbouwing eerst basilica Fulvia Aemilia, later alleen b Aemilia. Zie L. Levy und H. Luckenbach, das forum Romanum der Kaiserzeit. München und Leipzig 1895, figg. 1, 3 en 4, voorts pp. 6 en 16.

[4]) Dit gebeurde ook kort daarna en wel in den persoon van L. Domitius Ahenobarbus, die echter nooit een voet in Gallië heeft

Caesar voor diens provincie aangewezen werd. Ook liet hij de soldaten weder van hem opeischen, die hij hem voor de Gallische oorlogen geleend had [1]). Caesar zond hem deze onmiddellijk terug na vooraf aan elken man 250 drachmen [2]) als geschenk te hebben doen uitreiken. De officieren, die deze troepen naar Pompejus begeleidden, strooiden onder het volk allerlei leelijke en lasterlijke praatjes over Caesar uit, terwijl zij Pompejus met ijdele hoop verblindden, door hem wijs te maken, dat Caesars leger smachtend naar hem uitzag. Mocht hem hier te Rome de naijver der partijen in den innerlijk kranken staat ook al beletten tot zijn doel te geraken, zoo kon hij steeds op de troepen daarginds rekenen; deze stonden als 't ware voor hem gereed en behoefden slechts éēne schrede in Italië te doen om dadelijk naar hem over te loopen: zóó gehaat was Caesar bij hen geworden door zijne eeuwigdurende veldtochten en zoozeer had de vrees, dat hij monarchische neigingen koesterde, hem bij de soldaten verdacht gemaakt. Door dit alles werd Pompejus zóó opgeblazen, dat hij, alsof hij niets te vreezen had, het uitrusten van troepen geheel en al verwaarloosde, en liever in redevoeringen over Caesar oordeelvellingen uitsprak waardoor hij trachtte hem als staatsman den voet op den nek te zetten; ook liet hij te zijnen opzichte besluiten in dien zin nemen, waaraan Caesar zich echter in het minst niet stoorde. Zoo verhaalt men van een der centurio's, die door hem naar Rome gezonden waren, dat deze, toen hij voor de curia stond en vernam, dat de senaat niet bewilligde in eene

gezet, maar reeds 49 te Corfinium door Caesar gevangen werd genomen. Zie beneden hoofdst. 34.

1) Zie boven hoofdst. 25, p. 50.

2) 250 drachmen = ongeveer *f* 120.

verlenging van den duur van Caesars proconsulaat, met de hand aan de greep van zijn zwaard geslagen uitriep: „Welnu, dan zal dit het hem geven."

30. Inmiddels was van de zijde van Caesar een voorslag ingekomen, waaraan men uiterlijk den schijn niet kon ontzeggen van in hooge mate billijk te zijn. Hij van zijn kant bood namelijk aan de wapenen neder te leggen, maar verlangde dan ook, dat Pompejus hetzelfde doen zou; beiden zouden dan in het gewone burgerlijke leven terugkeeren en afwachten welke belooningen voor hunne verdiensten hun door hunne medeburgers zouden worden toegekend; want wanneer men hem zijn leger ontnam en daarentegen Pompejus het zijne liet behouden, dan zou men onder voorwendsel dat men Caesar verdacht van naar de alleenheerschappij te staan, intusschen Pompejus tot alleenheerscher maken. Dit voorstel werd namens Caesar door Curio in de volksvergadering voorgedragen en aldaar met oorverdoovenden bijval ontvangen; hij zelf werd als een athleet onder kransen en bloemen bedolven. Bovendien bracht de volkstribuun Antonius een ingekomen schrijven van Caesar, dat over dit onderwerp handelde, voor de vergadering ter tafel en las dit ondanks het verzet der consuls voor. In den senaat daarentegen deed Scipio, de schoonvader [1]) van Pompejus, het voorstel, dat Caesar, wanneer hij niet tegen een bepaalden termijn de wapenen zou hebben neergelegd, voor een vijand des vaderlands zou worden verklaard. Toen nu hierop de consuls [2])

[1]) Pomp. was nam. na Julia's dood, zie boven p. 48, hertrouwd met Cornelia, dochter van Scipio, (z. p. 33, noot 1 en p 57 noot 1). Dit was Pompejus' vijfde huwelijk en het was gesloten in 52).

[2]) C. Claudius Marcellus (jongere broeder van M. Marcellus consul 51) en L. Cornelius Lentulus Crus (jaar 49).

eerst de vraag aan de orde stelden of men van oordeel was, dat Pompejus zijne soldaten moest afdanken en vervolgens of men meende, dat Caesar dit doen moest, stemden voor het eerste vraagpunt over het geheel slechts enkele leden, voor het tweede echter alle leden op eenige weinigen na. Thans evenwel eischte Antonius wederom, dat beiden tegelijk hun gezag zouden neerleggen en inderdaad verklaarden zich nu allen éénstemmig hiervoor. Maar hiertegen verzette zich Scipio met alle macht en de consul Lentulus schreeuwde, dat men tegen een roover geen stemmingen maar wapenen van noode had. Nu werd de zitting opgeheven, waarop de senatoren uit droefheid over deze tweespalt zich in rouwgewaad hulden.

31. Korten tijd hierna kwamen er weder brieven van Caesar in. Op nieuw stelde hij zich in deze op een zeer gematigd standpunt. Thans namelijk deed hij het aanbod afstand te doen van alles, mits hem alleen het bezit van Gallië aan deze zijde der Alpen benevens Illyrië met twee legioenen gewaarborgd werd; en dit verlangde hij slechts zoolang totdat hij naar zijn tweede consulaat kon dingen. Juist om dezen tijd bevond zich de redenaar Cicero na afloop van zijn proconsulaat over Cilicië te Rome. Deze beproefde nu eene verzoening tusschen de twee mededingers tot stand te brengen en werkelijk gelukte het hem Pompejus in zoover zachter te stemmen, dat deze zich bereid verklaarde in al het andere, behalve in Caesars eisch nopens de troepen, te bewilligen. Hierop wist Cicero de vrienden van Caesar te overreden, dat hij zich met de genoemde provinciën en slechts 6000 man legioensoldaten tevreden zou stellen. Maar toen hij nu langs dezen weg den strijd meende beslecht te hebben, daar ook Pompejus zich gewonnen gaf en in dit voorstel

toestemde, kwam plotseling de consul Lentulus met zijn aanhang tegen deze maatregelen in verzet. Zij gingen zelfs zoover, dat zij Antonius en Curio onder veel hoon en smaad uit den senaat wegjoegen, een daad, waardoor zij juist aan Caesar het meest geschikte voorwendsel, dat hij zich wenschen kon, in handen gaven, om zijne soldaten in vuur en vlam te zetten. Hij liet dan ook niet na hen er op te wijzen, dat deze aanzienlijke mannen, die Romeinsche magistraturen bekleedden, genoopt waren geweest in slavenkleederen op gehuurde karren de vlucht te nemen. Inderdaad waren zij zoo door vrees bevangen geweest, dat zij in deze vermomming heimelijk uit Rome weggeslopen waren.

32. Caesar beschikte voor het oogenblik over niet meer dan 5000 man zwaargewapend voetvolk en 300 ruiters, want zijne overige troepen waren aan gene zijde der Alpen achtergebleven in afwachting van zijne legaten, die hij trouwens nu ook had afgezonden om hen terug te voeren. Nu zag Caesar echter in, dat het bij zijne onderneming in haren aanvang en bij zijn eersten aanval oogenblikkelijk niet zoozeer op veler handen arbeid aankwam, als wel op verbazingwekkende stoutmoedigheid en snelle benuttiging van het gunstige tijdstip. Immers op deze wijze diende hij zijn zaak aan te vatten wanneer hij zijne vijanden door schrik over zijne onverwachte komst wilde verbijsteren: en hiervan stelde hij zich gunstiger gevolgen voor tot het bereiken van zijn doel, dan van een gewelddadigen aanval en groote toerustingen. Daarom gaf hij aan zijne tribunen en centurio's last slechts met het zwaard in de vuist zonder eenige andere wapenen Ariminum, eene groote stad in Gallië [1])

---

[1]) Ariminum (Rimini), gelegen ten Z. van den Rubico, behoorde

te bezetten. Deze troepen, die hij onder aanvoering van Hortensius [1]) stelde, kregen het uitdrukkelijk bevel mede, zich zooveel mogelijk van bloedvergieten en ook van elke wanordelijkheid te onthouden. Hij zelf vertoonde zich verder dien ganschen dag in het publiek en nam o. a. bij de gladiatoren-voorstellingen onder de toeschouwers plaats. Kort vóór het aanbreken van den avond nam hij een bad en begaf zich vervolgens naar de eetzaal, waar hij zich eenige oogenblikken met de tot den maaltijd genoodigde gasten onderhield. Toen de duisternis inviel, stond hij op, groette de aanwezigen zeer vriendelijk en verzocht hen aan tafel te blijven met de woorden: „maakt inmiddels goede sier; ik ben spoedig weder terug en hoop u alsdan allen weder aan te treffen." Slechts aan enkele vertrouwde vrienden had hij van te voren gezegd, dat zij, wanneer hij de zaal verlaten had, hem moesten volgen, echter niet allen tegelijk en langs denzelfden weg, maar ieder op zich zelf langs verschillende wegen. Zelf besteeg hij een huurrijtuig en sloeg daarmede, na eerst een eindweegs eene andere richting genomen te hebben, den weg naar Ariminum in. Toen hij den stroom bereikte, die de grens vormt tusschen het aan deze zijde der Alpen gelegen Gallië en het overige Italië, en den naam Rubico [2])

---

niet meer tot Caesars provincie, maar tot Italië. De bevolking was echter meerendeels Keltisch; de geheele streek trouwens tot de rivier de Aesis bezuiden Sena Gallica (Sinigaglia) was bewoond door Senonische Galliërs.

1) Zoon van den beroemden redenaar Q. Hortensius Hortalus, die lang de eerste rol op het forum speelde tot hij door Cicero overvleugeld werd. Hij was juist het vorige jaar (50) overleden.

2) Zie boven hoofdst. 20.

draagt, viel hij in eene diepe overpeinzing, want hoe meer hij het gevaar nader kwam des te onrustiger werd hij bij de gedachte aan de grootte van zijn waagstuk. Nu deed hij den wagen stilhouden en terwijl hij een poos halt hield, liet hij in alle stilte bij zich zelf eenige malen zijn geheele plan door zijn hoofd gaan en legde het voor en tegen bij afwisseling tegen elkaar op de weegschaal. Al deze overwegingen deden hem telkens wankelen in het nemen van een vast besluit; ook maakte hij de vrienden uit zijne omgeving, onder welke zich Asinius Pollio [1]) bevond, deelgenooten van zijne vele bekommernissen, terwijl hij berekende hoe groote rampen de overtocht van den Rubico wellicht aan de geheele wereld zou berokkenen, en welk een zware verantwoordelijkheid zij daardoor tegenover het nageslacht op zich laadden. Eindelijk rukte hij zich uit zijne bedenkingen los en wierp zich in eene zekere hartstochtelijke opwelling als 't ware de toekomst in de armen. Zoo besloot hij tot den overtocht onder het uitspreken van dat veel gebezigde woord, wanneer men een onzeker lot en gewaagde ondernemingen tegemoet gaat: „de teerling zij geworpen!" [2]) Het overige van den weg legde hij hierop zóó snel af, dat hij nog vóór het aanbreken van den dag als veroveraar Ariminum binnentrok.

---

[1]) C. Asinius Pollio (volg. Lachmann op Lucret. 1,313 Polio) behoorde tot een aanzienlijk Plebejisch geslacht. Hoewel republikein sloot hij zich in den burgeroorlog om persoonlijke redenen bij Caesar aan. Hij is zeer bekend als schrijver; echter zijn er slechts fragmenten van zijne werken over. Vooral zijn uitvoerig geschrift over de bella civilia werd in de oudheid hoog geroemd. Hij had ook grooten naam als redenaar en is de stichter der eerste openbare bibliotheek.

[2]) Vgl. Plut. Pomp. 60.

Men verhaalt, dat hij in den aan den overtocht voorafgaanden nacht een afschuwelijken droom zou hebben gehad: het kwam hem namelijk voor, dat hij in bloedschennige gemeenschap bij zijne eigene moeder sliep. [1])

33. Na de inneming van Ariminum was het, alsof de oorlog door wijde poorten zich tegelijk tot alle landen en zeeën den toegang geopend zag, en alsof door de overschrijding van de grenzen der provincie ook de geheele staatsregeling omvergeworpen was. Het had den schijn, dat niet alleen mannen en vrouwen, zooals anders het geval pleegt te wezen, panisch verschrikt door Italië stormden, maar alsof gansche steden van hare grondvesten verrezen waren en in wilde vlucht door elkander renden. Rome zelf was door vluchtelingen en uitgewekenen der volksstammen uit den omtrek letterlijk overstroomd; te vergeefs beproefden de magistraten nu eens door overredende woorden, dan weer door strenge bevelen het volk tot kalmte te stemmen: het bleek noch voor het eene vatbaar, noch voor het andere. Allerwegen toch bruisten zoozeer de tegenstrijdigste hartstochten en waren zulke geweldige bewegingen waarneembaar, dat het weinig scheelde of Rome was in de hooggaande branding en den razenden storm door zich zelf te gronde gegaan. Want zelfs de partij, die zich thans verheugde, hield zich niet rustig, maar geraakte met dat deel van het volk, dat nu in zak en asch zat, telkens wanneer zij daarmee samentrof, hetgeen in eene groote stad natuurlijk

---

[1]) Volgens Sueton. Div. Jul. 7 had hij dit droomgezicht veel vroeger als quaestor te Gades (Cadix) in Spanje; men voorspelde hem toen daaruit de heerschappij over de wereld *quando mater, quam subiectam sibi vidisset, non alia esset quam terra, quae omnium parens haberetur.*

licht gebeuren kon, in het trotsch gevoel van haar toekomstige zegepraal in hevigen twist en strijd. Pompejus, zelf reeds geheel verbijsterd, werd van verschillende kanten nog meer in onrust gebracht; er waren er, die rekenschap van hem vorderden over het feit, dat hij Caesar tegen zich zelf en tegen zijne eigene heerschappij zoo machtig gemaakt had; anderen weer maakten hem er een verwijt van, dat hij hem, die zoo toeschietelijk was gebleken en zulke billijke voorstellen had gedaan, prijsgegeven had aan de beschimpingen van Lentulus. Favonius [1]) stelde hem den eisch, thans met zijn voet op den grond te stampen, hierbij zinspelende op zijn voormalige grootspraak: Pompejus had namelijk vroeger eens in den senaat gezegd, dat hij niet wilde, dat de senatoren zich verontrusten of beangstigen zouden wegens de toerustingen tot den oorlog: „ik zelf toch," riep hij uit, „behoef, zoodra Caesar nadert, slechts met mijn voet op den aardbodem te stampen om Italië van legioenen te doen wemelen."

Toch nam dit alles niet weg, dat Pompejus toen in aantal troepen Caesar inderdaad overtrof; niemand liet echter den man volgens eigen inzichten handelen en zoo gebeurde het, dat hij ten gevolge van vele valsche en vreesverwekkende tijdingen, alsof de vijand reeds vóór de poorten stond en meester was van alles, de wijk nam en zich door de algemeene onstuimige vlucht liet medesleuren. Bij het verlaten der stad vaardigde hij nog een decreet uit, waarin hij, onder het afleggen der verklaring, dat de burgerkrijg was ontbrand, den senaat gelastte, hem te volgen en verder een ieder verbood te blijven, die aan het vaderland en de vrijheid boven de tyrannie de voorkeur gaf.

---

[1]) Over M. Favonius zie boven hoofdst. 21, pag. 44, noot 2.

34. Zoo namen nu de consuls de vlucht en dat zelfs zonder inachtneming der wet, die hun voorschreef offers te verrichten vóór hun vertrek uit de stad [1]). Voorts vluchtten de meeste senatoren met medeneming van het eerste het beste hunner bezittingen op eene wijze alsof zij bezig waren eens anders goed te rooven. Zelfs onder hen, die vroeger met volle instemming Caesars partij gekozen hadden, waren er, die thans door schrik bevangen hunne bezinning verloren en geheel onnoodig zich door den stroom dier vluchtelingen lieten medesleepen. Het betreurenswaardigst van alles echter was het schouwspel, dat de stad zelve bood. Deze toch geleek, na het losbarsten van zulk een hevigen storm, op een schip, dat in den blinde dobberde op de baren, waaraan het was prijsgegeven door zijne versagende stuurlieden. Maar hoe jammerlijk dit uitwijken naar den vreemde ook was, toch beschouwden de menschen ter wille van Pompejus het oord der ballingschap als hun vaderland, terwijl zij daarentegen Rome als Caesars kamp volgaarne in den steek lieten. Zelfs Labienus, een man met Caesar ten nauwste bevriend, zijn voormalige legaat, die hem in al zijne Gallische oorlogen met den grootsten ijver had bijgestaan, gaf nu zijne partij op om over te loopen naar die van Pompejus. In weerwil hiervan zond echter Caesar hem al zijn geld en have achterna.

---

1) De consuls moesten bij de aanvaarding van het imperium militiae, dus wanneer zij ten strijde trokken, verschillende formaliteiten verrichten. Zij moesten bij de feriae Latinae op den mons Albanus een offer brengen aan Juppiter Latiaris, vervolgens auspiciën houden en op het Capitool geloften afleggen pro imperio suo communique re publica. Dan bekleedden zij zich met het paludamentum (purperen veldheermantel) en verlieten met de lictoren de stad.

Inmiddels hield Domitius [1]) aan het hoofd van 30 cohorten Corfinium bezet, maar nauwelijks was Caesar genaderd en werd hij door diens troepen belegerd, of hij wanhoopte terstond aan zijn zaak en verzocht een zijner slaven, dien hij als geneesheer in dienst had, hem vergift te geven. Deze reikte hem het middel; hij nam het aan en dronk den beker om zoo den dood te vinden. Toen hij echter kort daarop hoorde, dat Caesar zijne gevangenen met bewonderenswaardige menschlievendheid behandelde, begon hij over zijn lot te weeklagen en deed zich zelf verwijten over zijn overijld besluit. Maar nu gaf zijn arts hem de geruststellende verzekering, dat hij geen vergift, doch slechts een slaapdrank ingenomen had. Hierover was hij zóó verheugd, dat hij onmiddellijk opsprong om zich tot Caesar te begeven, en zijne vergiffenis af te smeeken. Deze gaf hem dadelijk de hand der vriendschap — maar dit belette niet, dat dezelfde Domitius niet lang daarna toch weder naar Pompejus overliep.

Deze berichten brachten te Rome eene vroolijkere stemming onder de menschen te weeg en verscheidene uitgewekenenen keerden terug.

35. Caesar voegde nu de troepen van Domitius benevens alle andere, die hij nog bijtijds in deze en gene stad aantrof, waar zij voor Pompejus werden gelicht, bij zijn eigen leger. Toen hij ten gevolge hiervan zulk eene sterke macht bijeenverzameld had, dat hij inderdaad in staat was zijn vijand de noodige vrees in te boezemen,

---

[1]) L. Domitius Ahenobarbus vgl. boven hoofdst. 16, p. 31 noot 1 en hoofdst. 29, p 59 noot 4. Hij had in 54 met Ap Claudius Pulcher het consulaat bekleed. Zijn achter-achter-kleinzoon was keizer Nero.

trok hij tegen Pompejus zelven op. Deze wachtte echter zijn aankomst niet af, maar vlood naar Brindisium. Hierop zond hij de consuls met een deel van zijn leger naar Dyrrhachium vooruit, om kort daarna bij Caesars nadering zich zelf derwaarts in te schepen. Later zal ik dit alles meer omstandig in het „Leven van Pompejus" [1] verhalen.

Gebrek aan vaartuigen was oorzaak, dat Caesar aan zijn wensch om Pompejus op staanden voet na te zetten geen gevolg kon geven; daarom keerde hij naar Rome terug na in 60 dagen, zonder één druppel bloed vergoten te hebben, meester van geheel Italië te zijn geworden. Toen hij nu ook de hoofdstad in een veel rustiger toestand aantrof dan hij verwacht had en het hem bleek, dat er zich zelfs nog een vrij groot aantal senatoren in bevond, hield hij tot dezen eene redevoering in gematigde bewoordingen en in populairen toon. Hij spoorde hen hierin aan gezanten naar Pompejus af te vaardigen ten einde op billijke grondslagen tot een beiden partijen passend verdrag te geraken. Er was echter niemand onder hen, die aan dit voorstel het oor leende, hetzij uit vrees voor Pompejus, dien zij in den steek gelaten hadden, hetzij omdat zij dachten dat Caesar toch niets meende van al wat hij zeide, al bezigde hij daartoe nog zulke fraaie zinswendingen.

Hierna gebeurde het, dat de volkstribuun Metellus [2] hem, door een beroep te doen op bepaalde wetten, wilde

---

[1]) Vgl. Plut. Pomp. 62.

[2]) L. Caecilius Metellus, vermoedelijk de zoon van L. Metellus, den opvolger van Verres in de praetuur van Sicilië, en consul in 68. Diens oudste broeder, dus oom van den tribuun van 49, was de bekende Q. Metellus Creticus, cos. 69.

verhinderen geld uit de schatkist te nemen. Caesar echter gaf hem ten antwoord: „de tijd der wapenen en die der wetten is niet dezelfde; wanneer gij geen vrede hebt met hetgeen thans geschiedt, maak u dan maar liever terstond uit de voeten, want aan het vrije woord heeft de oorlog geen behoefte; wanneer ik eenmaal de wapenen neergelegd en vrede gesloten heb, dan moogt gij optreden en vrijuit tot het volk spreken." „En terwijl ik dit zeg," ging hij voort, „geef ik reeds iets van mijne rechten prijs; immers gij zijt in mijne macht even als alle anderen, die tegen mij hebben samengespannen en nu in mijne handen gevallen zijn." Na deze tot Metellus gerichte woorden trad hij op de deuren der schatkamer toe. De sleutels waren echter zoek, waarop hij smeden liet komen, dien hij gelastte de deuren open te breken. Toen nu Metellus zich wederom verzette en hiervoor den bijval van sommigen inoogstte, sloeg Caesar een krachtiger toon aan en dreigde hij hem te zullen dooden, wanneer hij niet ophield hem nog langer lastig te vallen. „En gij weet wel, jonge man," voegde hij hierbij, „dat het mij meer moeite kostte dit te zeggen dan 't te doen." Deze woorden misten hunne uitwerking niet; niet alleen toch sloop Metellus nu geheel ontsteld heen, maar ook werden Caesar alle benoodigdheden voor den oorlog zonder eenige moeite en snel verschaft.

36. Nu trok hij naar Hispanië, daar hij besloten had eerst Afranius [1]) en Varro [1]), de legaten van Pompejus, te

---

[1]) Er lagen in het geheel 7 legioenen in Spanje, waarvan 3 onder commando van L Afranius in Hispania Citerior (d i. het aan deze zijde (= naar den kant van Italië) gelegen Spanje, later genoemd Hispania Tarraconensis, naar Tarraco of Tarragona), 2 onder M. Petrejus in Hispania Ulterior (d. i. het aan gene zijde (=

verdrijven en vervolgens de legioenen aldaar benevens de geheele provincie aan zich te trekken, ten einde geen vijand in den rug achter te laten, wanneer hij tegen Pompejus oprukte. Wel werden hem dikwijls hinderlagen gelegd en liep zijn leven bij herhaling gevaar en had zijn leger veel te lijden door honger, maar toch hield hij niet eerder op met genoemde veldheeren te vervolgen, hen tot het leveren van veldslagen te nopen en hen in te sluiten, voordat hij hen gedwongen had het veld te ruimen en hij zich van al hunne legerplaatsen en legioenen meester had gemaakt. De legaten zelven namen de wijk naar Pompejus.

37. Toen Caesar te Rome teruggekeerd was, gaf zijn schoonvader Piso [1]) hem den raad eenige personen naar Pompejus af te vaardigen om vredesonderhandelingen aan te knoopen; Isauricus [2]) daarentegen, die hem welgevallig wilde zijn, ontried hem dit ten sterkste. Inmid-

---

van Italië af) gelegen Spanje en wel voornamelijk in Baetica) en 2 onder M. Terentius Varro in Lusitanië. Afranius kon beter dansen dan een leger aanvoeren, was hoogstens in staat eens anders bevelen te volbrengen, miste alle wilskracht; Petrejus stond iets hooger, bezat althans eenige meerdere vastberadenheid, maar was over het geheel toch onbekwaam in den oorlog en Varro was meer geleerde dan soldaat. Varro is namelijk de bekende schrijver en polyhistor, met wien het Ciceronische tijdperk opent. Hij schreef 74 werken, verdeeld over 620 boeken. Leeftijd 116—26.

[1]) Vgl. boven hoofdstuk 14, p. 28 noot 2.

[2]) P. Servilius Vatia Isauricus behoorde tot het oude Albaansche geslacht der Servilii. Andere bekende takken zijn de Ahalae, de Gemini, de Caepiones, de Cascae en Glauciae. De naam Isauricus stamde van zijn vader die wegens de verovering van Isaurië, in Klein-Azië, in 78, aldus was bijgenaamd.

dels werd hij door den senaat tot dictator benoemd en riep als zoodanig de verbannenen terug, en herstelde de zonen van hen, die onder Sulla vogelvrij verklaard waren, weder in hun volle burgerrecht; ook verlichtte hij de schulden van hen, die daarmee bezwaard waren, door eene verlaging der rente en nam nog enkele soortgelijke maatregelen meer; maar reeds na elf dagen legde hij zijne alleenheerschappij neder, benoemde zich zelf met Servilius Isauricus [1]) tot consuls en aanvaardde zijn veldtocht. Hierop marcheerde hij zoo snel voorwaarts, dat hij een groot gedeelte van zijne troepen achter zich liet en slechts 600 man uitgelezen ruiterij en 5 legioenen bij zich had, toen hij zich juist om den tijd van het wintersolstitium in het begin van Januari, de maand, die met den Atheenschen Poseideoon [2]) overeenkomt, inscheepte. Na de Ionische zee overgestoken te zijn nam hij Oricum en Apollonia in; vervolgens zond hij de schepen weder naar Brindisium om de soldaten, die op den marsch achtergebleven waren, over te voeren. Deze waren nog bij voortduring onderweg, hetgeen niet te verwonderen was, daar zij niet meer in de volle kracht des levens stonden en tengevolge der vele veldtochten zeer verzwakt waren. Nu begonnen zij zich over Caesar te beklagen: „waarheen," zeiden zij, „en naar welk doelwit wil deze man ons toch brengen? Hij sleept ons rond en behandelt ons als waren wij onverslijtelijke en gevoellooze lichamen. Zelfs het ijzer wordt mat van de slagen, en schild en harnas spaart men van tijd tot tijd

---

[1]) Zie pag. 72, noot 2.

[2]) Zesde maand van het Attische jaar, zoo geheeten wegens feesten, ter eere van Poseidon gehouden.

wanneer zij veeljarigen dienst hebben. Bemerkt Caesar dan aan onze wonden niet, dat hij sterfelijke menschen aanvoert, en dat wij evenmin als anderen gevrijwaard zijn voor pijn en smart, eigen als deze zijn aan de menschelijke natuur? Het winterjaargetijde en het stormgeloei op zee vermag zelfs geen god te trotseeren; maar deze man zet alles op het spel, als gold het niet de vijanden te vervolgen, maar voor hen te vluchten." Zoo sprekende marcheerden zij langzaam naar Brindisium op. Maar toen zij bij hun komst aldaar ontwaarden, dat Caesar reeds weggevaren was, sloeg hunne stemming onmiddellijk om. Zij deden zich zelven de heftigste verwijten en noemden zich verraders van hun opperbevelhebber; ook verweten zij hunnen aanvoerders, dat deze den marsch niet hadden bespoedigd. En terwijl zij zoo op de kruinen der voorgebergten gezeten waren, richtten zij hunne blikken op de zee en op Epirus, uitziende naar de schepen waarop zij naar hem overvaren zouden.

38. Inmiddels bevond zich Caesar te Apollonia in de uiterste verlegenheid; de troepenmacht, die hij bij zich had, was te onbeduidend om hiermede een slag te wagen en het leger, dat van de overzijde moest komen, bleef uit. Nog was hij hierover geheel terneergeslagen, toen hij plotseling het gevaarlijke plan opvatte om heimelijk een vaartuig, ter grootte van niet meer dan twaalf riemen te bestijgen en daarmede naar Brindisium over te steken, en dat hoewel de zee met talrijke vijandelijke vloten als bedekt was. Toen de nacht was aangebroken, hulde hij zich in het gewaad van een slaaf, ging scheep en legde zich rustig in een hoek als iemand op wien geen mensch acht sloeg. Langzaam gleed het schip langs de rivier Aoüs, gedragen door den landwind, naar zee. Deze wind, die zich in den regel 's morgens verhief, hield

den golfstroom ver van de monding verwijderd, ten gevolge waarvan, zoolang hij woei, de zee op dat punt uiterst kalm was. Maar des nachts stak een zeewind op met zulk een hevig geblaas, dat de landwind zich legde. Nu had de rivier weldra te kampen met den inmiddels opkomenden vloed der zee, zoodat zij tegen den heftigen golfslag in zelf wild en onstuimig werd; onder geweldig gebruis werden hare wateren, waarin zich draaikolken vormden, stroomopwaarts teruggeworpen. Op deze wijze werd het voor den stuurman eene onmogelijkheid om vooruit te komen; dus gelastte hij zijn matrozen het schip te wenden en weder de rivier op te varen. Nauwelijks had Caesar dit gehoord of hij maakte zich bekend en greep den stuurman, die bij dezen aanblik geheel ontstelde, bij de hand, terwijl hij zeide: „ga gerust voort, brave vriend, waag het en vrees niets, gij hebt Caesar maar bovendien Caesars geluk als medepassagier aan boord." Nu vergaten de matrozen den storm, en roeiden weder zooveel zij konden; maar hoezeer zij al hunne krachten inspanden, was het hun met den besten wil niet doenlijk den stroom meester te worden. Toen hierbij nu nog kwam, dat het schip veel water binnen kreeg en in den mond der rivier groot gevaar liep te zinken, stond hij, ofschoon nog zeer tegen zijn zin, den stuurman toe te keeren. Bij zijne terugkomst in de legerplaats liepen de soldaten hem in dichte drommen tegemoet, terwijl zij hem bittere verwijten deden en zich diep beklaagden, dat zijn vertrouwen in hen zoo gering was. „Zijt gij dan zoo overtuigd," riepen zij uit, „niet in staat te zijn met ons alleen te overwinnen, dat gij u over afwezigen bekommert en alles om hunnentwille op het spel zet, maar ons daarentegen, die hier bij u zijn, behandelt als hadden wij uw vertrouwen verbeurd?"

39. Kort daarop bracht Antonius de troepen veilig van de overzijde in Caesars kamp. Hierdoor weder bemoedigd trachtte hij Pompejus uit zijne verschansingen te lokken om zoo tot een veldslag te geraken. Maar Pompejus had zich in eene voortreffelijke stelling verschanst en werd van de land- zoowel als van de zeezijde rijkelijk van al het noodige voorzien. Caesar daarentegen die reeds in den beginne in geenszins weelderige omstandigheden verkeerde, leed daarna zelfs nijpend gebrek. Hun benarde toestand maakte echter zijne soldaten vindingrijk; zoo wisten zij van den een of anderen wortel [1]) een schotel te maken door hem fijn te hakken en met een melksausje te binden; ook wel bakten zij er een soort brood van. Met zulke brooden liepen zij dan wel naar de voorposten der vijanden om hun eenige daarvan toe te werpen, en terwijl zij de brooden over de verschansing slingerden riepen zij hun toe, dat zoolang de grond nog dergelijke wortelen voortbracht, zij niet zouden ophouden Pompejus te belegeren. Deze zorgde er echter wel voor, dat zijne soldaten deze brooden niet in handen kregen, en dat er van de daarbij gesproken woorden zoo weinig mogelijk in zijne legerplaats uitlekte. Want de ongevoelige en woeste geaardheid der vijanden boezemde zijnen manschappen niet minder dan of zij wilde beesten tegenover zich hadden zulk een schrik in, dat hun moed en strijdlust groote kans liepen daardoor sterk te verminderen.

---

[1]) Deze wortel heet bij Caesar, Bell. civ. 3, 48 : *chara*, bij sommige nieuwere botanici *crambe Tartarica*, een soort Russische koolplant, bij anderen (Linnaeus) *carum carvi*, een soort kummelwortel. T. a. p. vermeldt Caesar eene zelfde toebereiding van deze plant als hierboven in den text.

Toch hadden voortdurend bij de verschansingen van Pompejus hier en daar schermutselingen plaats. In al deze gevechten, op één na, behield Caesar de overhand; maar in dat éene togen zijne soldaten in massa op de vlucht en liep hij gevaar zijne geheele legerplaats te verliezen. Pompejus deed toen zulk een hevigen uitval, dat niemand daartegen stand hield. De grachten vulden zich onophoudelijk met lijken; velen zelfs, die hals over kop op de vlucht waren geslagen, sneuvelden nog bij hun eigen verschansingen en wallen. Wel wierp zich Caesar den vluchtelingen te gemoet en trachtte hij hen tot omkeeren te bewegen, maar het mocht niet baten; wanneer hij een vaandel vastgreep om hen zoo tot staan te brengen, dan wierpen de vaandeldragers hun standaarden neer, zoodat er hiervan 32 in de handen der vijanden vielen. Het heeft zelfs weinig gescheeld of Caesar zelf had hier den dood gevonden. Toen hij namelijk een grooten sterken man vlak langs zijne zijde zag voortijlen, greep hij hem bij de hand en beval hem stand te houden en zich tegen de vijanden te keeren, maar deze geheel verbijsterd door de hem omringende gevaren hief zijn zwaard op om Caesar een houw toe te brengen; nog juist bijtijds echter wist Caesars schilddrager, door den man den arm af te slaan, dit te voorkomen. Of Pompejus geheel toevallig dan wel uit voorzichtigheid zich tevreden stelde met de vluchtelingen in hunne legerplaats in te sluiten, is niet uit te maken, maar dit staat vast, dat hij door zoo te handelen het groote door hem begonnen werk onvoltooid liet. Toen nu Pompejus zich daarna weder in zijn kamp terugtrok, zeide dan ook Caesar in het heengaan tot zijne vrienden: „heden zou de overwinning aan de zijde der vijanden geweest zijn, indien zij iemand hadden, die de kunst verstond om te overwinnen." Uit

deze woorden blijkt wel hoezeer Caesar *toen* aan zijne zaak wanhoopte.

Hierop ging hij zijn tent binnen en legde zich op zijn rustbed, maar de nacht, dien hij toen doorbracht, was wel de rampzaligste van zijn geheele leven. Onophoudelijk bestormden hem bange gedachten en bekroop hem twijfel of hij wel eene goede strategie had gevolgd met hier bij de zee, die de vijand met zijn vloot beheerschte, te kampeeren en aan het noodzakelijkste gebrek te hebben, zoodat hij in plaats van met het zwaard in de vuist Pompejus te belegeren eigenlijk zelf de belegerde was. En dit had hij gedaan terwijl vóór hem de wijduitgestrekte landouwen en de welvarende steden van Macedonië en Thessalië lagen, een terrein als aangewezen om daarheen het tooneel van den strijd te verplaatsen. Aan deze slingeringen ten prooi zag hij in, dat hij door dat na te laten een tactische fout begaan had, en besloot hij dus zijn leger op te breken om daardoor een eind te maken aan zijne bekommering over zijn gebrek aan leeftocht, en om zich aan de hachelijke omstandigheden van het oogenblik te ontrukken. Hij achtte 't het best naar Macedonië tegen Scipio op te marcheeren in de verwachting, dat hij daardoor Pompejus naar een streek zou lokken, waar deze zou moeten oorlog voeren, zonder zooals tot nog toe van de zeezijde van alles voorzien te worden; en mocht hij zich hierin bedriegen dan zou hij Scipio gemakkelijk overwinnen als Pompejus hem in den steek liet.

40. Caesars afmarsch bezielde Pompejus' leger en veldheeren met het verlangen hem, als ware hij reeds verslagen en op de vlucht, op den voet te volgen. Want Pompejus zelf was voorzichtig genoeg om niet op goed geluk af een slag te wagen waarbij zulke groote belangen

op het spel stonden, te meer daar hij voorloopig zelf ruimschoots van al het noodige voorzien was. Zoo was dus zijn persoonlijk streven er op gericht het vuur en de geestkracht die thans de vijanden bezielden, maar toch reeds op zich zelf van korten duur zouden zijn, te dooven en te verzwakken. Want de kern van Caesars strijdmacht bezat wel eene buitengewone ervaring en een onweerstaanbaren moed, wanneer het op een veldslag aankwam, maar was door ouderdom spoedig onderhevig aan groote afmatting als gevolg van het vele rondtrekken, het verschansen van legerplaatsen, het bestormen van muren en het ontberen van slaap. Hun gemis aan lenigheid en vlugheid maakte hen niet alleen physiek onbekwaam voor dergelijke expedities, maar was ook oorzaak, dat hun moed en geestkracht er op verminderden. Bovendien liep het gerucht, dat eene besmettelijke ziekte, die voortgekomen zou zijn uit het ongewone voedsel, in Caesars legerplaats rondwaarde; en wat het ergste was, het was te voorzien, dat tengevolge van gebrek aan geld en onvoldoende proviandeeriug zijn macht als 't ware door zelfontbinding in korten tijd te gronde zou gaan.

41. Toen nu Pompejus op grond van deze overwegingen verklaarde een slag in het open veld te willen ontwijken, vond hij bij niemand bijval. Alleen Cato stemde met hem in, daar er zoodoende burgerbloed zou worden gespaard: in het jongste gevecht toch had hij bij den aanblik van het slagveld, waarop een duizendtal vijanden ontzield uitgestrekt lagen, zijn hoofd omhuld en zich onder tranen verwijderd. Al de anderen echter keurden het plan van Pompejus af en maakten zijne begeerte, om een slag te vermijden, uit voor lafhartigheid. Om hem nu tot slag leveren te prikkelen noemden zij hem Agamemnon en koning der koningen alsof hij zijne alleen-

heerschappij niet wilde nederleggen maar integendeel er trotsch op was, dat zoovele aanvoerders van hem afhingen en hunne opwachting kwamen maken in zijn tent. Favonius [1]), die Cato's vrijmoedigheid poogde na te bootsen, jammerde er als een waanzinnige over, dat men ook dit jaar nog geen Tusculaansche vijgen op tafel zou krijgen, en dat alleen wegens Pompejus' heerschzucht. Afranius [2]), die nog pas sinds kort na afloop van zijn ongelukkigen veldtocht uit Hispanië was aangekomen, en onder de verdenking lag zich door Caesar te hebben laten omkoopen om hem zijn leger in handen te spelen, vroeg telkens waarom men dan toch dien koopman, die van hem de provincies heette gekocht te hebben geen slag leverde? [3]) Door dit alles werd hem geheel tegen zijn zin de veldslag met Caesar letterlijk opgedrongen, en zoo brak Pompejus zijne legerplaats op en marcheerde zijn tegenstander achterna. Deze had inmiddels den eersten tijd met vele moeiten onderweg te kampen gehad daar niemand hem proviand wilde leveren; ook bemerkte hij duidelijk dat allen thans laag op hem neerzagen wegens het pas door hem geleden verlies. Maar hierin bracht hij spoedig verandering na de inneming der Thessalische stad Gomphi. Daardoor toch voorzag hij niet alleen zijne soldaten rijkelijk van levensmiddelen, maar wist hij hen ook onverhoopt van de onder hen heerschende ziekte af te helpen. Zij vonden hier namelijk een verbazenden voorraad wijn en dronken overmatig veel daarvan; en dit zetten zij voort terwijl zij vroolijk en uitgelaten verder marcheerden.

---

1) Zie boven hoofdst. 21, p. 44 noot. 2.

2) Vgl. hoofdst. 36, p. 71, noot.

3) Vgl. over het een en ander Plut. Pomp. 67.

Door den roes nu onderging hun gestel zulk eene algeheele verandering ten goede, dat de kwaal als verjaagd en geweken kon worden beschouwd.

42. Beide legers rukten nu de Pharsalische vlakte binnen en sloegen daar ieder hun kamp op. Wel keerden Pompejus' gedachten weder nu en dan tot zijn vroeger plan terug, vooral daar zich eenige ongunstige teekenen [1] aan hem voordeden, maar zijne omgeving was daartegenover des te driester. Mannen als Domitius [2], Spinther [3] en Scipio [4] waren zóó vast overtuigd, dat zij in hun hoop op de overwinning niet konden worden teleurgesteld, dat zij nu reeds als ijverige mededingers naar Caesars opperpontificaat tegen elkander optraden. Vele anderen weder lieten te Rome huizen huren en inrichten, geschikt om door consuls en praetoren te worden betrokken, alsof zij al dadelijk na den oorlog zulk een ambt zouden bekleeden. Het vurigst echter verlangden de ridders naar den strijd, prachtig uitgerust als zij waren met hunne schitterende harnassen, en gezeten op hunne weldoorvoede paarden, tevens persoonlijk uitblinkende door hunne schoone gestalten. Bovendien waren zij trotsch op hun aantal, dat 7000 man bedroeg, terwijl Caesar slechts 1000 man ruiterij in het veld kon brengen.

---

i [1]) De text is hier onzeker. Het droomgezicht, waarvan hier sprake s, wordt slechts ten halve meegedeeld, zoodat datgene waar het op aankomt ontbreekt. De woorden *edokei-Romaioon* zijn dan ook reeds door Solanus geëxpungeerd; ik meen echter dat dan ook de onmiddellijk voorafgaande ww. *kai—opseoos* dienen weggelaten te worden, en heb dienovereenkomstig vertaald. De droom wordt in zijn geheel meegedeeld Plut. Pomp. 68.

[2]) Zie boven hoofdst. 34, p. 69 noot.

[3]) P. Cornelius Lentulus Spinther.

[4]) Boven hfdst. 16, p. 33 noot 1.

Ook de sterkte van het voetvolk der beide legers was zeer verschillend; tegenover 45000 man van Pompejus stonden namelijk 22000 aan de zijde van Caesar.

43. Thans liet Caesar zijne soldaten aantreden en hield hij tot hen een toespraak, waarin hij hun mededeelde dat Cornificius [1]) aan de spits van twee legioenen in de nabijheid was en dat bovendien 15 cohorten onder Calenus [2]) in den omtrek van Megara en Athene gelegerd waren. Hierna stelde hij hun de vraag of zij de komst van deze troepen eerst wilden afwachten, dan wel geheel op zich zelf het gevaar het hoofd durfden bieden. Allen riepen luide, dat zij hem smeekten, toch niet op die troepen te wachten, maar liever door geschikte maatregelen zijn plan de campagne zoo in te richten, dat zij zoo spoedig mogelijk met de vijanden handgemeen werden. Hierop liet hij een reinigingsoffer voor zijn leger aanrichten en reeds bij de slachting van het eerste offerdier verklaarde de priester, dat het binnen drie dagen tot een beslissenden slag tusschen hem en zijne vijanden komen zou. Nu vroeg Caesar hem of hij in het offer ook eenig gunstig teeken betreffende den afloop ontwaarde. „Die vraag," zeide de waarzegger, „zult gij u zelf beter kunnen beantwoorden dan ik. Over het geheel toch kondigen de goden eene groote verandering en omwenteling van den bestaanden toestand in een tegenovergestelden aan. Meent gij dus, dat uwe tegenwoordige omstandigheden gunstig kunnen genoemd worden, verwacht dan

---

[1]) Q. Cornificius, en niet Corfinius, zooals de text verkeerdelijk aangeeft. Drumann II p. 617 vlg. Hij was legaat van Caesar.

[2]) Q. Fufius Calenus, praetor 59, legaat van Caesar in den Gallischen oorlog, Caes. B. G. 8, 39, en in den burgerkrijg, Caes. B. C. 1, 87 — 3, 26 — 3, 55. Hij werd consul in 47.

tegenspoed; vindt gij daarentegen dat op het oogenblik uwe positie slecht is, verwacht dan voorspoed."

Toen hij vervolgens in den nacht vóór den slag de ronde langs de wachtposten deed, zag men omstreeks middernacht aan den hemel een vurige fakkel, die Caesar toescheen eerst over zijn eigen legerplaats heen te schieten om daarna helder opvlammend in die van Pompejus neder te vallen. Bij het betrekken der ochtendposten bemerkte men dat er in het kamp der vijanden een panische schrik ontstaan was; daar Caesar dus voorzag, dat het dien dag nog niet tot een veldslag zou komen, besloot hij op te breken en naar Scotussa te marcheeren.

44. Reeds waren de tenten opgebroken, of de bereden éclaireurs kwamen op hem toerennen met de tijding, dat de vijanden geheel toegerust tot den strijd uit hun kamp rukten. Vol vreugde hierover richtte hij eerst een dankgebed tot de goden en stelde vervolgens zijn leger in orde van bataille op, en wel zoo dat hierbij drie corpsen werden geformeerd. Met het opperbevel over het centrum belastte hij Domitius Calvinus[1]), aan het hoofd van de linkerflank werd Antonius geplaatst, terwijl hij persoon-

---

[1]) Deze Domitius is wel te onderscheiden van den boven herhaaldelijk genoemden L. Domitius Ahenobarbus, die aan de zijde van Pompejus stond en in den hier beschreven slag bij Pharsalus Pompejus' linkervleugel commandeerde (zie pag. 84 noot). De gens Domitia splitste zich in twee familiën: de Calvini en de Ahenobarbi (zie Sueton. Nero 1). Tot de Calvini behoorde dus de hier genoemde Cn. Domitius, die oorspronkelijk de optimatenpartij aanhing en o.a., hoezeer vruchteloos, Bibulus tegen Caesar steunde. Omstreeks het jaar 50 koos hij de zijde van den sterksten (Caesar) en bleef van dat oogenblik steeds aanhanger der Caesariaansche partij, ook na Caesars dood van Octavianus. Hij was een voortreffelijk veldheer.

lijk zich tot taak stelde aan de spits van het 10e legioen den rechtervleugel aan te voeren. Toen hij nu echter zag dat de gansche vijandelijke ruiterij, wier schitterende bewapening en sterkte hem eenige bezorgdheid inboezemden, juist tegenover zijne flank werd opgesteld, gaf hij last, dat zes cohorten uit de achterhoede in alle stilte naar den rechtervleugel zouden opmarcheeren. Deze posteerde hij nu onmiddellijk daarachter, terwijl hij hun de noodige aanwijzingen gaf, wat zij te doen hadden, zoodra de ruiterij der vijanden eene charge maakte.

Aan de overzijde was Domitius [1]) aanvoerder van den linker-, Pompejus zelf van den rechtervleugel, terwijl zijn schoonvader Scipio het centrum commandeerde. De ruiterij was in haar geheel en met haar gansche gewicht op de linkerflank vereenigd, daar zij zich ten doel stelde den rechtervleugel der vijanden te omsingelen en zoo aan de zijde, waar de opperbevelhebber stond, een volkomen nederlaag te bewerken. Men meende namelijk, dat zwaargewapend voetvolk, hoe diep ook opgesteld, niet bestand kon zijn tegen een gelijktijdig uitgevoerden aanval van een zoo talrijke ruiterbende, maar dat veeleer alles aan den kant der vijanden vernield en vertreden zou worden.

Zoo stonden nu beide aanvoerders op het punt het teeken tot den aanval te geven. Pompejus echter beval zijnen zwaargewapenden voorloopig niet van hun plaats te gaan maar geheel strijdvaardig en in gesloten gelederen den eersten aanloop der vijanden af te wachten, tot zij op speerworpsafstand zouden gekomen zijn. Volgens Caesar beging hij hierin eene groote fout en wel doordat hij niet inzag, met welk een kracht juist dan de

---

[1]) L. Domitius Ahenobarbus, vgl. noot op p. 83 en boven passim.

slagen worden toegebracht, wanneer de eerste geweldige stoot zoo onstuimig mogelijk en in stormpas plaats heeft; ook vergat hij hoezeer het den moed aanvuurt, wanneer deze zoo van alle kanten wordt aangewakkerd. [1])

Caesar zelf was juist voornemens zijn voetvolk in beweging te stellen en reeds hiermee bezig, toen hij op eens bemerkte, dat een hem zeer getrouw en in krijgszaken ervaren centurio reeds druk in de weer was om zijnen manschappen moed in te spreken en tot dapperen strijd op te wekken. Dezen riep hij bij zijn naam met de woorden: „Gajus Crassinius, wat hebben wij te hopen en hoe staat het met onzen moed geschapen?" Crassinius strekte hierop zijn hand uit en riep met luider stemme: „Caesar, wij zullen eene schitterende zege bevechten, en wat mij betreft, heden zal ik hetzij levend of dood door u geprezen worden." Nauwelijks had hij dit gezegd of hij stortte zich terstond in vollen ren midden onder de vijanden, terwijl hij zijne 120 man met zich trok. Spoedig had hij de voorste gelederen verbroken en drong hij met alle macht en onder veel bloedvergieten voorwaarts, toen hem plotseling zulk een geweldige degenstoot dwars door den mond werd toegebracht, dat de spits door het nekbeen heenstak. [2])

45. Terwijl zoo in het centrum het voetvolk in heftigen strijd slaags was geraakt, kwam de ruiterij van Pompejus

---

[1]) Dit oordeel spreekt Caesar uit in zijn Bellum Civile 3, 92. Vgl. ook Plut Pomp. 69.

[2]) Bij Caesar, Bell. Civ. 3, 91 en 99 heet deze centurio Crastinus. Vermoedelijk is dus de spelling bij Plutarchus eene verschrijving. Bij Caesar roept Crastinus uit: »faciam hodie, imperator, ut aut vivo mihi aut mortuo gratias agas". = »heden, opperbevelhebber, zal ik maken, dat gij mij, hetzij ik levend of dood zal zijn, dank zult weten."

van zijn linkerflank in al haar hoogmoed aangereden om Caesars rechtervleugel in te sluiten. Maar toen zich daartoe hare eskadrons in een wijden boog in beweging zetten, kwamen plotseling, nog voordat deze eene charge hadden kunnen doen, de door Caesar te voren opgestelde cohorten te voorschijn. In plaats van nu, zooals zij anders gewoon waren, met hunne speren naar de vijanden te werpen of hen uit de hand in scheen- of dijbeen te raken, mikten zij uitsluitend op de oogen der ruiters en trachtten zij hun in het gezicht wonden toe te brengen. Dit geschiedde op bijzondere aanwijzing van Caesar. Hij verwachtte namelijk, dat deze met oorlog en wonden nog weinig vertrouwde jonge mannen, trotsch als zij waren op hun fraai uiterlijk en hunne jeugd, aan soortgelijke houwen liefst zouden trachten te ontkomen en zoowel uit vrees voor het oogenblikkelijke gevaar als voor hun later misvormd voorkomen geen stand zouden houden. En de uitkomst stelde zijne verwachting niet teleur. Want zij konden de hoog toegebrachte stooten der lansen niet uithouden en waagden het zelfs niet een blik te werpen op het voor hunne oogen zwevende ijzer, maar zij wendden zich om terwijl zij om hun gelaat te sparen de handen daarvoor hielden. Na zoodoende onder hunne eigene gelederen eene schromelijke verwarring te hebben aangericht, zochten zij ten slotte hun heil in een smadelijke vlucht en sleepten den ondergang van het geheele leger met zich. De cohorten van Caesar toch gingen onmiddellijk na de op de ruiterij behaalde zege over tot de omsingeling van het voetvolk, dat zij in den rug aanvielen en grootendeels afmaakten.

Toen Pompejus ontwaarde, hoe op den linkervleugel zijne Romeinsche ridders zich in wilde vlucht verstrooiden, was hij niet langer dezelfde, vergat zelfs dat hij toch

„de groote Pompejus" was, maar geleek hij meer op iemand, wien een god van zijn verstand had beroofd. [1]) Zonder een woord te spreken ging hij zijn tent binnen, waar hij zich nederzette om den uitslag af te wachten. Het duurde niet lang of de vijanden hadden zijne troepen op alle punten verslagen, waarna zij de verschansingen zijner legerplaats bestormden en de zich daarin bevindende bezettingsposten aangrepen. Toen kwam hij weder een weinig tot bezinning, maar uitte slechts, naar men wil, deze enkele woorden: „dus ook al in mijn legerkamp?" Hierop legde hij zijne wapenrusting en zijn veldheersmantel af, hulde zich in de plaats daarvan in een gewaad, dat zich beter voor een vluchteling leende, en sloop heimelijk heen. Zijne latere lotgevallen en de omstandigheden, waaronder hij naar Aegypte gevlucht is en daar den dood heeft gevonden, verhaal ik meer in bijzonderheden in het leven van Pompejus zelven. [2])

46. Toen Caesar in de legerplaats van Pompejus was aangekomen en zag hoe daar de vijanden òf reeds hoopsgewijze nedergeveld op den grond lagen òf nog zonder ophouden werden afgemaakt, zeide hij onder het slaken van een diepen zucht: „dit hebben zij zelven gewild, in deze noodzakelijkheid hebben zij mij gebracht; want als ik, Gajus Caesar, de roemrijke overwinnaar in de grootste oorlogen, inderdaad in hun eisch had toegestemd om mijne legers af te danken, dan zouden zij mij zonder twijfel ter dood veroordeeld hebben." Volgens Asinius Pollio sprak Caesar deze woorden toen in het Latijn;

---

[1]) De in de handschriften hierop volgende woorden: *è dia theias hèttès tethambèmenos* zijn terecht door Sintenis geschrapt.

[2]) Vgl. Plut. Pomp. 73 vlgg.

echter voegt deze schrijver er bij, dat hij [1]) ze in het Grieksch heeft opgeteekend; ook deelt hij mede, dat het meerendeel der gesneuvelden uit slaven bestond, die alle bij de verovering der legerplaats waren gedood, maar dat er van de eigenlijke soldaten niet meer dan 6000 gevallen waren. Van de gevangenen nam hij het grootste aantal onder zijne legioenen op; aan vele aanzienlijke personen schonk hij de vrijheid. Onder hen bevond zich ook Brutus, dezelfde die hem later heeft vermoord. Toen deze eerst niet onder de gevangenen werd aangetroffen, zou Caesar, naar men verhaalt, eene groote bekommering aan den dag gelegd hebben, daarna echter, toen hij hem ongedeerd in levenden lijve voor zich zag, zich boven mate hebben verblijd. [2])

47. De door Caesar behaalde overwinning zou door eene menigte wonderteekenen reeds voorspeld zijn geweest. Onder deze is wel dat voorteeken, dat zich te Tralles [3]) voordeed, bijzonder merkwaardig. Aldaar stond namelijk in het heiligdom van Victoria een standbeeld van Caesar. Nu was de vloer van den tempel daar ter plaatse niet alleen uit zich zelf vast en stevig, maar bovendien met harden steen geplaveid. Toch moet vlak bij het voetstuk van het beeld uit dit plaveisel een palmboom zijn opgeschoten. [4])

---

[1]) Pollio schreef eene geschiedenis der burgeroorlogen, zie boven hoofdst. 32, p. 65 noot 1.

[2]) Deze blijdschap verklaart zich, wanneer men weet, dat Caesar indertijd met Servilia, de moeder van Brutus, eene minnarij moet hebben gehad. Dat Brutus echter Caesars eigen zoon bij Servilia geweest zou zijn, zal wel als eene vinding van lateren tijd moeten beschouwd worden. — Vgl. beneden hoofdst. 66.

[3]) Stad in Carië (zuiden van Klein-Azië.)

[4]) Vgl. Caesar, Bell. Civ. 3, 105, waar nog meerdere wonder verschijningen worden opgesomd.

Een ander voorteeken werd waargenomen te Patavium [1]) door G. Cornelius, een man beroemd wegens zijne waarzeggerskunst, en een stadgenoot en vriend van den geschiedschrijver Livius. [2]) Toevallig had deze Cornelius zich juist op den dag van den slag nedergezet om de vogelvlucht in oogenschouw te nemen. Het eerste nu wat hij volgens het verhaal van Livius [3]) waarnam, was het uur, waarop de slag een aanvang nam. „Op dit oogenblik," riep hij tot zijne aanwezige vrienden, „nadert de zaak hare beslissing en gorden de beide mannen zich aan tot den strijd." Toen hij vervolgens zijne waarnemingen voortzette en nauwkeurig op de teekenen achtsloeg, sprong hij plotseling vol geestdrift op en riep uit: „aan u is de zege, Caesar!" Al de aanwezigen stonden hierover verstomd, maar hij nam den krans van zijn hoofd en betuigde onder eede, dat hij dezen niet eerder weder zou opzetten voordat zijn kunst door de feiten bevestigd zou zijn. Livius verzekert, dat deze zaak inderdaad aldus heeft plaats gehad. [3])

48. Inmiddels besloot Caesar na eerst aan de Thessaliërs als prijs voor de overwinning de vrijheid geschonken te hebben [4]) op te breken ten einde Pompejus

---

[1]) Eene der rijkste steden van het Romeinsche rijk, in Venetia gelegen; thans Padua.

[2]) T. Livius, geboren te Patavium, leefde van 59 v. C.—17 n. C., was dus tijdens den slag bij Pharsalus 11 jaar oud.

[3]) Livius zal dit verhaald hebben op het eind van het CXIe boek van zijn groot geschiedwerk. Het zal hem op later leeftijd door bovengenoemden Cornelius zijn meegedeeld. Vgl. het Supplementum van Freinshemius op Liv. CXI cap. 72.

[4]) Hier zegt Plutarchus iets te veel. Alleen Pharsalus werd onafhankelijk, als hoedanig deze stad door Plinius, Nat. Hist. 4, 8, 15 (Pharsali campi cum civitate libera) van de andere Thessalische steden uitdrukkelijk onderscheiden wordt. Vgl. Appian. 2, 88.

te vervolgen. In Azië aangekomen verklaarde hij om Theopompus, den verzamelaar van mythologische verhalen, te eeren de Cnidiërs voor onafhankelijk; bovendien schold hij allen bewoners van Klein-Azië het derde deel hunner belastingen kwijt. Te Alexandrië kwam hij eerst na de vermoording van Pompejus voor anker. Toen hij daar aan land gegaan was bracht Theodotus [1]) hem het hoofd van Pompejus. Met afschuw wendde hij zich van dezen aanblik af, den zegelring [2]) echter van zijn tegenstander aanvaardde hij onder tranen. Alle vrienden en vertrouwden van Pompejus, voorzoover zij in deze streken rondzwervend door den koning waren gevangen genomen, wist hij, door hun louter weldaden te bewijzen, aan zijn persoon te verbinden. Hierbij schreef hij aan zijn eigen vrienden te Rome, dat het grootste en zoetste genot, dat hij zelf van zijne overwinning plukte, hierin bestond, dat hij telkens eenigen medeburgers, die de wapenen tegen hem hadden opgevat, het leven kon schenken.

De nu volgende Alexandrinische oorlog werd naar veler oordeel geheel onnoodig en alleen uit liefde voor Cleopatra door Caesar ondernomen; ook meenen deze, dat die krijg zijn roem afbreuk deed en hem in vele gevaren verwikkelde. Anderen daarentegen geven den dienaren des konings de schuld, inzonderheid den invloedrijken eunuch

---

[1]) Zie over dezen man en het hoofd van Pompejus Drumann III, p. 525 vlg. met de noten. Caesar liet het hoofd met kostbaren wierook verbranden en de asch in een kapel van Nemesis bewaren die hij voor de poorten van Alexandrië deed bouwen. Later werd deze kapel door de Joden in een opstand tijdens Trajanus verwoest en tot materiaal voor den oorlog gebezigd.

[2]) In dezen ring was de figuur van een leeuw gesneden met een zwaard in den poot. Vgl. Plut. Pomp. 80.

Pothinus, die kort te voren Pompejus had laten vermoorden, en thans, na Cleopatra van het hof verwijderd te hebben, heimelijk Caesar lagen legde. Daarom zou Caesar, ten einde zich zooveel mogelijk tegen dergelijke aanslagen te vrijwaren, den eersten tijd na zijn aankomst in Aegypte de nachten veelal in festijnen hebben doorgebracht. Zelfs in zijn openlijk optreden was deze Pothinus zoo onverdragelijk, dat hij zich in zijn overmoed niet ontzag Caesar met woorden en daden smadelijk te bejegenen. Zoo deelde hij aan de soldaten geregeld het slechtste en meest oudbakken brood uit, onder bijvoeging, dat zij hiermee nog zeer tevreden en blij moesten zijn, daar zij immers op kosten van vreemden leefden. Verder stond hij voor de koninklijke tafel slechts het gebruik van houten en aarden vaatwerk toe, onder voorwendsel dat de gouden en zilveren serviezen aan Caesar gegeven waren om eene bepaalde schuld [1]) af te lossen. De vader van den toenmaligen koning was namelijk aan Caesar 17,500,000 drachmen schuldig [1]); van deze som vorderde Caesar nu slechts 10,000,000 voor het onderhoud van zijn leger terug, terwijl hij het overige reeds vroeger aan 's konings zonen gelaten had. Thans deed Pothinus hem het voorstel, Aegypte te verlaten en zich alleen met de uitvoering zijner grootsche plannen bezig te houden; later zou hem dan de schuld met veel dankbe-

---

[1]) Ptolemaeus Auletes, de vader van den toenmaligen koning, was onder Caesars consulaat tot socius et amicus populi Romani (bondgenoot en vriend van het Rom. volk) verklaard geworden. Dezen titel had hij zich echter alleen voor ongeloofelijke sommen kunnen koopen. Een deel dezer gelden had hij terstond aan Caesar afbetaald, een ander deel was hij nog schuldig gebleven. Dit andere deel is de hierboven bedoelde schuld.

tuigingen uitbetaald worden. Caesar antwoordde, dat hij allerminst eenigen raad van Aegyptenaren noodig had, en ontbood Cleopatra uit haar schuilhoek op het land heimelijk tot zich.

49. Deze begaf zich terstond, alleen vergezeld door één vertrouwde, den Siciliaan Apollodorus, in een kleine boot naar het koninklijk paleis, waar zij tegen de avondschemering aanlegde. Nu was zij eerst in verlegenheid, hoe zij een middel zou vinden om onbemerkt binnen te komen; maar spoedig besloot zij, niets anders wetende, zich languit in een stroozak te leggen, dien Apollodorus met een riem toesnoerde, en zoo door de deuren heendroeg en bij Caesar bracht. De onbeschaamde driestheid, door Cleopatra bij dit listig uitgevoerde plan aan den dag gelegd, miste hare uitwerking op Caesar niet; en toen zij hem eenmaal voor zich ingenomen had wist zij hem door haar verderen omgang en door hare lieftalligheden zoo te boeien, dat hij niet rustte voor hij eene verzoening tusschen haar en haren broeder tot stand gebracht had, en wel onder dit uitdrukkelijk beding, dat zij als mederegentes zou optreden. Om deze verzoening te vieren werd een groot feestmaal aangericht, waaraan zich een talrijk gezelschap vereenigde. Bij deze gelegenheid kwam Caesars barbier, een slaaf, die in vreesachtigheid zijns gelijke niet had, en daarom alles naspeurde, alles afluisterde en nauwlettend naging, te weten dat er door den veldheer Achillas en den eunuch Pothinus een complot tegen Caesars leven werd gesmeed. Onmiddellijk liet nu Caesar, die hen als 't ware op heeterdaad betrapte, de zaal door gewapenden omringen en Pothinus uit den weg ruimen. [1]) Achillas echter wist naar zijne

---

[1]) Caesar B. C. 3, 112.

legerplaats te ontsnappen, waarna hij Caesar in een zwaren oorlog verwikkelde, die dezen daarom zoo ontzaglijk veel inspanning kostte, daar hij zich met eene uiterst geringe [1]) macht tegen zulk eene groote [1]) stad en zulk een sterk leger [1]) verdedigen moest. Het eerste gevaar, waaraan Caesar werd blootgesteld, was de afsluiting van elken toevoer van water, daar de vijanden alle waterleidingen verstopten. [2]) Tegen het tweede, hetgeen hierin bestond, dat men hem zijn vloot ontnemen wilde, zag hij zich genoodzaakt de hulp van het vuur te baat te nemen; de in de dokken gestichte brand greep van daaruit naar alle kanten om zich heen [3]) en legde ook de groote bibliotheek [4]) in de asch. Een derde gevaar dreigde Caesar,

---

[1]) Caesar had slechts 3200 man voetvolk bij zich. Eigenlijk waren het twee legioenen, één van zijn eigen leger uit Thessalië, het andere door hem uit Achaja ontboden en behoorende tot het leger van Q. Fufius Calenus; maar een groot gedeelte was wegens wonden en afgematheid achtergebleven. Dan had hij nog 800 ruiters. (Zie Caesar B. C. 3, 106). Caesar had nl. niet gedacht dat hem in Aegypte gevaren dreigden. Achillas daarentegen voerde 20.000 man aan en 2000 ruiters. Caes. id. ibid. 110. Alexandrië was eene van de grootste en talrijkst bevolkte steden der oudheid, zie mijne vertaling van Plut. Alexander, *Klass. Schr.* Nrs. 40-41, pag. 60 en 62.

[2]) Caesar vond evenwel een middel om aan het watergebrek te gemoet te komen. Hij liet namelijk in het zand op de kust bronnen graven, waardoor hij zich en zijne soldaten van heerlijk water voorzag. Vgl. A. Hirtius, Bellum Alexandr. 5—9.

[3]) Om zijn eigen vloot te redden en niet van de zee afgesloten te worden verbrandde Caesar 72 volledig uitgeruste schepen der Alexandrijnen. Bovendien nog ongeveer 38, die in de dokken lagen. Caes. B. C. 3, 111. Hirt. Bell. Alexandr. 12, 3.

[4]) Deze beroemde bibliotheek was door Ptolemaeus I Soter (323—283 v. C.), een der diadochen van Alexander en eersten koning uit de Lagiden dynastie, aangelegd en door zijne opvolgers zoo uitgebreid,

toen hij in een hevig, bij Pharos[1]) ontbrand gevecht van den dam in een bootje gesprongen was om zijnen strijdenden manschappen te hulp te komen. Weldra toch kwamen de Aegyptenaren van alle kanten op hem toegevaren en zag hij geen andere uitkomst, dan zich in zee te werpen, ten einde door zwemmen zijn leven te redden. Dit gelukte hem ternauwernood; bovendien werd hij hierin bemoeielijkt doordat hij eene menigte papieren bij zich had, die hij tot geen prijs wilde kwijt raken, hoezeer hij ook aanhoudend het mikpunt eener hagelbui van vijandelijke schichten was, waardoor hij genoopt werd telkens onder te duiken. Echter wist hij deze papieren aldoor boven water te houden, terwijl hij met de andere hand bleef doorzwemmen; nauwelijks was hij aan land of het bootje, dat inmiddels water had binnen gekregen, zonk in de diepte weg.

Het eind van alles was, dat Caesar den koning, toen deze naar het vijandelijk leger was uitgeweken, achterna

---

dat zij thans ongeveer 400,000 nummers bevatte. Zij bevond zich in de wijk Bruchium, paalde aan het Museum en had het koninklijk paleis, waarin Caesar zich verschanst had, in hare nabijheid.

[1]) Klein eiland in de baai van Alexandrië, beroemd door zijn reusachtigen lichttoren (naar het eiland eveneens pharus geheeten) die gebouwd was door Ptolemaeus II Philadelphus. Het eiland was door het heptastadion (= een zeven stadiën — ruim een kwartier gaans — lange dam) met de stad verbonden. Deze dam deelde de baai in 2 havens: de groote of Aziatische, en de westelijke of Afrikaansche ook Eunostus geheeten; echter stonden deze havens door 2 openingen in het heptastadion met elkaar in verbinding. Over deze 2 openingen waren hooge bruggen geslagen, op een van welke het gevecht plaats had, waarbij Caesar zich door een sprong in een schip redden moest. Hierbij liet hij zijn purperen mantel vallen, die de Aegyptenaren tot versiering van hunne tropee gebruikten. Over Pharus vgl. Caes. B. C. 3, 112.

zette en tot een veldslag dwong, waarin hij eene schitterende zege behaalde; vele vijanden sneuvelden en de koning zelf verdween spoorloos. [1])

Hierop besloot Caesar naar Syrië op te breken, maar zorgde er eerst nog voor dat Cleopatra als koningin van Aegypte achterbleef; korten tijd hierna baarde zij hem een zoon, dien de Alexandrijnen Caesarion noemden. [2])

50. Op zijn marsch uit Aegypte naar Azië kreeg hij de tijding, dat Domitius [3]) door Pharnaces [4]), den zoon

[1]) Een zekere Mithradates van Pergamum had op Caesars bevel in Syrië en Cilicië een sterk leger bijeengebracht, waarmede hij Aegypte was binnengerukt. Na Pelusium veroverd te hebben versloeg hij de troepen des konings, die hem tegemoet gezonden waren; hierna overwon Caesar koning Ptolemaeus zelven, die op zijn vlucht in den Nijl verdronk. Hirt. Bell. Alexandr. 26—32.

[2]) Dit toevoegsel mist elken grond. Het was volstrekt geen spotnaam, door de Alexandrijnen bedacht; Cleopatra zelve noemde hem, die als Aegyptisch vorst Ptolemaeus heette, Caesarion (Dio, 47, 31 en 49, 41). Ook Caesar liet deze benaming toe en erkende hem dus daardoor als zijn zoon (Suet Jul. 52). M. Antonius gaf hem later in Aegypte de toga virilis en benoemde hem tot mederegent met zijn moeder. Toen Cleopatra zich na den slag bij Actium in 31 gedood had, werd Caesarion op last van Octavianus uit den weg geruimd. Zie over dit alles, ook over het boek, door C. Oppius in het licht gegeven: »Non est Caesaris filius, quem Cleopatra dicit" Drumann III, p. 764 vlg.

[3]) = Cn. Domitius Calvinus, zie boven hoofdst. 44 p. 83 noot. Caesar had Azië en de aangrenzende provincies onder zijn beheer gesteld. Hirt. Bell. Alexandr. 34.

[4]) Pharnaces was, nadat hij zijnen vader vermoord had, door Pompejus tot koning van het regnum Bosporanum (= de Krim en de landen om de palus Maeotis of zee van Azof) benoemd. Nu maakte hij zich den burgeroorlog ten nutte om zich weder van zijn vaderlijk rijk meester te maken. Zie over den bellum Ponticum Hirt. Bell. Alexandr. 34—41 en 69—76.

van Mithradates, overwonnen en met een gering aantal troepen uit Pontus gevlucht was; voorts dat Pharnaces zich zijne overwinning ijverig ten nutte maakte en niet alleen Bithynië en Cappadocië in zijn bezit had, maar ook reeds naar het zoogenaamde Klein-Armenië [1]) oprukte en geene moeite ontzag om alle koningen en viervorsten [2]) in den omtrek tegen de Romeinen op te ruien. Een en ander noopte Caesar onverwijld dezen vijand aan te tasten. Hij trok met 3 legioenen tegen hem op en bracht hem in een grooten slag bij de stad Zela [3]) zulk een beslissende nederlaag toe, dat zijn leger zoo goed als vernietigd was. Pharnaces zelven dwong hij Pontus in den steek te laten en zijn heil te zoeken in de vlucht [4]) Dit alles was zoo verbazend snel en haastig in zijn werk gegaan, dat Caesar niet kon nalaten daaraan uitdrukking te geven in een bericht, dat hij dienaangaande aan een zijner vrienden Amantius [5]) te Rome zond. Hij schreef hem namelijk slechts deze drie woorden: „(ik) kwam, zag, overwon." In het Latijn gaan deze woorden op in klank geheel

---

[1]) Hier regeerde koning Dejotarus.

[2]) Dit woord is eene vertaling van het Grieksche tetrarches = vorst over het vierde deel van een land, in het algem. = regulus, vorst over een klein land.

[3]) Zela in het westen van Pontus. Niet ver van daar lag een ander slagveld, waar 20 jaren vroeger Triarius, een legaat van Lucullus, door Mithradates verslagen was. Hirt. Bell. Alexandr. 72. Caesar plaatste nu naast het oude een nieuw tropaeum. Vgl. Dio 42, 48.

[4]) Spoedig hierna werd hij door Assander, zijn stadhouder in Bosporus, vermoord.

[5]) Een onbekende, vermoedelijk verminkte naam.

eensluidende vormen uit en bezitten eene in het oog vallende kortheid van uitdrukking [1]).

51. Nu keerde hij naar Italië terug en kwam te Rome aan op het eind van het jaar, waarvoor hij tot dictator voor de tweede maal benoemd was [2]), hoezeer dit ambt in vroeger tijd nooit een vol jaar [3]) bekleed was geweest. Voor het volgend jaar werd hem het consulaat opgedragen. Met dat al duidde men het hem euvel, dat hij tegenover zijne soldaten, die aan het muiten waren geslagen en twee oud-praetoren Cosconius en Galba vermoord hadden, eene veel te zachtzinnige houding aannam. Hij bestrafte hen namelijk slechts hiermede, dat hij hen in een toespraak „quiriten" [4]) in plaats van soldaten noemde.

---

[1]) *Veni, vidi, vici.* Vgl. Plut. Apophthegm., Moral. 206 D—F, No. 12. — Appian. B. C. 2, 91 fin. — Suet. Jul. 37. — Flor. epit. Liv. 2, 13, 63. De geheele veldtocht duurde 5 dagen (Suet. Jul. 35) de slag zelf 4 uren (Suet. Jul. 35), niet één uur (Dio 42, 48).

[2]) Terstond na den slag bij Pharsalus had de senaat (of: het volk ?) Caesar tot dictator voor het volgend jaar (47) benoemd. Het bericht hiervan ontving hij te Alexandrië ; hierop belastte hij Antonius als magister equitum (= onderbevelhebber van een dictator ; de naam beduidt : commandant der ruiterij) met het beheer over Rome en Italië. Zie Cic. II Philipp. 62 en voorts Drumann III p.p. 469, 529, 565 en de aldaar geciteerde litteratuur.

[3]) Hier vergeet Plut. de dictatuur van Sulla, die nog wel dictator perpetuus geweest is 82—79 v. C. Trouwens in zijn leven van Sulla 33 loopt hij er ook over heen. Vgl. mijne dissertatie : *de fontibus Plutarchi et Appiani in vita Sullae enarranda*, Utrecht 1882, p.p. 103, 114, 115, 125.

[4]) Meer bepaald bestond de straf hierin dat hij tot zijne veteranen zeide : »gij zijt ontslagen, quiriten" ; hij zond hen dus feitelijk uit den dienst weg ; evenwel dit is ten slotte bijgelegd. Bovendien trokken de vergrijsde militairen zich de benaming *quiriten* aan daar zij in Caesars mond bij deze gelegenheid de waarde had van,

Overigens verdeelde hij onder hen bij loting vele landerijen in Italië en schonk aan ieder hunner 1000 drachmen. Echter had men tegen hem nog andere grieven, wier oorsprong te zoeken was in het onstuimig optreden van den dolleman Dolabella [1]), in de geldzucht van Amantius en in de voortdurende dronkenschap van Antonius. Ook was het voor velen een steen des aanstoots, dat Cornificius [2]), toen hij het huis van Pompejus voor zich wilde inrichten, dit, als voor hem zoo als het was niet geschikt, geheel liet verbouwen. Dit alles verwekte te Rome veel ontevredenheid. Ook Caesar zelf, die van alles volledig op de hoogte was, keurde het af, maar hij zag zich nu eenmaal genoodzaakt bij den toenmaligen toestand van den staat dergelijke mannnen in zijn dienst te hebben.

52. Intusschen waren Cato en Scipio [3]) na den slag bij Pharsalus naar Afrika gevlucht, waar zij door koning Juba [4]) ondersteund een aanzienlijk aantal troepen op de been hadden gebracht. Dit noopte Caesar tegen hen ten

»burgers" (cives togati) tegenover soldaten (cives armati) en dus eene minder eervolle betiteling was. Zie voorts Drumann III p. 563 vlg. en de aldaar geciteerde litteratuur.

[1]) P. Cornelius Dolabella.

[2]) Zie hoofdst. 43, p. 82 noot 1. Overigens schijnt de text hier in de war, daar het huis van Pompejus in het bezit van Antonius was. Cic. II Phil. 68 vlg. Van daar heeft Xylander de namen omgezet, maar dan ware het wellicht beter de ww. *kai Korniphikios* geheel te schrappen, aangezien er alle grond ontbreekt aan Cornificius dronkenschap ten laste te leggen.

[3]) Zie boven hoofdst. 42 en verder passim.

[4]) Juba of Jobas van Numidië, zoon van Hiëmpsal II, kleinzoon van Hiëmpsal I, die door Jugurtha was vermoord. Hij had zich in de Romeinsche burgertwisten bij Pompejus aangesloten en van hem den koningstitel erlangd.

strijde te trekken. Hij stak daartoe om den tijd van het wintersolstitium naar Sicilië over en sloeg hier, ten einde terstond zijnen onderbevelhebbers alle hoop op vertoef van eenigen duur af te snijden, zijn tent aan het strand op. Vervolgens ging hij bij den eersten gunstigen wind met 3000 man voetvolk en eene kleine macht ruiterij onder zeil. Na deze troepen ontscheept [1]) te hebben voer hij zelf in alle stilte weder terug, daar hij zich over zijn hoofdmacht bezorgd maakte; maar spoedig ontmoette hij haar op zee en bracht daarop allen veilig in zijn legerplaats [1]). Weldra kwam hem ter oore, dat de vijanden groot vertrouwen stelden in een oude orakelspreuk, volgens welke het voor de familie der Scipio's voorbeschikt was ten allen tijde in Afrika te zegevieren. Nu bevond zich toevallig in Caesars eigen leger een man, Scipio Sallutio [2]) geheeten, die zelf eveneens uit het huis der Scipiones Africani [2]) stamde, maar op wien wegens zijne onbeduidendheid niemand acht sloeg. Of nu Caesar door een scherts Scipio, den opperbevelhebber der vijanden belachelijk wilde maken, dan wel of hij beoogde genoemd orakel in ernst te zijnen bate te benuttigen, dit is moeielijk

---

[1]) Bij de eerste of tweede ontscheping viel Caesar met het gelaat voorover op den grond. De soldaten ontstelden bij het zien van dit ongunstig voorteeken; maar Caesar stelde hen dadelijk gerust door te zeggen: *teneo te Africa* (Suet. Jul. 59, vgl. Dio 42, 58 *echoo se Afrikè*) = *ik houd u reeds vast, Afrika.*

[2]) Een voorvader van dezen man had wegens zijne gelijkenis met een tooneelspeler den bijnaam Sallutio gekregen (Plin. N. H. 7, 12) en was door adoptie overgegaan in de familie der Scipio's (Plin. id. 35, 2). Van dezen (dus eigenlijk niet behoorende tot het huis der Scipiones Africani) stamde bovengenoemde man af. Vgl. Dio en Suet. t. a. p. welke laatste ten onrechte den bijnaam Sallutio in verband brengt met 's mans slechte zeden.

uit te maken: hoe dit zij, zoo dikwijls hij zich genoodzaakt zag met den vijand een strijd te aanvaarden of hem tot een gevecht uit te lokken, telkens plaatste hij dezen man als aanvoerder aan het hoofd zijner troepen. Tot het aanbieden van een slag werd hij daarom als van zelf gedrongen, daar hij eigenlijk gebrek had, zoowel aan leeftocht voor zijne manschappen als aan voeder voor de lastdieren. Zelfs was men om in de nooddruft der paarden te voorzien, verplicht hen te voeren met zeewier, waaronder dan, na afspoeling van het zilte water, bij wijze van kruiderij een weinig veldgras werd gemengd. Want telkens wanneer men wilde beproeven de dieren op het land te laten weiden, kwamen plotseling de Numidiërs te voorschijn en overdekten in dichte drommen de gansche streek.

Op zekeren dag, toen Caesars ruiters vrijaf hadden, gebeurde het, dat een Afrikaansche kunstemaker onder hen optrad om hun eene voorstelling te geven van zijne bedrevenheid in het dansen, dat hij op verwonderlijk fraaie wijze met fluitspel begeleidde. Nauwelijks echter hadden de ruiters de paarden aan hunne knechten ter verzorging toevertrouwd en zelven plaats genomen om zich in de vertooning te verlustigen, of onverhoeds vielen hun de vijanden [1]) op het lijf, omsingelden hen, velden sommigen hunner onmiddellijk neder en vervolgden de anderen, die hals over kop de vlucht namen, tot in de legerplaats. En wanneer toen niet Caesar zelf vergezeld van Asinius Pollio uit de verschansingen hun te hulp was gekomen en de vlucht tot staan had gebracht, dan

---

[1]) Dit waren, evenals eenige regels vroeger, weder de Numidiërs van Juba, wier vechtwijze tot op onzen tijd (men denke aan Abd-el-Kader met zijne Bedouinen) onveranderlijk dezelfde is gebleven.

was het op dien dag met den oorlog gedaan geweest. Nog bij eene andere gelegenheid kwam het voor, dat troepen van Caesar met de vijanden in een gevecht handgemeen werden, maar tegenover deze verreweg in de minderheid bleven; toen zou zelfs Caesar zijn standaarddrager, die ijlings het hazenpad wilde kiezen, eigenhandig bij den kraag gegrepen en omgedraaid hebben onder bijvoeging der woorden: „dáár zijn de vijanden."

53. Door deze voordeelen liet Scipio zich eindelijk verleiden [1]) een beslissenden slag te wagen. Hij deed daartoe in den omtrek der stad Thapsus [2]) aan den oever van een meer [3]) een verschanst kamp opwerpen en maakte den muur daarvan zoo sterk, dat het voor allen niet alleen een uitgangspunt voor operaties maar ook een toevluchtsoord bij mogelijk terugtrekken zou zijn. Afranius en Juba liet hij ieder in een afzonderlijke legerplaats op geringen afstand achter. Terwijl nu Scipio nog druk bezig was met zijne versterkingen, trok Caesar een boschachtige streek, welker toegangen aan de aandacht der vijanden ontsnapt en dus onbezet gebleven waren, met bliksemsnelheid door, greep terstond Scipio's troepen aan en bracht dezen, terwijl hij hen van alle kanten insloot, in het front een geduchte nederlaag toe. Toen hij hen ten slotte geheel op de vlucht had geslagen, wist hij

---

[1]) Dit is niet juist. Scipio ontweek wijselijk alle pogingen van Caesar in dit opzicht. Daar echter Caesar op Thapsus aanrukte, waar Scipio's ruim voorziene magazijnen zich bevonden, was hij wel verplicht tot dekking daarvan eveneens naar Thapsus te marcheeren. Zie Bellum Africanum 74—86.

[2]) Thapsus in het landschap Byzacium, op de Afrikaansche kust.

[3]) Dit meer lag aan de eene zijde van Thapsus, terwijl zich aan de andere zijde de zee bevond; de stad was dus zoo goed als op een schiereiland gelegen.

zich de gelegenheid en de oogenblikkelijke gunst der fortuin zoo ten nutte te maken, dat hij bij het eerste krijgsgeschreeuw niet alleen het kamp van Afranius veroverde, maar ook dat der Numidiërs, waaruit Juba inmiddels gevlucht was, overhoop wierp. Zoo maakte hij zich in een klein gedeelte van één enkelen dag van 3 legerplaatsen meester, terwijl hij bij een verlies van slechts vijftig man der zijnen onder zijne tegenstanders zulk eene geduchte slachting aanrichtte, dat zij wel 50,000 dooden aan hunne zijde telden.

Aldus luidt één bericht aangaande den slag. Volgens het zeggen van anderen was Caesar persoonlijk niet bij het gevecht tegenwoordig: wel zou hij zijn leger nog behoorlijk opgesteld en in goede orde geschaard hebben, maar daarna door zijne gewone kwaal [1]) overvallen zijn; toen zou hij, zoodra hij ze voelde aankomen, nog voordat zijn reeds geschokt bewustzijn door de ziekte geheel verlamd en weggenomen was, zich naar een der naburige burchten hebben laten dragen om daar in volkomen rust den afloop af te wachten.

Van de uit den slag ontkomen oud-consuls en oud-praetoren pleegden eenige toen men hen gevangen wilde nemen zelfmoord; verscheidene anderen echter vielen Caesar in handen en werden op zijn last ter dood gegebracht. [2])

54. Wat Cato betrof, stelde hij er een eer in, dezen

---

[1]) Zie boven hoofdst. 17 pag. 34.

[2]) Dit bericht is geheel in strijd met Caesars karakter. Zoo wreedaardig was hij niet; integendeel hij was er op uit zijne politieke vijanden zooveel mogelijk te sparen en wordt zelfs door Cicero wegens zijne zachtmoedigheid geprezen. Deze menschen vielen als slachtoffers der verbitterde soldaten. Bellum African. 90, 95 en 96.

levend in handen te krijgen. Daarom spoedde hij zich naar Utica, in welke stad Cato als garnizoens-commandant was achtergebleven, zoodat hij den slag niet had bijgewoond. Toen Caesar nu vernam, dat hij zich zelf het leven benomen had, was hij blijkbaar zeer ontstemd, waarover echter is moeielijk uit te maken. Hij zeide alleen: „dezen dood misgun ik u, Cato, want gij hebt mij uwe redding misgund." Zeker is het, dat het later door hem tegen den gestorven Cato gericht geschrift juist geen bewijs was van eene welwillende of tot verzoening overhellende gezindheid. Hoe toch zou hij een man bij zijn leven gespaard hebben, over wien hij nog zooveel gal uitstortte, toen deze daarvan toch niets meer bemerken kon? Aan den anderen kant echter meent men uit zijn zachtmoedig optreden tegenover Cicero en Brutus en duizend anderen zijner vijanden te mogen opmaken, dat de eigenlijke drijfveer tot de samenstelling van genoemd geschrift niet gelegen was in eenige vijandige gezindheid, maar in politieke ijverzucht. Meer bepaald wordt als aanleiding, waaraan dit boekje zijn ontstaan te danken zou hebben, opgegeven de verschijning van een geschrift van Cicero's hand „Cato" getiteld. Het spreekt van zelf dat deze verhandeling, die louter eene lofrede op Cato was, door velen begeerig werd gelezen, daar zij door den grootsten redenaar geschreven was en de schoonste stof tot onderwerp had. Evenzeer echter was het te begrijpen dat Caesar zich hierdoor gegriefd gevoelde, daar hij de verheerlijking van iemand, die door zijn toedoen om het leven gekomen was, als een aanklacht tegen zich zelf beschouwde. Daarom bracht hij eene menigte beschuldigingen tegen Cato's persoon in een boekje bijeen, dat hij onder den titel „Anticato" [1]) in

[1]) Zie boven hoofdst. 3, pag. 5, noot 1.

het licht gaf. Beide geschriften vinden, daar zij mannen als Caesar en Cato betreffen, nog steeds vele belangstellende lezers.

55. Toen hij uit Afrika te Rome was teruggekeerd, hield hij eerst naar aanleiding zijner overwinning eene hoogdravende redevoering tot het volk. Hierin deelde hij mede, dat hij een zoo uitgestrekt grondgebied onderworpen had, dat hieruit jaarlijks in de staatskas de opbrengst zou vloeien van 200,000 Attische medimnen [1]) graan en 3,000,000 liters olijfolie.

Vervolgens hield hij triumfen over Aegypte, Pontus en Afrika [2]); bij den laatsten werd natuurlijk van Scipio geen melding gemaakt [3]), maar alleen koning Juba's naam genoemd. Ook werd in dezen triumftocht de gelijknamige zoon van dien koning, toen nog geheel een kind, medegevoerd. Zijn gevangenschap strekte hem echter niet tot schade; integendeel hem viel zelfs het niet geringe geluk ten deel, dat hij, die als barbaar en Numidiër geboren was, later met recht onder de geleerdste geschiedschrijvers der Grieken mocht worden geteld [4]).

Na de triumfen schonk Caesar aan zijne soldaten rijke belooningen en maakte zich bij het volk populair door het te onthalen op gastmalen en schouwspelen. Hij liet

---

[1]) = 1,200,000 Romeinsche modii (sehepels).

[2]) Plut. vergeet den voornaamsten, dien over Gallië.

[3]) Over een Romeinsch burger mocht geen triumf gehouden worden.

[4]) Koning Juba I had zich na den slag bij Thapsus gedood of laten dooden Zijn zoon Juba II werd in Zama door Caesar gevangen genomen en ontving te Rome eene uitstekende opvoeding. Octavianus huwde hem later uit aan eene dochter van Antonius en Cleopatra en schonk hem een deel van zijn vaderlijk rijk terug. Hij was auteur van degelijke historische en geographische werken.

22,000 tricliniën [1]) aanrichten en daaraan de geheele burgerij tegelijk aanzitten; de schouwspelen, die hij deed vertoonen, bestonden in voorstellingen van gladiatoren en in naumachiën [2]), en heetten gegeven te worden ter eere zijner sedert lang overleden dochter Julia. [3]) Na afloop dezer vertooningen werd census gehouden, waarbij het aantal burgers zeer geslonken bleek te zijn; volgens de uitkomst der nu gehouden telling namelijk bedroeg dit, in plaats van het vroegere cijfer van 320,000, in zijn geheel slechts 150,000. Zoo moorddadig was de burgeroorlog voor Rome geweest, zulk een groot gedeelte der burgers had hij verzwolgen, nog zonder hierbij de rampen in aanmerking te nemen, die het overige Italië en de provincies getroffen hadden.

56. Na beëindiging van al deze zaken werd Caesar tot consul voor de vierde maal benoemd. Nu rustte hij zich uit voor een krijgstocht naar Spanje tegen de zonen van Pompejus [4]), die hoe jong nog een verbazend groot leger op de been hadden gebracht, en inderdaad blijk gaven zulk een commando waardig te zijn. Want zij legden een zoo koenen moed aan den dag, dat Caesar zelf in het uiterste gevaar geraakte. De groote slag viel voor in den omtrek der stad Munda [5]), waarbij Caesars

---

[1]) Een triclinium bestaat eigenlijk uit 3 aanligbedden of sopha's, aan 3 zijden van een disch opgesteld; op elke sopha is plaats voor 3 personen, derhalve is het maximum gasten 9. Voorts triclinium in het algem. = tafel, disch, ook = spijszaal of eetzaal. Vgl. Plut. quaestt. convival. 1, 3. — Becker, Gallus III² 204 vlgg.

[2]) = voorstellingen van zeegevechten.

[3]) Vgl. boven, hoofdst. 23, p. 48.

[4]) Cnejus en Sextus Pompejus.

[5]) Stad in Zuid-Spanje (prov. Baetica) niet ver van Malacca (Malaga). In deze buurt ligt nog heden een dorp Monda.

troepen eerst slechts luttel weerstand boden en zelfs gedwongen werden te wijken. Toen Caesar dit bemerkte liep hij tusschen de gelederen en manschappen door en riep hun toe: „gij schijnt u over niets meer te schamen! grijpt mij zelf nu ook maar en levert mij dezen knapen in handen!" Deze woorden hadden ten gevolge, dat zijne soldaten in het verdere verloop van den slag eene weergalooze dapperheid ten toon spreidden, maar toch kostte het Caesar nog de inspanning van al zijne krachten, eer het hem gelukte de vijanden op de vlucht te slaan. Hij verloor hierbij duizend zijner beste soldaten, maar daartegenover sneuvelden er ruim 30,000 aan Pompejaansche zijde. Toen hij het slagveld verliet, zeide hij tot zijne vrienden: „ik heb dikwijls om de overwinning gestreden, maar nu voor het eerst om mijn leven." Deze zege behaalde Caesar op het Dionysusfeest [1]) juist op denzelfden datum, waarop Pompejus Magnus ten oorlog moet zijn getogen; tusschen beide tijdstippen was precies een tijdvak van vier jaren verloopen. Van de zonen van Pom-

---

[1]) Het Romeinsche Dionysus- of Bacchusfeest heette Liberalia (naar Liber, een oud-Italische godheid van aanplanting en cultuur later met den Griekschen Bacchus geidentificeerd) en werd 17 Maart gevierd. Op dien dag legden de dan volwassen geworden knapen hun kindergewaad (toga praetexta) af en verwisselden dat voor het mannenkleed (toga virilis), vgl. hfdst. 49, p. 95, noot 2. De ludi Liberalia in de stad bestonden hoofdzakelijk in het opvoeren van schouwspelen, en op het land in allerlei scherts en het zingen van vroolijke liederen. Met deze feesten zijn niet te verwarren de Bacanalia, eene nachtelijke orgie, waar mannen en vrouwen op de meest schaamtelooze wijze hunne lusten botvierden. Tegen deze laatste was het senatusconsultum de Bacanalibus 186 v. C. gericht. (Liv. 39, 8 vlgg.)

pejus wist de jongste [1]) zich door de vlucht te redden; van den oudsten echter bracht Didius [1]) weinige dagen later aan Caesar het hoofd [1]).

Dit was de laatste oorlog, dien Caesar voerde, maar de triumf, dien hij ter eere daarvan hield, krenkte de Romeinen meer dan wat ook ter wereld. Want het gold ditmaal geene aanvoerders van vreemde volken of barbaarsche koningen, op wie hij de overwinning behaald had, maar een Romein en wel een buitengewoon groot man, die door het ongeluk was achtervolgd, en wiens zonen en wiens huis hij nu geheel had uitgeroeid. Men vond het van Caesar niet kiesch gevoeld om te triumfeeren over de rampen, die het vaderland getroffen hadden en wist voor zijne pralerij met deze daden slechts dit éene te zijner rechtvaardiging bij goden en menschen aan te voeren, dat hij door den nood er toe gedrongen was. Deze houding van Caesar viel daarom des te meer op, daar hij vroeger na het behalen eener overwinning in den burgeroorlog nooit een bode of eenig openbaar schrijven had afgezonden, maar ten gevolge van eene uit zijn kiesch gevoel voortspruitende schroomvalligheid zulk een roem steeds had versmaad.

57. Met dat al aanvaardden de Romeinen Caesars geluk als een voldongen feit en lieten zich de breidels gewillig aanleggen; zelfs benoemden zij hem tot dictator

---

[1]) Sextus Pomp. ontsnapte naar Celtiberië en verborg zich daar een tijd lang onder roovers. Na Caesars dood kwam hij weer te voorschijn en werd een geducht tegenstander van het 2e driemanschap. Hij is ten slotte omgebracht in Bithynië door M. Titius, een veldheer van Antonius. Cnejus werd door Didius, Caesars admiraal, bij Carteja ter zee verslagen. Hij ontkwam, maar werd achterhaald en gedood door Caesennius Lento die hem het hoofd afsloeg.

voor zijn leven, daar zij in de monarchie eene verademing meenden te zullen vinden van den burgerkrijg met zijn ganschen nasleep van rampen en ellende. Dit was dan nu eene erkende tyrannie, daar de alleenheerschappij met hare onverantwoordelijkheid tevens den onbepaalden duur verbond.

De eerste voorstellen om hem eerbewijzen te brengen werden in den senaat door Cicero aanhangig gemaakt; hield deze zich hierbij nog eenigermate binnen de gewone menschelijke perken, zoo sloegen anderen tot overdrijving over en wedijverden onderling in het uitlokken van de buitensporigste en ongerijmdste besluiten, waardoor zij aan Caesars macht zelfs in de oogen der gematigdste burgers een hatelijke en ondragelijke tint gaven. Daarom meent men, dat hieraan niet minder dan zijne vleiers ook zijne vijanden medewerkten, en wel met de bedoeling om des te meer voorwendsels te hebben voor een eventueelen aanval op hem en des te meer grieven te berde te kunnen brengen wanneer zij dien aanval wilden rechtvaardigen. Want Caesar zelf gedroeg zich, nu de burgeroorlog eenmaal een eind genomen had, overigens volkomen onberispelijk en de Romeinen handelden dunkt mij niet zonder grond, toen zij als blijk van dankbaarheid voor zijn zachtmoedig optreden een tempel bouwden, die aan de godin „Clementia" gewijd was. Aan velen toch van hen, die tegen hem het zwaard hadden getrokken, schonk hij volledige amnestie, sommigen zelfs begiftigde hij met ambten en eereposten, zooals Brutus en Cassius, die beiden met de praetuur werden bekleed. Ook toonde hij zich niet onverschillig omtrent de omvergeworpen standbeelden van Pompejus; integendeel hij liet ze weder op hun voetstuk plaatsen hetgeen aan Cicero het woord ontlokte: „door de standbeelden van Pompejus weder

op te richten heeft Caesar de zijne des te meer bevestigd."

Toen zijne vrienden hem den raad gaven zich met een lijfwacht te omringen en velen zich zelf daartoe beschikbaar stelden, wees hij dit voorstel van de hand met de woorden: „het is beter éénmaal te sterven dan er voortdurend op verdacht te zijn." Als zijne schoonste en tevens betrouwbaarste lijfwacht beschouwde hij de aanhankelijkheid van het volk; met deze garde omgaf hij zich door de burgers opnieuw aan feestdisschen te onthalen of levensmiddelen onder hen uit te deelen en door zijne soldaten met kolonies te begiftigen. De voornaamste dezer volkplantingen waren Carthago en Corinthe; zoo trof dus dezen beiden steden nu het lot om tegelijk en gelijktijdig weder opgebouwd te worden, evenals zij voorheen tegelijk en gelijktijdig verwoest waren.

58. Wat de aanzienlijken betreft, deels beloofde hij hun voor het vervolg van tijd consulaten en praeturen, deels troostte hij hen met andere waardigheden en eereposten, allen echter gaf hij uitzicht op de schoonste verwachtingen, daar hij er op uit was het te doen voorkomen alsof hij met hun vrijen wil over hen heerschte.

Toen de consul Maximus [1]) overleden was, deed hij voor den éénen nog overigen dag [2]) van het ambtsjaar Caninius Rebilius [2]) tot consul benoemen. Het gebruik

[1]) Q. Fabius Maximus stierf 31 Dec. (in den voormiddag) van het jaar 45 v. C.

[2]) Bij de instelling van het consulaat in 509 v. C. was terstond bepaald dat het een duumviraat zou zijn, ten einde elke gedachte aan eene monarchie te verwijderen. Stierf dus een consul tijdens zijn ambtsjaar, of moest hij om andere redenen aftreden, dan werd onmiddellijk een plaatsvervanger (consul suffectus) benoemd. Caesar trok het nu wel zeer ver, daar het ambt van C. Caninius Ribilius

bracht mee, dat velen hem gingen gelukwenschen en hem naar den senaat begeleidden. Met het oog op het een en ander kon Cicero thans niet nalaten te zeggen: „wij moeten ons haasten, want anders heeft de man het consulaat nog neergelegd vóór wij zijn huis bereiken."

Intusschen was Caesar met zijn van nature ondernemend en eerzuchtig karakter er de man niet naar om na het volbrengen van zoovele grootsche daden op zijne lauweren te rusten en de vruchten te plukken van het behaalde succes. Integendeel dit succes was hem juist een prikkel en spoorslag om het in de naaste toekomst hierbij niet te laten. Zoo rijpten in zijn geest plannen voor nog veel grootschere ontwerpen en brandde hij van begeerte naar nieuwen roem alsof de tegenwoordige reeds geheel verbruikt was. Deze hartstocht was eigenlijk niets anders dan een soort jaloerschheid op zich zelven als stond hij tegenover een mededinger; 't was een eerzuchtig verlangen om als 't ware in een wedstrijd de daden, die achter hem lagen, door die, welke komen zouden, nog te overtreffen. Zoo vormde hij vooreerst het plan en maakte reeds toebereidselen tot een krijgstocht tegen de Parthen. Verder wilde hij, na dit volk onderworpen te hebben, door Hyrcanië langs de Caspische zee en den Caucasus trekken, ten einde zoo voortgaande om den Pontus heen Scythië binnen te dringen. Daarna stelde hij zich voor de grenslanden der Germanen en Germanië zelf te onderwerpen, om door Gallië naar Italië terug te keeren. Op deze wijze zou hij als door

geacht werd te beginnen met het zevende Romeinsche uur (= 's middags 1 uur) van den 31 Dec. 45 en te eindigen het eerste uur (= 's morg. 6 uur) van den 1 Jan. 44. De geheele handeling was bij Caesars monarchisch gezag een bespotting van het consulaat.

een kring het Romeinsche rijk hebben afgerond, dat dan van alle kanten begrensd was door den Oceaan.

Als tusschenbedrijf te midden zijner krijgsverrichtingen had hij eene doorgraving der landengte van Corinthe [1]) in den zin; zelfs was reeds Anienus [1]) door hem met het opzicht hierover belast. Dan wilde hij verder den Tiber juist op het punt, waar hij de stad verlaat, in een diep kanaal opvangen, zijn loop van daar in een boog naar Circeji [2]) verleggen en hem zoo bij Tarracina [3]) in zee laten vallen; hierbij had hij voornamelijk de veiligheid en het gemak van hen op het oog, die uit hoofde van handelsbelangen geregeld Rome bezochten. Bovendien koesterde hij het plan de moerassen [4]) in het Pometische land [4]) en bij Setia [5]) droog te leggen en in plaats daarvan

---

[1]) Zulk een plan was reeds gevormd door Alexander (Pausan. 2, 1, 5) en door Demetrius Poliorcetes (Strabo 1, 54. — Plin. N. H. 4, 4) en is later op nieuw opgevat door Caligula en Nero (Plin. t. a. p. — Sueton. Calig. 21, Nero 19. — Dio 63, 16). Over Caesars voornemen zie Sueton. Jul. 44. — Plin. t. a. p. — Dio 44, 5. Geen dezer plannen is tot uitvoering gekomen; dit is bewaard gebleven voor de 19e eeuw. Anienus is een verminkte naam.

[2]) Stad in het Z. van Latium, beroemd wegens hare voortreffelijke oesters.

[3]) Oostelijk van Circeji. Is ook bekend onder den naam Anxur. Deze stad was gebouwd op wijd en zijd blinkende kalkrotsen. (Horat. Sat. 1, 5, 25).

[4]) Deze landstreek heet zoo naar Suessa Pometia, eene Volscische stad in Latium, die reeds in den koningstijd gedeeltelijk en in het begin der republiek geheel is verwoest. Dicht bij zijn de bovenbedoelde Pomptijnsche moerassen, die naar haar zoo zouden genoemd zijn.

[5]) Setia (thans Sezze) Z.O. van Suessa P., bekend als bewaarplaats voor Carthaagsche gevangenen; ook beroemd om haar wijnbouw.

eene schoone vlakte te scheppen, die voor vele duizenden menschen tot bouwland kon dienen. Eindelijk was hij voornemens langs de kust, waar deze Rome het dichtst nadert, door opgeworpen dammen een zeedijk aan te leggen, de reede van Ostia van blinde klippen en gevaarlijke ondiepten te zuiveren en daarvoor in plaats Ostia van havens en ankerplaatsen te voorzien, die aan de bestaande uitgebreide scheepvaart de noodige veiligheid waarborgden. Tot dit alles werden nu reeds voorloopige maatregelen genomen.

59. Ook nam Caesar de vaststelling van den kalender ter hand en spitste al zijn vernuft op de verbetering der onregelmatigheden, die van lieverlede in de tijdrekening waren ingeslopen. Hij ging hierbij volgens eene streng wetenschappelijke methode te werk en mocht ten slotte zijn arbeid met een praktisch resultaat bekroond zien. Bij de Romeinen heerschte namelijk eene grenzenlooze verwarring in de berekening van den tijd. Vooreerst was dit in bijzondere mate het geval geweest in overoude tijden, toen zij maanjaren bezigden, welker perioden geheel afweken van den eigenlijken duur van het jaar; een gevolg hiervan was dat offers en feesten zich allengs verplaatsten en in jaargetijden vielen, die geheel tegenovergesteld waren aan die, waarin zij in den aanvang waren gehouden. Maar ook thans, nu zij een zonnejaar hadden, viel de tijdrekening toch geheel buiten het begrip der groote massa; alleen de priesters waren in het bezit van eenige kennis omtrent den tijd; door hen werd dan somtijds plotseling, als niemand er op verdacht was, eene schrikkelmaand ingevoegd, die zij Mercedonius noemden. Als dengene, tot wien de allereerste invoeging van deze maand zou opklimmen, noemt men koning Numa; echter zou deze slechts eene geringe en niet ver reikende

verbetering gevonden hebben voor de fouten, die zich voordeden in de berekening van den terugkeer der hemellichamen op hetzelfde punt. Het een en ander hierover kan men in zijn door mij beschreven leven vinden.

Nu onderwierp Caesar[1]) het vraagstuk aan het onderzoek der grootste geleerden en wiskunstenaars[2]) en bracht op den grondslag van de door hen overgelegde berekeningen eene door hem zelf nog nauwkeuriger gemaakte verbetering tot stand, die tot nu toe[3]) bij de Romeinen in gebruik is, en waardoor zij meer dan eenig ander volk voor onregelmatigheden te dezen aanzien gevrijwaard zijn.

Toch wisten Caesars benijders en zij, wien zijne groote macht een voortdurende grief was, hieruit weder venijn te zuigen en het tot een onderwerp van spotternij te maken. Zoo moet de redenaar Cicero iemand, die zeide: „morgen gaat het sterrebeeld de Lyr op," geantwoord

---

1) Bij deed dit in zijne qualiteit van pontifex maximus.

2) Voornamelijk Sosigenes van Alexandrië.

3) Toen Plut. dit schreef kon hij op een tijdvak van ongeveer 1½ eeuw terugzien, gedurende hetwelk de Juliaansche kalender had gegolden. Indien het hem vergund ware, zou hij zeker met belangstelling vernemen, dat Caesars periode nog 15 eeuwen daarna bij voortduring gebezigd is in geheel Europa, dat eerst in het jaar 1582 de Gregoriaansche (verbeterde) tijdrekening is ingevoerd in Italië, Spanje en Portugal (om spoedig daarna door de andere Roomsch-katholieke landen aangenomen te worden), dat eerst in de 18e eeuw de protestantsche staten van Duitschland, Denemarken, de Nederlanden, Engeland, Zweden deze aanvaardden en eindelijk dat nog heden Rusland en Griekenland (in het algem. de belijders der Grieksche orthodoxe kerk) de Juliaansche periode (ouden stijl) in gebruik hebben. Zie over den Gregoriaanschen kalender *Tijdspiegel* 1897, No. 3, art. v. Dr. R. S. TJADEN MODDERMAN: »de Gregor. tijdr." p. 273 vlgg.

hebben: „ja zeker, op hoog bevel," — alsof de menschen zich in deze regeling slechts gedwongen schikten.

60. Er was echter niets, waardoor hij zich een voor ieder meer zichtbaren haat op den hals haalde en zich ten slotte den dood berokkende, dan zijne begeerte naar de koningskroon, maar hierbij dient men in het oog te houden, dat dit wel is waar de eerste grief was, die het volk tegen hem koesterde, doch tevens voor zijne geheime vijanden sinds lang het tastbaarste voorwendsel was om hun boos opzet te volvoeren. Evenwel strooiden toch ook eenigen, die Caesar gaarne met deze waardigheid bekleed zagen, onder het volk het gerucht rond, dat uit de Sibyllijnsche boeken gebleken was, dat het rijk der Parthen eerst dan door de Romeinen zou kunnen veroverd worden, wanneer deze op hun veldtocht tegen hen door een koning werden aangevoerd, maar dat het op iedere andere wijze voor hen onbereikbaar zijn zou.

Op zekeren dag, toen Caesar uit Alba weder in de stad kwam, waagden deze vrienden het hem als koning te begroeten; maar toen het volk hierover in hevige ontsteltenis geraakte, zeide hij blijkbaar geërgerd, dat hij niet „Koning" maar „Caesar" heette. Op deze woorden volgde een algemeen stilzwijgen, te midden waarvan hij zeer ontevreden en ontstemd zijns weegs ging. Kort daarna wilde men hem in eene vergadering van den senaat weder op overdreven wijze huldigen: juist had hij zich op het tribunal nedergezet toen de consuls en de praetoren door den ganschen senaat begeleid hem naderden: nu stond hij echter niet op, maar gaf hun, alsof hij aan gewone ambtelooze burgers audientie verleende, ten antwoord, dat de eerbewijzen thans eerder beperking dan uitbreiding noodig hadden. Deze handelwijze krenkte niet alleen den senaat, maar ook het volk,

dat in den senaat den geheelen staat beschimpt zag. Diep terneergeslagen verlieten nu al diegenen de vergadering, die daar niet noodzakelijk behoefden te blijven. Zoodra Caesar dit bemerkte, begaf ook hij zich dadelijk huiswaarts, trok zich de toga van den hals en riep zijnen vrienden toe, dat hij aan ieder, die hem de keel wilde afsnijden, deze gaarne daartoe aanbood. Later verontschuldigde hij zich voor dit alles door zijn gewone kwaal als reden voor te wenden; hij zeide namelijk, dat zij, die daarmee behept waren, de heerschappij over hunne zinnen verloren, zoodra zij staande tot eene volksmenigte het woord moesten voeren; zij kregen dan plotseling een schok en waren daarna aan zulke hevige duizelingen ten prooi, dat alles met hen scheen rond te draaien; ten slotte raakten zij hun bewustzijn kwijt.

Het was hiermede evenwel, wat Caesar betreft, inderdaad geheel anders gesteld; integendeel zou hij juist voornemens geweest zijn, zich voor den senaat van zijn zetel te verheffen, toen plotseling een zijner vrienden of eigenlijk vleiers Cornelius Balbus [1]) hem tegenhield met de woorden: „denkt gij er wel aan, dat gij Caesar zijt en u als een hooger wezen moet laten vereeren?"

61. Terwijl men nu aan bovenvermelde gebeurtenissen reeds in hooge mate aanstoot nam, kwam hier nog eene den volkstribunen aangedane beschimping bij. Men vierde namelijk het feest der Lupercalia, [2]) dat volgens vele schrijvers van oudsher een herdersfeest zou geweest zijn, en met de Arcadische Lycaea [2]) in eenig verband moet

[1]) Zie boven hfdst. 17, p. 35, noot 2.

[2]) Volgens de overlevering in Latium ingevoerd door Evander uit Arcadië; zij werden in den oudsten tijd gevierd op den Palatinus welke heuvel zijn naam zou ontleenen aan dien der Arcadische stad Pallanteum; niet ver van deze stad lag de berg Lycaeus, waarop

staan. Vele jongelieden van aanzienlijken huize en zelfs magistraatspersonen loopen bij deze gelegenheid naakt door de stad, terwijl zij allen, die hun tegenkomen, uit scherts en tot amusement, met harige vellen slaan. [1]) Vele voorname vrouwen gaan hun dan opzettelijk te gemoet en steken als op school de handen uit om daarop de slagen te ontvangen, in de vaste overtuiging, dat dit bij zwangerschap eene voorspoedige bevalling en bij onvruchtbaarheid de zwangerschap zelve bevordert. [2])

Dit feest woonde Caesar als toeschouwer op de rostra [3]) bij. Hij had plaats genomen op een gouden stoel en was prachtig uitgedost in het gewaad van een triumphator. Antonius bekleedde toen juist het consulaat en was als zoodanig een van hen, die den sacralen ommegang meemaakten. Toen hij nu op het forum was aangeland en het volk plaats voor hem maakte, bleek het dat hij een met een lauwerkrans omwonden diadeem bij zich

naakte jongelingen in dartele scherts den Lycaeischen Pan vereerden; met dezen god identificeerden de Romeinen hunnen Faunus of Inuus (Liv. I, 5), wien men Picus tot vader en Saturnus tot grootvader heeft gegeven. Als herdersgod heette hij Lupercus (van lupus en arcere, = wolfsafweerder), welken naam ook zij droegen, die het feest vierden. De Lupercalia werden gehouden op den 15 Februari; deze maand ontleent zelfs haar naam er aan, want dit offerfeest behoorde tot de reinigingsoffers. Dit reinigen heette *februare*, de dag waarop het plaats had, *dies februatus* en de maand waarin deze dag viel *mensis februarius*.

[1]) Dit waren zweepen, gemaakt van de vellen der geiten of bokken, die bij het feest zelf geslacht waren. Zij heetten *februa*.

[2]) De naam *Faunus* komt dan ook van *favere* begunstigen, en *Inuus* beteekent »de bevruchtende."

[3]) Spreekgestoelte op het forum, sinds 338 versierd met de ivoren scheepssnebben (rostra) van de veroverde galeien van Antium, en daarom zoo geheeten.

droeg; deze reikte hij Caesar toe. Hierop volgde eenig nauw hoorbaar handgeklap van enkele personen, die daartoe van te voren op post waren gezet. Toen echter Caesar de diadeem van de hand wees, klonken luide bijvalsbetuigingen van het verzamelde volk. Antonius bood hem nu ten tweeden male de koningskroon aan en wederom klapten slechts weinigen in de handen; ten tweeden male weigerde nu Caesar de diadeem, en wederom volgde een luid handgeklap van allen. Na deze mislukte proef stond Caesar op en beval, dat de kroon naar het kapitool zou gebracht worden. [1])

Echter zag men kort hierna dat van eenige standbeelden van Caesar het hoofd met de koninklijke diadeem was versierd. Nauwelijks was dit bekend geworden of Flavius en Marullus, beiden volkstribunen, kwamen ijlings aangesneld en rukten de diademen van de beelden af; vervolgens lieten zij de mannen opsporen, die het eerst Caesar als koning begroet hadden en zetten hen in de gevangenis. Het volk liep juichend achteraan en gaf den tribunen bij wijze van onderscheiding den naam Brutus, omdat het een Brutus was geweest, die het erfelijke koningschap afgeschaft had en het souvereine gezag van de monarchie op senaat en volk had teruggebracht [2]). Hierover werd Caesar zoo vergramd, dat hij Flavius en Marullus hun tribunaat ontnam. Voorts diende hij een aanklacht tegen beide mannen in en sprak daarbij eene

---

[1]) Over deze geheele vertooning vgl. Cicero II Phil. §§ 84—87.

[2]) Dit feit is te bekend, dan dat het nadere toelichting behoeft. Alleen dient vermeld, dat de titel *rex* en het begrip *regia potestas* zoo gehaat waren geworden, dat men deze namen in hunne eigenlijke beteekenis als 't ware uit de taal verbande.

rede uit, waarin hij, om tegelijk het volk te hoonen, hen telkens Brutussen [1]) en Cumaeërs [1]) noemde.

62. Deze gebeurtenissen deden nu de aandacht van het volk op M. Brutus vallen, die van vaderszijde van bovengenoemden grooten Brutus heette af te stammen [2]), en van moederszijde tot een ander aanzienlijk geslacht, dat der Serviliërs behoorde. Daarenboven was hij schoonzoon [3]) en neef [4]) van Cato. Maar hoezeer hij tegen elke alleenheerschappij was gekant, stonden hem de gunsten en eerbewijzen, die hij van Caesar ondervonden had, in den weg om uit zich zelf het initiatief te nemen voor de omverwerping der monarchie. Niet alleen toch was hem bij Pharsalus na de vlucht van Pompejus het leven geschonken, en had hij velen zijner vrienden door zijne voorspraak het leven gered, maar bovendien stond hij thans bij Caesar in blakende gunst. Zoo had hij voor dit jaar de voornaamste praetuur [5]) vóór alle anderen

---

[1]) *Brutus* beteekent eigenlijk botterik; de bewoners van Cumae in Aeolis gingen voor uilskuikens door.

[2]) De groote Brutus van 509 heette L. Junius Brutus; zijn geslacht, dat patricisch was en van Trojaansche afkomst werd geacht, stierf met hem uit. Des te talrijker zijn de plebejische Juniers van lateren tijd, waartoe dus ook bovengenoemde Marcus Brutus behoorde. Echter zal hier wel elke verwantschap met het oude patricische geslacht uitgesloten zijn. Misschien stammen zij af van clienten of liberti (vrijgelatenen) die den naam van hun voormaligen patroon of heer hadden aangenomen.

[3]) M. Brutus was in 45 gehuwd met Cato's dochter Porcia, toen weduwe van M. Bibulus.

[4]) Cato was zijn oom als stiefbroeder zijner moeder Servilia.

[5]) De voornaamste praetuur was de stedelijke: de *praetura urbana*, of die *inter cives*, daar de praetor, die deze jurisdictie had, recht sprak tusschen de burgers, en wel in civiele gedingen. In gewone omstandigheden, dus tijdens de res publica libera werden

gekregen en zou met achterstelling van zijn mededinger Cassius na drie jaren consul worden. Caesar zelf moet bij deze gelegenheid gezegd hebben, dat wel is waar Cassius meer gegronde aanspraken kon doen gelden [1]), maar dat hij Brutus niet kon passeeren. Toen daarop, terwijl de samenzwering reeds in vollen gang was, sommigen Brutus bij hem in verdenking trachtten te brengen, wilde hij hiervan niets weten, maar raakte met de hand zijn lichaam aan en zeide tot de aanklagers: „Brutus wacht geduldig het oogenblik af, waarop deze huid er niet meer zijn zal." Hiermede wilde hij te kennen geven, dat Brutus wel deugden genoeg bezat, die hem recht gaven op de heerschappij, maar dat hij daarom toch niet ter wille van die heerschappij een ondankbare schavuit zou worden. Toch was hij inderdaad de eenige of althans de eerste, op wien zij, die naar eene verandering haakten, het oog gevestigd hielden. Daar zij echter de zaak nog niet persoonlijk met hem durfden te bespreken, bestrooiden zij 's nachts het tribunal en den stoel, waarop hij als praetor recht sprak met papiertjes, waarop iets dergelijks geschreven stond als: „gij slaapt Brutus" of „gij zijt Brutus niet." Toen Cassius bemerkte, dat daardoor Brutus' eerzucht van lieverlede werd gaande gemaakt, wendde hij nog meer dan vroeger al zijne overredingskracht aan om hem tegen Caesar op te ruien. Cassius voedde namelijk tegen Caesar een persoonlijken haat en wel om redenen, die ik in het leven

---

achtereenvolgens de 6 praetoren in de comitia gekozen. Deze maakten dan door loting uit wie van hen de praetura urbana, wie de praetura peregrina, wie die over Sicilië, Sardinië, Hispania Citerior en Ulterior zou bekleeden. Nu beschikte Caesar over dit alles.

[1]) Zie hierover Drumann III pp. 703 vlgg.

van Brutus heb uiteengezet.[1]) Maar niet minder had Caesar van zijn kant argwaan tegen hem opgevat, hetgeen duidelijk aan den dag kwam in een gesprek met zijne vrienden. Caesar vroeg hen namelijk: „wat dunkt u van Cassius? wat zou hij in zijn schild voeren? mij bevalt die man in het geheel niet; hij ziet er mij al te bleek uit." Een andermaal, toen men hem achterdochtig trachtte te maken nopens vermeende revolutionnaire plannen van Antonius en Dolabella, liet hij zich als volgt uit: „voor die corpulente en gecoiffeerde heeren ben ik niet bang, wel voor die menschen, die zoo bleek en mager zijn," met welke laatstgenoemden hij mannen als Cassius en Brutus [2]) op het oog had.

63. Maar het eenmaal bepaalde lot mag inderdaad eerder iets onvermijdelijks dan wel juist iets onverwachts genoemd worden. Zoo moet ook Caesars lot door allerlei zonderbare voorteekenen en wonderverschijningen als 't ware aangekondigd zijn. Men ontwaarde gloeiende meteoren, die door het luchtruim schoten, men hoorde 's nachts in verschillende richtingen allerhande vreemde geluiden en zag eenzame vogels op het forum nederstrijken; maar dit alles is misschien bij zulk eene vreeselijke gebeurtenis de moeite van het vermelden niet waard.

[1]) Plut, Brut. 8 en 9, waar als persoonlijk feit wordt opgegeven het ontnemen van leeuwen door Caesar aan Cassius, terwijl deze daarmee bij zijne aedilicische spelen had willen pronken. Er worden t. a. p. echter nog andere oorzaken genoemd. De geheele plaats uit »Brutus" trouwens verdient met het boven verhaalde vergeleken te worden.

[2]) De toevoeging *kai Brouton* is hier in het geheel niet op haar plaats en zoo in strijd met Plutarchus' schildering van Caesars opvatting omtrent Brutus, dat men de ww. zou schrappen ware het niet dat zij ook gelezen worden: Plut. Brut. 8 en Anton. 11.

Meer beteekenis heeft wellicht wat de wijsgeer Strabo [1]) weet te verhalen. Volgens hem zou men gezien hebben, dat menschen, die geheel in vlam stonden, elkaar te lijf gingen; ook zou men bij den slaaf van een soldaat hebben waargenomen, dat een groote vlam uit zijne hand te voorschijn schoot, zoodat men niet anders dacht, dan dat hij spoedig geheel in brand zou staan ; maar plotseling was de vlam als van zelf gebluscht en bleek het, dat de man zonder eenig letsel was. Voorts zou Caesar zelf bij het offeren geen hart in het offerdier gevonden hebben, hetgeen voor een allernoodlottigst voorteeken werd gehouden, want hoe zou het met de natuur in overeenstemming te brengen zijn, dat een dier kon leven zonder hart? Dan kan men nog heden velen hooren verhalen, hoe een waarzegger [2]) hem gewaarschuwd zou hebben, dat hij zich op dien dag der maand Maart, dien de Romeinen Idus [3]) noemen, voor een groot gevaar moest in acht nemen. Toen die dag was aangebroken, kwam

---

[1]) Beroemd geograaf, wiens aardrijkskundig werk nog over is. Hij arbeidde ook op historisch gebied, was Stoïsch philosoof en leefde onder Augustus.

[2]) Spurinna, een zeer geacht haruspex, zie Drumann III pp. 725 (noot 92) en 728 (noot 5).

[3]) De *Idus* (een meervoudig woord) vielen ongeveer in de helft eener maand, namelijk in Maart, Mei, Juli en October precies op den 15en, in de overige maanden op den 13en. Het woord was oorspr. gedigammeerd, dus *vidus* (van een oud Etruscisch verbum *viduere* (iduere), waarvan ook *dividere*, verdeelen, halveeren). De dag, die, alles meegeteld, 9 dagen vroeger viel, dus resp. op den 7en en 5en heette *nonae*, tarwijl de eerste dag van elke maand *kalendae* (waarvan kalendarium = kalender) werd genoemd. De overige data eener maand werden berekend naar het aantal dagen vóór elk dezer 3 vaste punten.

Caesar op weg naar den senaat dezen waarzegger tegen. Hij groette hem en zei schertsend: „welnu, van daag zijn de Idus van Maart aangebroken." „Ja, zij zijn aangebroken," antwoordde hem kalm de waarzegger, „maar zij zijn nog niet voorbij."

Den vorigen dag was hij bij M. Lepidus als gast aan tafel. Terwijl hij volgens zijne gewoonte onder den maaltijd nu en dan stukken teekende, brachten de overige dischgenooten het gesprek op de vraag, welke dood wel de beste ware, en nog vóór alle anderen riep nu plotseling Caesar uit: „de onverwachte." Na afloop van het gastmaal ging hij naar huis en sliep, zooals hij gewoon was, bij zijne vrouw. Op eens sprongen nu alle deuren en ramen van zijn huis open, en toen hij zoowel door dit gedruisch als door het heldere licht der in de kamer schijnende maan verschrikt overeind sprong, bemerkte hij, dat Calpurnia wel in een diepen slaap gedompeld lag, maar in haar droom allerlei onverstaanbare klanken en onbestemde klagelijke geluiden deed hooren. Zij moet toen namelijk gedroomd hebben, dat zij haren vermoorden man in hare armen hield en tranen over hem stortte. Een bericht, dat anderen mededeelen, kleedt Calpurnia's droomgezicht in eene van bovenstaande eenigszins afwijkende voorstelling. Zoo weet Livius [1]) te vertellen, dat bij senaatsbesluit aan Caesars huis, niet alleen bij wijze van ornament, maar ook als onderscheidingsteeken een spits toeloopende gevel was aangebracht, en dat het Calpurnia nu in haar droom voorkwam, dat deze gevel van het huis werd afgerukt, hetgeen haar jammerklachten en tranen ontlokte.

Den volgenden morgen bezwoer zij Caesar om, zoo het

---

[1]) Liv. 116 (suppl. Freinsh. cap. 47) ed. Drakenb. VI p. 689.

hem eenigszins mogelijk was, niet uit te gaan, maar de senaatszitting te verdagen; en voor het geval hij aan hare droomen geen waarde hechtte, ried zij hem op andere wijzen, door waarzeggerskunsten en offers, de toekomst te doorgronden. Inderdaad werden dan ook door hare woorden Caesars argwaan en bezorgdheid gaande gemaakt, en wel voornamelijk, daar het hem trof, dat hij Calpurnia nu zoo ontroerd zag, terwijl hij vroeger nooit de neiging om zich aan bijgeloof over te geven, eene zwakheid anders het vrouwelijk karakter eigen, bij haar had opgemerkt. Toen dan ook de waarzeggers na vele offers gebracht te hebben hem verklaarden, dat zij niets dan ongunstige teekenen hadden waargenomen, besloot hij de senaatsvergadering bij monde van Antonius te laten afzeggen.

64. Door dit alles werd inmiddels D. Brutus bevreesd, dat, als Caesar dien dag de senaatszitting niet liet doorgaan, het complot ten slotte nog ontdekt zou worden. D. Brutus [1]), bijgenaamd Albinus [1]), werd door Caesar ten volle vertrouwd, zoo zelfs dat hij als tweede erfgenaam door hem in zijn testament was opgenomen [2]), en

---

1) Decimus Junius Brutus stamde vermoedelijk af van een zekeren M. Brutus praetor 191, terwijl een P. Brutus praetor 190 de voorvader was van Marcus Brutus, d.i. van dengenen die in dezen tijd een hoofdrol speelt (hfdst. 62, pp. 118 vlgg. en de noten). Decimus en Marcus waren dus verre neven. D. Brutus werd door A. Postumius Albinus cos. 99 geadopteerd en had van daar zijn bijnaam. Hij was Caesariaan en had een belangrijk aandeel aan de Gallische oorlogen genomen en vervulde ook in den burgerkrijg gewichtige opdrachten (hoofdst. 16, p. 31 noot 1). Des te meer afgrijzen verwekt zijne deelneming aan de samenzwering.

2) Caesar benoemde in zijn testament zijn neef en adoptiefzoon C. Octavius (later keizer Augustus) tot eersten erfgenaam voor 3/4,

toch diezelfde man had niet geaarzeld deel te nemen aan de samenzwering van Cassius en den anderen Brutus. Hij begaf zich nu naar Caesars woning en stak met de waarzeggers braaf den draak; voorts hield hij hem met nadruk voor oogen in welk eene mate hij zich verwijten en beschuldigingen op den hals zou halen van den kant van den senaat, die zich persoonlijk zwaar beleedigd zou achten. „Want", voegde hij er bij, „bedenk wel, dat dit lichaam thans bijeenkomt op uw bevel, en dat al zijne leden gaarne bereid zijn, hun stem te geven aan een besluit, waarbij bepaald zal worden, dat gij overal buiten Italië, dus in alle provinciën, den koningstitel moogt voeren en in alle landen en op alle zeeën, waar gij ook maar komen zult, de diadeem kunt dragen. Wanneer nu echter iemand hun, terwijl zij reeds vergaderd zijn, komt aanzeggen, dat zij thans wel weer uiteen kunnen gaan maar zich gereed moeten houden wederom ter vergadering te verschijnen, wanneer Calpurnia betere droomen zal gehad hebben, welk een stof tot allerlei praatjes zal dat niet geven aan uwe vijanden? en wie zal nog langer uwe vrienden willen aanhooren, als deze beweren, dat dit geene slavernij en dwingelandij is? Meent gij echter werkelijk, dat het van daag een ongeluksdag is, waarvoor gij u volstrekt in acht moet nemen, dan is het toch altijd beter, dat gij u persoonlijk naar den senaat begeeft en daar zelf mededeelt, dat de zitting heden niet doorgaat." Met deze woorden vatte Brutus hem bij de hand en trok hem met zich voort. Maar nauwelijks had

---

voorts twee andere neven L. Pinarius en Q. Pedius samen voor 1/4. Mocht een dezer de erfenis niet willen aanvaarden of zonder erven overlijden, dan zou D. Brutus als tweede erfgenaam diens plaats innemen. Suet. Jul. 83.

Caesar enkele voetstappen buiten de deur gezet of een vreemde slaaf wenschte hem te spreken. Daar het gedrang van het volk om hem heen echter zoo groot was, dat hij Caesar niet bereiken kon, zag hij zich na veel dringen en stooten genoopt zich een weg naar Caesars huis te banen. Daar wendde hij zich tot Calpurnia met het verzoek hem zoolang bij zich in huis te houden, tot Caesar teruggekeerd zou zijn, daar hij hem iets had mee te deelen, dat voor hem van het hoogste gewicht was.

65. Ook beproefde nog een zekere Artemidorus, een Cnidiër van geboorte, Caesar op straat een geschrift te overhandigen, dat eene algeheele onthulling der samenzwering bevatte. Deze Artemidorus was een leeraar in Grieksche taal en letterkunde en daardoor met verscheidene vrienden van Brutus van nabij bekend zoodat hij geheel op de hoogte van het complot was. Toen hij nu echter zag, dat Caesar elk papier, dat hij ontving, aan zijne bedienden overgaf, trad hij dicht op hem toe en zeide: „lees dit, Caesar, alleen en onverwijld; het loopt over hoogst belangrijke zaken, waaraan voor u zeer veel gelegen is." Caesar nam het papier in ontvangst, maar werd telkens, wanneer hij voornemens was het te lezen, daarin verhinderd door de menigte menschen, die onophoudelijk met een vraag of verzoek om hem heen drongen. Toch hield hij dit stuk alleen zorgvuldig in zijn hand en bracht het mede in den senaat. Volgens sommigen heeft een geheel ander persoon hem dit geschrift overhandigd en zou Artemidorus hem zelfs niet gesproken hebben, maar langs den ganschen weg uit zijne omgeving verdrongen zijn.

66. Evenwel al deze zaken kunnen voortgesproten zijn uit een samenloop van toevallige omstandigheden. Maar hetzelfde kan niet gezegd worden van de plek, die

het tooneel is geworden van die worsteling en van dien moord.

Het gebouw, waar de senaat dien dag vergaderde, was eene stichting van Pompejus. Het was die prachtige curia, die hij als ornament aan zijn theater had aangebouwd, en waarin ook een standbeeld van hem was opgericht. Is nu de omstandigheid, dat juist daar die bloedige daad plaats greep, niet een alleszins duidelijk bewijs, dat een hoogere macht hier de leiding in handen heeft gehad en deze plek met bepaalde bedoeling voor die handeling uitkoos? Ook moet men niet gering schatten hetgeen van Cassius wordt verhaald. Deze zou namelijk even vóór den aanval nog een blik op het standbeeld van Pompejus hebben geworpen en in stilte zijn hulp hebben ingeroepen, hoezeer hij overigens een aanhanger was van de leer van Epicurus. [1]) Maar blijkbaar maakte het oogenblik, nu de vreeselijke daad op handen was, hem tot een hartstochtelijk enthousiast voor zijne onderneming en deed hem zijne voormalige overtuiging geheel vergeten.

Antonius, den trouwen vriend van Caesar, dien zij daarom en wegens zijne reusachtige lichaamskracht vreesden, hield Brutus Albinus [2]) door hem in een lang gesprek te wikkelen met opzet buiten de vergaderzaal aan den praat.

---

[1]) Epicurus vindt het criterium der waarheid in de zinnelijke waarneming (zie Dr. B. J. H. OVINK, Overzicht der Gr. Wijsbeg. *Klass. Schrijvers* Nrs. 30—31, p. 146 vlg.). Een aanhanger van zijn leer kon dus geene waarde hechten aan een blik op een standbeeld geworpen, of daaruit eenigen moed putten.

[2]) Onjuist en in strijd met Plut. Brut. 17 ; Anton. 13. — Appian. 2, 117 en elders. — Cic. XI Phil. 14 ; XIII Phil. 10, waar G. Trebonius als zoodanig wordt vermeld.

Toen Caesar binnentrad, stond de senaat eerbiedig voor hem op, maar de aanhangers van Brutus splitsten zich in twee groepen, waarvan de eene zich achter Caesars zetel plaatste, en de andere hem te gemoet ging. De laatsten deden het voorkomen, alsof zij het verzoek van Tillius Cimber [1]) die om terugroeping van zijn verbannen broeder smeekte, ondersteunden, en begeleidden hem onder herhaling hunner smeekgebeden tot aan zijn stoel. Caesar nam zijn zetel in, maar wees het verzoek van de hand, en toen zij daarop toch nog en nu veel heftiger bij hem op gratie aandrongen, gaf hij elk hunner duidelijk te verstaan, dat zij zijn toorn gaande maakten. Nu greep Tillius met beide handen Caesars toga en trok hem die van zijn hals: dit was het afgesproken teeken voor den aanval. [2]) Het eerst bracht hem nu Casca [3]) met zijn dolk in den hals een wond toe, die echter, daar zijn hand bij den aanvang van zulk een groot waagstuk natuurlijk beefde, noch diep noch doodelijk was. Caesar wendde zich dan ook om, greep den dolk en hield dien vast. [4]) Gelijktijdig riepen nu beiden, de gewonde in het Latijn: „vervloekte Casca, wat doet gij daar?" en deze in het

[1]) Een hartstochtelijk aanhanger van Caesar en die zulk een invloed bij den dictator had, dat men voor eenig verzoek zich dikwijls van zijn voorspraak bediende. Hij was nu zelfs voor het jaar 43 tot landvoogd van Bithynië benoemd. Daarom kon Cicero zijne verbazing niet verbergen toen hij zijne medeplichtigheid vernam. Zijn gentielnaam wordt in de Mss. verschillend (Tullius, Atilius, Metillius) geschreven; Tillius schijnt het juiste te zijn.

[2]) Sueton. Jul. 82 vermeldt dat Caesar na deze handeling uitriep: *ista quidem vis est* = maar dat is geweld.

[3]) P. Servilius Casca, benoemd tot volkstribuun voor het jaar 43.

[4]) Volgens Suet. t. a. p. bracht Caesar hem met zijn schrijfstift (zijn eenig verdedigingswapen) een diepe wond in den arm toe.

Grieksch tot zijn broeder[1]: „broeder, sta mij bij.” Nadat op deze wijze een begin met den moordaanslag was gemaakt, werden zij, die van het complot geheel onkundig waren, bij den aanblik van hetgeen plaats had zoodanig verbijsterd van schrik, dat zij evenmin in staat waren om hulp te verleenen als om te vluchten, ja niet eens het waagden geluid te geven.

Inmiddels haalden de saamgezworenen ieder een ontblooten dolk te voorschijn en drongen daarmede van alle kanten op Caesar aan. Werwaarts hij zijn oog ook wendde, overal zag hij dolken op zich gericht; allen moesten deel hebben aan de slachting van dit offer en zijn bloed proeven. Dit was de afspraak en daarom gaf Brutus, terwijl de anderen met het gewette staal zijn gelaat en oogen doorboorden, hem nog een stoot in de lies. Zoo kromde zich Caesar onder hun aller handen, zooals het edele wild, dat wordt besprongen door de jagers. Volgens sommigen echter zou hij nog een poos getracht hebben de stooten der anderen af te weren en onder het slaken van erbarmelijke kreten zich nu eens naar rechts dan naar links geworpen hebben, maar daarna, toen hij Brutus vóór zich zag met het gevelde wapen dreigend n de hand, zijn hoofd in zijn toga hebben gehuld en den strijd opgegeven hebben.[2]

---

[1]) C. Servilius Casca.

[2]) Het verhaal dat Caesar op het zien van Brutus zou uitgeroepen hebben: »ook gij, mijn zoon?” zal wel eene sage zijn, verzonnen om hier het bewijs te hebben voor het gerucht, dat hem tot Brutus' vader maakt. Zie boven hfdst. 46, p. 88, noot 2. Het wordt althans als ongegrond verworpen door Suet. Jul. 82 en door Dio 44, 19. Zijne tot Casca gerichte ww. zullen dus zijne laatste geweest zijn.

Vervolgens zou hij, hetzij toevallig hetzij door zijne moordenaars van zijn zetel gesleurd zijn tot vlak bij het voetstuk, waarop het beeld van Pompejus stond. Dit voetstuk werd nu van alle kanten met bloed bespat, zoodat het den schijn had alsof Pompejus zelf hierbij de rol speelde van voorzitter van den bloedraad, die aan zijn vijand een wrekend vonnis voltrok. Zoo lag dus Caesar in de stuiptrekkingen van den dood, uit eene menigte wonden bloedend, neergestrekt aan de voeten van het standbeeld van Pompejus.

Naar luid van de berichten moet hij drie en twintig [1]) wonden ontvangen hebben; echter zouden vele eedgenooten elkander onderling gewond hebben, een natuurlijk gevolg hiervan, dat zoovele dolkspitsen één enkel lichaam tot doelwit hadden.

67. Nadat aldus de moord was volbracht, trad Brutus in het midden der zaal alsof hij de vergadering over het voorgevallene wilde inlichten, maar de senaat had geene ooren voor zijne woorden en stormde de deur uit. Op het zien van deze in woeste vaart naar alle kanten uit elkaar vluchtende senatoren beving het volk zulk een schrik en radelooze ontsteltenis dat sommigen hunne huizen sloten, anderen hunne banken, kantoren en winkels in den steek lieten. Ook waren de straten weldra vol menschen, die in verwarring dooreenliepen, terwijl zij deels op weg togen om met eigen oogen te gaan zien wat voorgevallen was, deels reeds weder terug kwamen na de plek, waar de gruweldaad gepleegd was, in oogenschouw te hebben genomen. Antonius en Lepidus, Caesars meest vertrouwde vrienden, zochten heimelijk in vreemde huizen een toevluchtsoord.

---

[1]) Suet. t. a. p.

Inmiddels begaven zich Brutus en de zijnen nog verhit van den moord met de bloote dolken in de hand gezamenlijk van het senaatsgebouw in optocht naar het kapitool. *Zij* geleken in het geheel niet op vluchtenden, maar zagen zeer vroolijk en vol zelfvertrouwen om zich heen, terwijl zij het volk tot handhaving der vrijheid opriepen en tevens de aanzienlijken, die zij tegenkwamen, te woord stonden. Eenigen van dezen sloten zich bij hen aan en beklommen met hen het kapitool, alsof zij ook aan de misdaad deel genomen hadden. Tot hen, die op dezen treurigen roem aanspraak maakten, behoorden o. a. G. Octavius [1]) en Lentulus Spinther [2]), wien echter hunne ijdelheid later duur te staan kwam. Zij werden toen namelijk op last van Antonius en den jongen Caesar [3]) ter dood gebracht [4]), en hadden van den roem, waarvoor zij stierven, al heel weinig plezier. Vooreerst toch sloeg niemand eenig geloof aan de waarheid hunner bewering, maar ten andere namen hunne rechters bij hun bestraffing in vollen ernst den wil voor de daad.

Den volgenden dag daalden Brutus en zijne aanhan-

---

[1]) G. Octavius Balbus, staat geheel buiten de gens Octavia waartoe de latere keizer Augustus behoorde.

[2]) P. Cornelius Lentulus Spinther, gelijknamige zoon van den bovengenoemden (hfdst. 42, p. 81, noot 2). Vgl. Appian. B. C. 2, 119.

[3]) = C. Octavius, kleinzoon van Caesars jongste zuster Julia minor, na zijne adoptie Caesar Octavianus geheeten. Hij is de eerste keizer en het meest bekend onder den titel Augustus, dien hij sinds 27 voerde (zie boven p 123, noot 2).

[4]) Zie over het uiteinde van Octavius Balbus Appian. B. C. 4, 21 en Valerius Max. 5, 7, 3. Lentulus Spinther werd wel evenals Balbus geproscribeerd, maar door Octavianus begenadigd. Hij leefde bepaald nog in 27 blijkens denaren, waarop zijn naam met auguraalinsignia, naast dien des keizers onder den titel Augustus, voorkomt.

gers weder van het kapitool en hielden redevoeringen tot het volk. Dit hoorde hunne woorden aan, zonder het gebeurde te laken of te prijzen, en indien uit dit stilzwijgen ook al achting voor Brutus sprak, zoo verried het zeker niet minder diep mededoogen met Caesars lot.

Intusschen wenschte de senaat eene algemeene amnestie af te kondigen en eene verzoening tot stand te brengen. Hiertoe vaardigde hij twee decreten uit: bij het eene werd verordend, dat Caesar als een god zou vereerd worden en er in alles, wat hij in zijne regeering had vastgesteld, niet de geringste verandering zou worden gebracht; bij het tweede werden aan Brutus en zijne partijgenooten provinciën toegewezen en andere eervolle onderscheidingen uitgedeeld. Zoo hield men het er dus voor, dat nu de rust in den staat weder was hersteld en de verwarde toestanden door het een en ander de meest gewenschte oplossing hadden gevonden.

68. Maar toen Caesars testament [1]) was geopend en hieruit bleek, dat aan elk Romein een geschenk in geld tot een aanzienlijk bedrag was vermaakt [1]), en toen men zijn lijk, verminkt door de menigte wonden over het forum zag dragen, toen was het volk niet langer binnen de perken te houden. De orde verbrekende, die het tot nu toe bewaard had, sleepte het banken, balies en tafels

---

[1]) Caesar had zijn testament (zie boven hoofdst. 64, p. 123, noot 2) geschreven en verzegeld op de Iden van September van 45, en het, naar veel voorkomend gebruik, ter bewaring gegeven aan de virgo Vestalis maxima. Naast zijne beschikkingen betr. Octavius, Pinarius en Pedius (boven t. a. p.) legateerde hij hierin aan het volk zijne tuinen en parken aan de andere zijde van den Tiber en aan de burgers hoofdelijk 300 sestertiën. De testamentsopening had plaats op verzoek van Caesars schoonvader L. Piso, en wel in het huis van M. Antonius. Sueton. Jul. 83.

van het forum bijeen en stapelde deze om het lijk hoog op elkaar, vervolgens stak het den brandstapel aan en verbrandde het lijk onverwijld [1]. Sommigen hunner grepen nu brandende stukken hout en liepen daarmee naar de huizen der moordenaars om deze in brand te steken; anderen wilden hen zelven opsporen en trokken daartoe de stad in alle richtingen door. Hen bezielde één zelfde verlangen: die mannen te grijpen en in stukken te scheuren, maar zij ontmoetten geen hunner op hun weg; zij hadden allen er wel voor gezorgd zich bijtijds in veiligheid te stellen. Het hun toegedachte lot trof helaas! een van Caesars vrienden, Cinna [2] geheeten. Deze had in den afgeloopen nacht, naar men verhaalt, een zonderlingen droom gehad. Het kwam hem namelijk voor, dat Caesar hem aan zijn tafel noodigde, en, toen hij daarvoor dankte, hem toch bij de hand greep en, hoezeer hij bleef tegenstribbelen, ja zich krachtdadig verzette, met zich meetrok. Toen hij nu hoorde, dat Caesars stoffelijk overschot op het forum verbrand werd, stond hij op en ging, hoewel zijn droom hem geen rust liet en hij bovendien de koorts had, zijn huis uit om hem de laatste eer te bewijzen. Nauwelijks had hij zich op straat vertoond of iemand uit het volk noemde zijn naam aan een ander, die daarnaar vroeg, en deze zeide hem weder aan een derde en zoo ging het weldra als

---

[1]) Eigenlijk had dit op den campus Martius moeten gebeuren, waar trouwens reeds een brandstapel naast den tumulus zijner dochter Julia (zie boven hfdst. 23, p. 48) was opgericht. Maar de volkswoede, nog meer geprikkeld door eene lijkrede van Antonius, verhaastte de verbranding, die nu op het forum plaats had. Suet. Jul. 84.

[2]) C. Helvius Cinna, tribunus plebis 44, gunsteling van Caesar, dichter en vriend van Catullus en Vergilius.

een loopend vuur door de menigte, dat deze man tot de moordenaars van Caesar behoorde. Nu was er inderdaad een naamgenoot van hem, een Cinna [1]) onder de samenzweerders, en, in de voorijlige meening, dat hij die man was, vlogen zij terstond op hem aan en scheurden hem in stukken. Dit voorval joeg Brutus en Cassius en hunnen partijgenooten zulk een vrees op het lijf, dat zij na verloop van weinige dagen de stad verlieten.

Hunne verdere daden en lotgevallen, alsook hun uiteinde, zijn door mij in het leven van Brutus beschreven.

69. Bij zijn dood had Caesar alles bijeen den leeftijd van 56 jaren bereikt, na Pompejus niet veel meer dan vier jaren te hebben overleefd. Zijn gansche leven had hij onder duizende gevaren de macht en de opperheerschappij nagejaagd en zich deze eindelijk met moeite veroverd; doch de eenige vruchten, die hij bij zijne medeburgers daarvan plukte, bestonden slechts in den naam en in een roem, dien men hem nog daarenboven misgunde. Maar de groote genius, die hem zijn leven lang beschermd had, bleef ook in den dood zijn trouwe geleider. Als een engel der wrake vervolgde hij de bedrijvers van den moord door alle landen en zeeën en spoorde hen overal op, totdat geen hunner meer over was; hij achterhaalde allen, onverschillig of zij mede de

---

[1]) L. Cornelius Cinna, zoon van den bekenden alleenheerscher (87—84) zie boven hfdst. 1, p. 1. Door zijn huwelijk met Cornelia (zie boven t. a. p.) was Caesar zijn zwager. Ten onrechte echter telt Plut. hem onder de samenzweerders (Drumann III pag. 714, waar meerdere namen worden opgegeven, die verkeerdelijk door verschillende schrijvers in het complot zijn opgenomen); wel echter prees hij de moordenaars en schimpte op den dictator. Vgl. Drnmann II p. 591.

hand in de daad hadden gehad dan wel alleen in het complot betrokken waren geweest [1]).

Bijzonder treffend echter was het uiteinde van Cassius, die namelijk na zijn nederlaag bij Philippi zich met denzelfden dolk doorstak, dien hij tegen Caesar gebezigd had. Wil men dit feit op menschelijk terrein onder de wonderbaarlijkheden rangschikken, niet minder geldt dit op het gebied van het bovennatuurlijke zoowel van de groote komeet [2]), die na Caesars moord zeven nachten achtereen schitterend aan den hemel stond en toen verdween, alsook van de verduistering van het zonnelicht. Want gedurende dat geheele jaar ging de zon bleek en glansloos op en straalde zij zulk eene zwakke en haast onmerkbare warmte uit, dat eensdeels ten gevolge van het geringe uitzettingsvermogen der zonnewarmte de lucht donker en zwaar op alles neerhing, anderdeels de vruchten, nauwelijks half rijp en nog tot geene merkbare ontwikkeling gekomen, door de koude der atmospheer verwelkten en verdorden.

Het meest echter bewees de spookverschijning, die zich aan Brutus vertoonde, hoezeer de op Caesar gepleegde moord den goden onwelgevallig geweest was. Daaromtrent kan het volgende worden meegedeeld : toen Brutus

---

1) Vgl. Suet. Jul. 89 : »damnati omnes, alius alio lcasu periit : pars naufragio, pars proelio" = allen zijn geoordeeld, de een is door dit, de ander door dat lot omgekomen, sommigen door schipbreuk, anderen in den veldslag.

2) Suet. Jul. 88 : »stella crinita per septem dies continuos fulsit exoriens circa XI horam : creditumque est, animam esse Caesaris in coelum recepti" = een staartster heeft zeven dagen achtereenvolgens geschitterd, opkomende omstreeks de 11e ure (= 5 uur 's avonds) ; en men geloofde dat dit de ziel van Caesar was, die in den hemel was opgenomen.

op het punt stond zijn leger van Abydus [1]) naar het aan de andere zijde gelegen vasteland over te zetten, gebeurde het dat hij den nacht te voren slapeloos in zijn tent doorbracht; dit placht hij meer te doen: hij rustte dan wel op zijn legerstede, maar liet onderwijl zijnen gedachten over de toekomst haar vrijen loop. Vergeleken namelijk met andere veldheeren had hij het minst slaap noodig en kon hij zich het langst wakker houden. Terwijl hij daar nu zoo lag, meende hij eenig geritsel aan de deur te hooren, en toen hij bij het zwakke schijnsel der op het punt van uitgaan staande lamp in die richting keek, ontwaarde hij de vreesverwekkende gestalte van een reusachtig grooten man met een afschuwelijk voorkomen. Eerst was hij op dit gezicht hevig ontsteld, maar toen hij bemerkte dat de man niets deed noch sprak, doch zwijgend naast zijn bed stond, vroeg hij hem: „wie zijt gij?" Het spook antwoordde hem: „ik ben uw booze geest, Brutus; bij Philippi zult gij mij wederzien." Onverschrokken zeide daarop Brutus: „goed, dan zal ik u wederzien," en hierna was het spook op eens verdwenen. Eenigen tijd later stond Brutus bij Philippi met zijn leger tegenover dat van Antonius en den jongen Caesar. In den eersten slag, dien zij leverden, gelukte het hem de overwinning te behalen; hij bracht namelijk dien vleugel der vijanden, die tegenover den zijnen opgesteld stond, tot wijken en vervolgde de vluchtelingen tot in Caesars kamp, dat hij daarop uitplunderde. Maar toen hij gereed stond zich in een tweeden slag met zijne tegenstanders te meten, verscheen hem des nachts

---

[1]) Op de Aziatische kust van den Hellespont. Daartegenover op de Europaeische kust lag Sestus.

weder dezelfde spookgestalte, nu echter zonder een woord te spreken. Brutus begreep, dat thans zijn laatste uur gekomen was en wierp zich blindelings midden in het gevaar. Zijn leger leed een volkomen nederlaag. Hij zelf evenwel viel niet in den slag, maar nam de wijk naar een steile rots. Hier stortte hij zich, terwijl een vriend, naar men zegt, aan den stoot nog meerderen nadruk gaf, met de borst in het bloote staal en stierf.

VERGELIJKING

TUSSCHEN

ALEXANDER en CAESAR

UIT DE

EMPHULIA VAN APPIANUS

(Appian. Bell. Civ. II, 149—154).

---

149. Zoo eindigde dan nu G. Caesar zijn leven op dien dag van Maart [1]), die den naam Idus [1]) draagt, en ongeveer overeenkomt met het midden der maand Anthesterion [1]). En het was juist deze dag geweest, dien

[1]) De maand Maart, in het Latijn mensis Martius, was oorspronkelijk de eerste maand van het jaar van 10 maanden van Romulus; de eerste maand had hij zoo genoemd naar zijn goddelijken vader. De oorspronkelijke benamingen van Juli en Augustus (zoo geheeten naar Caesar en Augustus), namelijk Quintilis en Sextilis en de nog bestaande namen September, October, November, December wijzen nog op de indeeling in 10 maanden. De tweede koning, Numa, voegde er een 11e en 12e maand Januarius en Februarius aan toe. Daar Januarius zoo heette naar Janus, den god van alle begin, liet men sinds 450 het jaar hiermee aanvangen. Februari werd nu de tweede, Maart de derde maand enz. Over den naam Idus zie boven Plut. Caes. hfdst. 63, p. 121 noot 3.

Anthesterion, Grieksch Anthestèrioon, was de achtste maand van den Attischen kalender en zoo geheeten naar het driedaagsche bloemenfeest ter eere van Dionysus; zij kwam overeen met de laatste helft van Februari en de eerste helft van Maart.

hij naar de voorspelling van den waarzegger niet zou overleven. Caesar had toen in den vroegen morgen dezen man spottenderwijze de woorden toegevoegd: „welnu de Idus zijn aangebroken," waarop de waarzegger in het minst niet bedremmeld geantwoord had: „maar zij zijn nog niet om." Evenwel, hoe groot ook het zelfvertrouwen mocht zijn, waarvan de waarzegger bij zijne voorspelling blijk gaf, Caesar stoorde zich al evenmin aan zijne voorzeggingen als aan de andere voorteekenen, waarvan ik boven [1]) melding maakte, maar begaf zich op straat, en — vond den dood in het zes en vijftigste jaar zijns levens.

Caesar was een man, die in alles door de fortuin buitengewoon begunstigd en door zijn goeden genius beschermd de grootste daden verrichtte, zoodat hij met recht vergeleken mag worden met Alexander.

Beiden toch waren roemzuchtig en dapper zonder wederga, snel op hun doel afgaande, stoutmoedig in het trotseeren van gevaren, hun lichaam niet sparende en niet minder vertrouwende op vermetelheid en geluk dan op krijgskundige bekwaamheid. Alexander legde den langen weg door de woestijn in den heetsten tijd van het jaar naar het orakel van Ammon af [2]), en schreed voorspoedig langs den kustrand van den Pamphylischen zeeboezem, doordat de zee van zijn pad werd afgeslagen; de god namelijk, die hem beschermde, hield zoolang de golven terug [3]), totdat hij voorbij was, evenals deze het had doen regenen [4]) op zijn tocht door de dorre zand-

---

[1]) App. Bell. Civ. II, 115 vlg.

[2]) Vgl. mijne vertaling van Alexander hfdst. 26, p. 62.

[3]) Vgl. mijne vertaling van Alex. hfdst. 17, pp. 42 vlg. en noot 1 op p. 43.

[4]) Vgl. id. hfdst. 27, p. 63.

streek. In Indië bevoer hij een zee, waarop zich vóór hem nog geen schip had gewaagd [1]), en beklom hij het eerst een stormladder en sprong alleen op den vijandelijken muur, waar hij 13 wonden ontving [2]), en altijd onoverwinnelijk beëindigde hij elken oorlog meestal in één of twee slagen. In Europa bedwong hij niet alleen vele barbaarsche stammen, maar onderwierp hij ook het zoo vrijheidlievende Grieksche volk, dat den nek niet licht kromde onder het juk van een heerscher en zich dan ook beroemen kon, vóór hem nooit iemand anders gehoorzaamd te hebben. Alleen moet, wat Philippus aangaat, in zoover eene uitzondering gemaakt worden, dat hij, hoezeer voor korten tijd, het gezag over de Grieken in handen heeft gehad, waaraan deze echter den schoonklinkenden naam van „hegemonie in den oorlog" gaven. Wat Azië [3]) betreft, dit heeft Alexander zoo goed als geheel doorkruist, en, om 't in een paar woorden samen te vatten, de macht, die hij ontwikkelde, werd dermate door het geluk begunstigd, dat er geen land was of hij veroverde het, zoodra hij het maar gezien had; en terwijl hij plannen en ontwerpen smeedde om het nog overige gebied te bemachtigen werd hij in de uitvoering hiervan alleen door den dood verhinderd.

150. Voor Caesar legden zich de baren der Ionische zee, zoodat deze, hoewel het midden in den winter was, een bevaarbaar en kalm oppervlak vertoonde; en op zijn tocht naar Britannië stak hij den westelijken oceaan over, dien nooit te voren iemand bevoer [4]) en gelastte

---

[1]) Vgl. id. hfdst. 66, p. 134.

[2]) Vgl. id. hfdst. 63 pp. 130 vlg.

[3]) Onder »Azië" versta men Klein-Azië en het binnenland tot den Indus.

[4]) Zie boven vert. v. Caes. hfdst. 23, p. 47.

zijn stuurlieden, toen zij tegen de krijtrotsen der Britten strandden, de schepen stuk te slaan. Bij eene andere gelegenheid trotseerde hij den door den storm opgezweepten golfslag in een kleine boot midden in den nacht, en verzocht den stuurman, gerust den wind in het zeil te laten spelen en meer op Caesars geluk dan op de zee te vertrouwen. [1]) Dikwijls is het voorgekomen, dat hij als de eenige midden uit een drom van vreesachtigen op de vijanden in sprong en alleen in Gallië is hij wel dertigmaal persoonlijk slaags geweest. Hier streed hij zoolang totdat hij 400 stammen onderworpen had, alle behoorende tot het Keltische volk, een ras, dat den Romeinen zulk een vrees inboezemde, dat in de wet [2]), waarbij vrijdom van krijgsdienst was toegestaan aan priesters [2]) en bejaarden [2]), uitdrukkelijk eene uitzondering was gemaakt wanneer een oorlog met de Kelten op til was [2]); in zulk een geval mochten dus noch bejaarden noch priesters zich aan den militairen dienst onttrekken. Toen hij in Alexandrië oorlog voerde, stond hij eens alleen, van al de zijnen verlaten, op een brug te midden van een dichten drom van vijanden. Plotseling wierp hij zijn purperen mantel af en sprong in zee, waarin hij van links en rechts door de vijanden werd nagezeten; maar nu wist hij, terwijl hij in den zeeboezem rondzwom en slechts bij tusschenpoozen zijn hoofd boven water stak om adem te halen, zich geruimen tijd voor hen verborgen te houden; eindelijk gelukte het hem een bevriend schip te grijpen: hij strekte de handen uit, vertoonde zich en was gered [3]).

---

[1]) Zie boven vert. v. Caes. hfdst. 38, pp. 74 vlg.

[2]) Vgl. Mommsen, Röm. Staatsrecht III[1] 1887, p. 103, pp. 241 vlgg Deze vrijdom van krijgsdienst heette vacatio militiae.

[3]) Zie boven vert. v. Caesar hfdst. 49, pp. 93 vlg. waar het verhaal in de détails verschilt.

Tot het voeren der burgeroorlogen zag hij zich genoopt hetzij, zooals hij zelf placht te zeggen [1]), omdat hij anders vreesde er zelf het leven bij in te schieten, hetzij omdat zijne eerzucht, die hem de opperheerschappij wilde doen erlangen, hem geen rust liet. In deze oorlogen nu kwam hij te staan tegenover de eerste veldheeren zijner eeuw en tegenover groote en talrijke legers, en dat niet van barbaren maar van Romeinen, in een tijd, toen deze op het toppunt waren van roem en voorspoed. En hij zegevierde over allen waarbij ook hij evenals Alexander elk afzonderlijk in één of twee slagen het veld deed ruimen. Wel is waar bleek zijn leger niet als dat van Alexander bij voortduring onoverwinnelijk te zijn. Zoo bijvoorbeeld ter gelegenheid, dat die groote ramp zijnen soldaten trof onder aanvoering van Cotta en Titurius, waarbij de Kelten eene schitterende zege behaalden, voorts in Hispanië, waar Petrejus en Afranius zijne troepen zoo insloten, dat zij weinig van belegerden verschilden, vervolgens bij Dyrrhachium en in Afrika, waar zij formeel op de vlucht gingen, en eindelijk in Hispanië, waar zij door een panischen schrik werden bevangen, toen zij tegenover den jongen Pompejus stonden. Maar Caesar zelf toonde zich altijd onverschrokken en bleef in elken oorlog ten slotte overwinnaar.

Zoo wist hij het gansche gebied der Romeinen, dat zich toen reeds van de westerstranden tot de rivier den Euphraat over landen en zeeën uitstrekte, deels door geweld deels door zachtzinnigheid onder zijn scepter te brengen en een rijk te stichten, op veel steviger en hechter grondslagen dan Sulla. Inderdaad, ondanks alle verzet, was hij in het bezit van het koningschap, al

---

[1]) Zie boven vert. v. Caes. hfdst. 46, p. 87.

droeg hij daarvan ook niet den titel. Maar evenals Alexander werd hij uit het leven weggerukt op een oogenblik, toen hij van andere groote oorlogsplannen zwanger ging.

151. Beiden hadden het geluk over legers te beschikken, die aan bereidwilligheid en goedgezindheid jegens hunne aanvoerders leeuwenmoed in den strijd paarden, hoezeer het soms is voorgekomen, dat zij tengevolge der afmattende inspanningen weerbarstig en oproerig werden. Elk van beiden werd na zijn dood door zijne soldaten diep betreurd; zij gevoelden, dat zij een onherstelbaar verlies geleden hadden en achtten hen goddelijke eerbewijzen waardig. Beiden waren door de natuur met een schoone en rijzige gestalte begiftigd. Hun beider afkomst was van Zeus; de een toch was een Aeacide [1]) en Heraclide [1]), de ander een afstammeling van Anchises en Aphrodite [2]). Waren beiden in hun grenzenlooze eerzucht altijd strijdvaardig waar het den kamp met hunne tegenstanders gold, zoo waren zij echter ook spoedig geneigd om twisten bij te leggen. Genadig en vergevensgezind tegenover overwonnenen stapelden zij op hunne zachtmoedigheid nog weldaden bovendien; de eenige wensch huns harten was overwinnen en heerschen [3]).

Tot zoover gaat de vergelijking tusschen beiden geheel op; alleen ontwaren wij verschil, wanneer wij letten op het uitgangspunt, van waaruit elk hunner de eerste schreden heeft gedaan, die tot de wereldheerschappij zou

---

[1]) Zie mijne vertaling van Alexander hfdst. 2, p. 12, noot 1 en 2.

[2]) Zie boven vert. van Caesar hfdst. 5, p. 8 noot.

[3]) Over bovengenoemde karaktertrekken, voorzoover Caesar, het Julische huis en het Romeinsche volk betreft vgl. o.a. Vergil. Aen. 6, 852—4 en Horatius, Carm. Saec. 51 vlg.

leiden. Alexander was reeds van zelf op een troon geplaatst en heerschte over een rijk, dat door Philippus al tot eene aanzienlijke hoogte was opgevoerd; Caesar daarentegen was een ambteloos Romeinsch burger, die, hoe aanzienlijk en voornaam ook van afkomst, in geenen deele door de fortuin met rijke middelen gezegend was.

152. Beiden waren volmaakt onverschillig waar het voorteekenen betreffende hen zelven gold en toornden niet tegen de waarzeggers, die hun hun naderend einde voorspelden; ook deden zich bij herhaling aan beiden juist dezelfde teekenen voor, die bovendien gelijken uitslag hadden. Want bij het offer van elk hunner ontbrak tweemaal een stuk aan de lever en wel de eerste maal zoo dat daarin eene voorspelling opgesloten lag omtrent een gevaar, dat hen op den rand des verderfs zou brengen. Het overkwam namelijk Alexander in het land der Oxydraciërs, dat hij vóór de andere Macedoniërs den vijandelijken muur beklom en, toen de ladder beneden hem gebroken was, boven op den muur geheel alleen achterbleef, waarna hij zoo vermetel was om een sprong te wagen, die hem midden onder de vijanden bracht. Hier werd hij toen zwaar in zijn borst gewond en ontving een zoo hevigen knodsslag op zijn hals, dat hij op het punt stond van in elkaar te zakken; ternauwernood werd hij daarop door de Macedoniërs gered, die inmiddels, door vrees bevangen, de poorten hadden weten open te breken. En Caesar beleefde het in Hispanië, dat zijne troepen tegenover den jongen Pompejus door panischen schrik aangegrepen slechts aarzelend den strijd ingingen. Hierop sprong Caesar zelf voor allen in het midden tusschen beide legers en ontving twee honderd speerworpen op zijn schild; eerst toen begonnen zijne soldaten

zich te schamen en kwamen vol vrees voor het leven van hun aanvoerder aangestormd en redden hem op het uiterste oogenblik uit alle gevaar. [1])

Terwijl zoo dus bij het eerste offer het ontbreken van een leverlap voor hen beduidde, dat zij in het uiterste levensgevaar zouden geraken, voorspelde deze omstandigheid bij het tweede offer hun den dood. Want toen Apollodorus [2]) voor zich vrees koesterde van de zijde van Alexander en Hephaestion, zeide hem de waarzegger Pithagoras [3]), na de ingewanden van het offerdier beschouwd te hebben, dat hij gerust alle vrees kon laten varen, daar beiden weldra uit het land der levenden zouden verdwenen zijn. En toen nu inderdaad Hephaestion spoedig gestorven was [4]), maakte Apollodorus zich bezorgd, dat den koning lagen werden gelegd, en besloot hij hem met de voorteekenen in kennis te stellen. Maar Alexander glimlachte bij het vernemen van hetgeen hem boven het hoofd hing en informeerde zich nader bij Pithagoras naar de beteekenis van het voorteeken. Toen deze hem nu zeide, dat het wonderteeken zijn naderend einde spelde, glimlachte hij weder en had slechts woorden van lof zoowel voor de goede gezindheid van Apollodorus als voor de vrijmoedigheid van den waarzegger [5]).

---

[1]) Vgl. boven vert. v. Caesar hfdst. 56, p. 106.

[2]) Zie mijn vert. v. Alex. hfdst. 73, p. 145.

[3]) Plutarchus t. a. p. schrijft dezen naam *Pu*thagoras. Het schijnt echter dat de schrijfwijze van Appianus en van Arrianus (Anab. 7, 18, 1 en 2) P*ei*thagoras (na transscriptie P*i*thagoras) de juiste is. Zoo bestaat er dus uiterlijk onderscheid tusschen den naam van dezen mantis en dien van den bekenden philosoof.

[4]) Zie mijne vert. v. Alex. hoofdst. 72, p. 143.

[5]) Anders bij Plut. Zie mijne vert. v. Alex. hfdst. 73, p. 145.

153. Toen Caesar voor de laatste maal het senaatsgebouw zou binnentreden, en zich aan hem dezelfde teekenen vertoonden, zooals boven door mij is verhaald [1]), dreef hij daarmee den spot door te zeggen, dat soortgelijke zich ook reeds aan hem in Hispanië hadden voorgedaan [2]). Daarop antwoordde hem de offerpriester, dat ook toen zijn leven reeds in doodsgevaar had verkeerd, maar dat nu het voorteeken nog in veel hoogere mate op een doodelijken afloop wees. Dit vrijmoedig woord noopte Caesar ten tweeden male een offer te doen aanrichten, doch dit duurde hem zoo lang, dat hij den uitslag niet afwachtte [2]), maar in arren moede het gebouw binnenging en — vermoord werd.

Hetzelfde nu overkwam ook Alexander. Toen deze namelijk met zijn leger uit Indië naar Babylon terugkeerde en reeds de stad naderde, gaven de Chaldaeën hem den raad zijn intocht in de stad vooralsnog uit te stellen. Alexander antwoordde hun met den bekenden jambischen versregel:

„Die 'n gunstig lot voorspelt, staat als profeet het hoogst."

---

[1]) Bell. Civ. 2, 116.

[2]) Van Caesars standpunt in dit opzicht spreekt Drumann III p. 748 vlg. als volgt: »Die Rache der Götter fürchtete er nicht; über einen so starken und hochgebildeten Geist hatte die Volksglaube keine Gewalt und er wurde ihm durch keinen bessern ersetzt. Er verlachte die Anzeichen am letzten Tage seines Lebens wie in seinem ersten Consulat; weder Scipio's Name, noch die Warnung des haruspex, oder das Straucheln bei der Landung veränderte seinen Entschluss, den Krieg in Afrika zu führen, und er schlug bei Munda, obgleich man in dem Opferthiere das Herz vermisste; es ist auf die Leser berechnet, welche den Günstling des Glücks in ihm erkennen sollen wenn er von Wundern vor der Schlacht bei Pharsalus spricht; die Religion war ihm nur ein Mittel, auf das Heer zu wirken."

Nu lieten echter de Chaldaeën ten tweeden male hunne waarschuwende stem hooren; zij rieden hem om althans niet aan de westzijde met zijn leger de stad binnen te trekken, maar dan liever om de stad heen te marcheeren en voor zijn intocht de oostelijke poort te kiezen. Dit antwoord noopte hem in zooverre op hun verzoek in te gaan, dat hij den marsch om de stad aanvaardde, maar toen hij hier op plassen en moerassen stiet, liet hij in arren moede ook hun tweede orakel voor hetgeen het was en besloot de stad aan de westzijde binnen te trekken. Na aldus dan toch zijn intocht gehouden te hebben, voer hij den Euphraat af tot de rivier[1]) den Pallacopas, die den Euphraat opneemt en dan nog een eindweegs voortloopt, om zich ten slotte in moerassen en poelen te verliezen. Uit het bestaan van dit kanaal spruit voor het Assyrische land het beletsel voort om over eene zekere uitgestrektheid bevochtigd te worden.[2]) Daarom vormde Alexander het plan dezen stroom af te dammen[3]) en voer tot dat doel stroomafwaarts. Zoo was hij dus niet alleen behouden Babylon binnengetrokken, maar had het ook weder behouden verlaten en op grond van deze feiten lachte hij, naar men wil, de Chaldaeën in hun gezicht uit. Echter was het door het noodlot voorbeschikt, dat hij spoedig hierna weder naar Babylon zou terugkeeren om aldaar zijn dood te vinden.

Evenzoo lachte ook Caesar toen de waarzegger hem

---

[1]) Eigenlijk is de Pallacopas een kanaal, dat aan de Arabische grens in moerassen doodloopt.

[2]) Ik lees hier in plaats van *ardein kai epipleein* met Mendelssohn *ardein epi pleon*, vgl. Arrian. Anab. 7, 21.

[3]) Ten einde te voorkomen dat de Euphraat geheel in dit kanaal leeg zou loopen.

den dag zijns doods voorspelde. Want op diens waarschuwing zich voor de Idus van Maart in acht te nemen, gaf hij, toen deze dag was gekomen, spottend ten antwoord: „welnu, de Idus zijn aangebroken" — en toch vond hij op dien dag [1]) zijn dood.

Zoo dreven beiden op gelijke wijze met de voorteekenen, die hen zelven betroffen, den spot; de een zoo min als de ander toornde tegen de waarzeggers, die hun het hun wachtende lot voorspelden, maar evenwel hebben beiden bij de uitkomst de onafwendbaarheid der orakelspreuken ondervonden.

154. Beiden waren groote beminnaars van de beoefening der wetenschappen en schoone kunsten, zoowel vaderlandsche en Grieksche als vreemde. Zoo heeft Alexander bij de Indiërs zich veel bezig gehouden met de studiën der Brahmanen, die in Indië, evenals de Magiërs bij de Perzen, voor hemel- en sterrekundigen en voor geleerden in alle goddelijke en menschelijke kennis doorgaan; en zoo heeft Caesar, toen hij in Aegypte vertoefde en Cleopatra op den troon plaatste, de wetenschap der Aegyptenaren bestudeerd, en deze kennis dienstbaar gemaakt aan vele zaken op het gebied van de kunsten des vredes, die bij de Romeinen verbeteringen behoefden. Hiertoe behoort o.a. de verbetering der tijdrekening, die, ten gevolge van de toenmaals nog steeds in zwang zijnde gewoonte om schrikkelmaanden in te voegen, aan groote onregelmatigheden mank ging. Hij regelde namelijk op het voorbeeld der Aegyptenaren [2]) het jaar, dat toen nog

---

[1]) De Idus van Maart werden bij senaatsbesluit in het vervolg *parricidium* (moorddag) genoemd; ook werd bepaald, dat op dien dag nooit meer eene zitting van den senaat mocht gehouden worden. Suet. Jul. 88.

[2]) Zie boven vert. v. Caesar hfdst. 59, p. 113 noot 2.

naar deu loop der maan berekend werd, naar den loop der zon.

Ten slotte mag worden vermeld, dat geen der samenzweerders tegen Caesars leven aan zijn gerechte straf is ontkomen. En zoo het hem te beurt viel dat zij allen voor hun euveldaad bij zijn zoon [1]) hebben geboet, desgelijks is aan de moordenaars van Philippus door Alexander het veroordeelend vonnis voltrokken.

---

[1]) Octavianus Augustus.

Inteekening op de

Klassieke Schrijvers.

	Ingen.	Geb.
HOMERUS, Odyssee	*f* 2.25	*f* 2.65
HERODOTUS, Muzen. 2 deelen.	„ 1.90	„ 2.70
PLATONS Phaidon	„ 0.50	„ 1.20
PLATO's Verdediging van Socrates.	„ 0.30	
XENOPHON, Anabasis	„ 1.—	„ 1.40
XENOPHON, Herinneringen aan Socrates	„ 0.60	„ 1.—
ARISTOPHANES, Plutos.	„ 0.30	
PLUTARCHUS. Alexander de Groote	„ 0.50	„ 1.40
PLUTARCHUS. Julius Caesar	„ 0.50	
LUCIANUS, Drie dialogen	„ 0.50	„ 1.50
Dr. B. J. H. OVINK. Grieksche wijsbegeerte.	„ 0.60	
Prof. R. C. JEBB, Helleensche letterkunde	„ 0.50	„ 0.90
VERGILIUS, Aeneis	„ 2.25	„ 2.65
APULEJUS, Herscheppinge of De Gouden Ezel.	„ 1.40	„ 1.80
TACITUS, Jaarboeken I—VI	„ 1.20	„ 1.60
JULIUS CAESAR, Gallische oorlog	„ 1.—	„ 1.40
SALLUSTIUS, Catilina	„ 0.30	„ 1.30
SALLUSTIUS, Jugurtha.	„ 0.60	

B. de Spinoza's Werken.